

YYSQ – www.yysq.org

www.elmler.net

İntellektual-Elektron Kitabxananın təqdimatında

“Gənc elektron elm” N 107 (49- 2014)

Natəvan Atamoğlanova

Güney Azərbaycanda milli
mədəniyyətin inkişafında
Azərbaycan beynəlxalq
radiosunun rolu

Elmi dissertasiya

Bakı –YYSQ – 2014

2014

www.elmler.net

Virtual Internet Resurs Mərkəzinin təqdimatında

“Gənc elektron elm”: elektron kitab N 107 (49 - 2014)

Bu elektron nəşr Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Gənclər Fondu tərəfindən qismən maliyyələşdirilən, Yeni Yazarlar və Sənətçilər Qurumunun “Gənc elektron elm – Virtual Internet resurs mərkəzi” innovativ-intellektual layihəsi çərçivəsində rəqəmsal nəşrə hazırlanır və yayımlanır.

Layihənin maliyyələşdirir:

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Gənclər Fondu:

<http://youthfoundation.az>

YYSQ - <http://www.yysq.org>
<http://www.elmler.net>

Kitab YYSQ tərəfindən e-nəşrə hazırlanıb.

YYSQ - Milli Virtual-Elektron Kitabxananın e-nəşri

**Virtual redaktoru və e-nəşrə hazırlayıcı: Aydın Xan (Əbilov),
yazar-kulturoloq**

**Bu sılsılıdən olan e-nəşrlərimizlə buradan tanış olun:
http://kitabxana.net/?oper=e_kitabxana&cat=173**

Azərbaycan Gənc Alimlərinin ELEKTRON KİTABXANASI

AZƏRBAYCAN
GƏNCLƏR FONDU

İntellektual resurs YYSQ və www.kitabxana.net – Milli
Virtual-Elektron Kitabxananın bir bölmü olaraq hazırlanıb.

DİQQƏT

*Müəlliflik hüququ Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və
əlaqədar beynəlxalq sənədlərə uyğun qorunur. Müəllifin razılığı
olmadan kitabın bütöv halda, yaxud hər hansı bir hissəsinin nəşri, eləcə
də elektron informasiya daşıyıcılarında, Internetdə yayımı yasaqdır. Bu
qadağa kitabın elmi mənbə kimi istifadəsinə, araştırma və tədqiqatlar
üçün ədəbiyyat kimi göstərilməsinə şamil olunmur.*

Natəvan Atamoğlanova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Natəvan Atamoğlanova

**Güney Azərbaycanda milli
mədəniyyətin inkişafında
Azərbaycan beynəlxalq
radiosunun rolu**

Elmi dissertasiya

Bakı –YYSQ – 2014

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ

NATƏVAN DƏMİRÇİ qızı ATAMOĞLANOVA

GÜNEY AZƏRBAYCANDA MİLLİ MƏDƏNİYYƏTİN
İNKIŞAFINDA AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ
RADIOSUNUN ROLU

10.01.10 – Jurnalistika

Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər: f.e. doktoru, professor
Aqşin Babayev

BAKİ – 2011

Natəvan Atamoğlanova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ..... 3

I FƏSİL

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun yaranması, təşəkkülü və inkişaf mərhələləri..... 11

1.1. Radio mədəniyyət amili kimi 11

1.2. Azərbaycan radiosunun dünya efirinə çıxışı..... 19

1.3. Radio spesifikasi: yerli və xarici verilişlər..... 33

II FƏSİL. Güney Azərbaycan radiosunun Güney mədəniyyətinə təsiri.... 43

2.1. Güney Azərbaycan redaksiyası, Güney Azərbaycan və Azərbaycançılıq faktı..... 43

2.2. Güney Azərbaycan redaksiyasının fəaliyyət prinsipləri..... 58

2.3. Güney Azərbaycan redaksiyasının inkişaf prosesi..... 75

III FƏSİL. Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu Güney və Quzey mətbuatında..... 90

www.elmler.net - Virtual Internet Resurs Mərkəzi

3.1. Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasından Güney nəyi eşidir?.....	90
3.2. Güney Azərbaycan redaksiyası Güney mətbuatında	103
3.3. Güney Azərbaycan redaksiyası Quzey mətbuatında	111
NƏTİCƏ.....	123
ƏDƏBİYYAT.....	133

GİRİŞ

Dünyada Şərq və Qərb intibahları dövrü olub. Hazırda dünyaya ineqrasiya edən müstəqil Azərbaycanın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni inkişafı tam reallıqdır.

Azərbaycanın inkişafı, hətta gələcək Azərbaycan intibahı bir sıra mühüm amillərdən keçəcək: Ərazi tamlığı, millət bütövlüyü, xalqın hərtərəfli sivil inkişafı, ağır problemlərin həlli.

Dünyada sayı əlli milyondan artıq olan Azərbaycan türklərinin vahid milli kimliyə yiyələnməsi və vahid bir millət olaraq öz gələcəyini dərindən, hərtərəfli düşünməsi bizi ciddi maraqlandırır. O səbəbdən də «Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq radiosunun rolu (Cənubi Azərbaycana verilişlər redaksiyasının materialları əsasında)» mövzusunu işləyərkən, istər-istəməz Azərbaycanın büləgnəməsindən, Güney Azərbaycanın inqilablar tarixindən, öz varlığını

yaşatmaq üçün apardığı mübarizələrdən də söz açmalı olduq.

Mövzuya uyğun olaraq virtual kommunikasiya növü kimi radio, onun spesifikasi, linqivistik tələbləri, publisistikanın səslə variantı kimi onun nəzəri məsələləri diqqət mərkəzində olmuş, radio mədəniyyət hadisəsi kimi, tarixi hadisə kimi zaman kontekstində tədqiq edilmişdir.

Azərbaycan Radiosunun 80, Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun 65, Güney Azərbaycan redaksiyasının 55 illik tarixini araşdırmaq, xeyli dərəcədə həmin dövr Azərbaycan mühitini, Azərbaycan siyasetini və mədəniyyətini öyrənməyə kömək edir.

Nəzərə alsaq ki, bizi Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında radiomuzun nə kimi rol oynadığı maraqlandırır, onda biz həm də Güney mühitini, onunla bağlı bir sıra mühüm məsələləri araşdırmalı oluruq.

Radio jurnalistikası və ümumiyyətlə, jurnalistika peşə hesab edilsə də, əslində, dögrudan doğruya bir elmdir. Özünün məğəyyən ölçüləri, nəzəri problemləri, elmi tələbləri olan praktik bir elm.

Bu elmə bələdlik, bir sıra humanitar elmlərlə ünsiyyət deməkdir: tarix, dilçilik, məntiq, fəlsəfə,

ədəbiyyat və sair. Eyni zamanda bu elmlərin öz görəmə bucağından radiojurnalistikaya baxmaq mümkündür və hətta gərəklidir.

«Jurnalistika elminin müstəqil sahələri kimi formallaşmış radiojurnalistika və televiziya jurnalistikası elmləri artıq xeyli vaxtdır universitetlərin jurnalistika fakültələrində tədris olunur. Jurnalistika baxımından bu elmlər geniş şəkildə araşdırılmış olsa da, dilçilik elmi həmin şifahi publisist janrları hələ əsaslı tədqiqata cəlb etməmişdir» [83, s.19]. Göründüyü kimi, radiojurnalistikadan başqa elmlərə «daxil olmaq», başqa elmlərin tələbləri ilə radioya yanaşmaq mümkündür.

Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Güney Azərbaycan radiosunun rolundan danışarkən radionun yaranma səbəblərindən başlamış, redaksiyanın quruluşuna, verilişlərin adına, mövzusuna, tematikasına, dinləyici ilə işləmə prinsipinə, auditoriyani qazanma və əldə saxlama üsuluna qədər hər şeyi aşaşdırmaq zərurəti yaranır.

Eyni zamanda Güney və Quzey mətbuatında bu radionun xidmətlərini təsdiqləyən faktları tapmaq

və nəzəri cəhətdən söylənilənləri praktik olaraq sübuta yetirmək ehtiyacı yaranır.

Radio özü XX əsrin ilk onilliklərində yarandığına görə və xeyli dərəcədə cəmiyyət üçün yeni kəşf olduğuna görə, onun öyrənilməsi, tədqiq edilməsi, elmi cəhətdən araşdırılması da çox uzaq illərə getmir. «Altmışinci illərədək radionun... topladığı təcrübə, haqqında materiallar demək olar ki, yalnız dövrü mətbuat səhifələrində dərc olunan tək-tək məqalələrdə, rəhbər və yaradıcı işçilərin radio gününə həsr olunan məqalələrində öz əksini tapırdı. 1965-ci ildə... o vaxtkı jurnalistik şöbəsinin tədris planına radio və televiziya jurnalistikasının əsaslarından bəhs edən ixtisas kursları daxil edildi. Praktikanın öyrənilib ümumiləşdirilməsinə başlandı. Çox keçmədən radio və televiziyanın tarixi nəzəriyyəsi və təcrübəsinin ayrı-ayrı cəhətlərini ümumiləşdirən ilk elmi məqalələr meydana gəldi»... [99, s.14]. Göründüyü kimi yalnız iyirminci yüzilliyin altıncı onilliyində «radiojurnalistikası» deyilən bir istilah işlədilməyə və öyrənilməyə başladı.

Bu əsərlərin və kitabların hər biri radiojurnalistica tariximizdə, onun öyrənilməsində, tədris edilməsində və bu sahənin inkişaf etdirilməsində

müstəsna rol oynamışdır. Radio jurnalistika sahəsində növbəti bir yenilik olan bu dissertasiyani yazmaqdə işimizə yardımçı olduqlarına görə bu kitabların müəlliflərinə minnətdarıq.

Tədqiqatın əsas obyekti olan Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası iki şöbədən ibarətdir. Şöbələr hər biri öz verilişlərini qruplaşdırır və gündə bir neçə dəfə blok şəklində efirə çıxır. Blok şəklində, yəni ki, verilişlər tam hazırlanıb, verilən müddətə yerləşdirilmiş şəkildə hazır efirə verilir.

Güney Azərbaycan redaksiyasının – «Səhər» informasiya programı siyasi verilişdir. Amma hər gün, həm də «Mədəniyyət bölümü» rubrikasını təqdim edir. Ədəbiyyat və incəsənət şöbəsi isə blok halında gündə üç dəfə efirə çıxır. Blokun əvvəlində radionun çağırış musiqisi verilir, sonra son xəbərlərin oxunuşu olur. Bu xəbərlərə verilən əsas tələblər: aktuallıq, dürüstlük, konkretlik, aydınlıq, ən yüksək operativlik, sənədlilikdir. Bunun ardınca günün aktual mövzusunda söhbət səslənir. Sonra müxtəlif janrlarda – ədəbi-bədii verilişlər təqdim olunur. Sonda «Xəbərlər» tekrar olunur və bağlanmış musiqisi səslənir.

Blok şəklində efirə çıxmağın öz çətinlikləri və üstünlükləri var. Çətinlik odur ki, ictimai-siyasi şöbə təkcə öz profilində olan mövzularla kifayətlənmir. Eyni zamanda mədəniyyət aləmindən danışır. Ədəbiyyat və incəsənət şöbəsi isə göründüyü kimi siyasi şərhləri, aktual mövzuda siyasi söhbətləri və son xəbərləri də hazırlayıb öz blokunda təqdim edir.

Güney Azərbaycanda radio dinləyicisinin milli təfəkkərğnən formallaşmasında, dünya görünüşünün inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyasının rolü çoxdur.

Mövzunun aktuallığı. Radio əvəzedilməz kommunikasiya vasitəsidir. Vizual və virtual kommunikasiyanın çeşidli nümunələri yaradılsa da, radio öz gərəkliliyini itirmir. Onu öyrənmək, tədqiq etmək, müasirləşdirmək və inkişaf etdirmək zəruridir.

Azərbaycan radiosunu və onun xarici verilişlər sektorunu öyrənmək, nümunəsindən istifadə etmək bugünkü qeyri-peşəkarların jurnalistikaya – radiojurnalistikaya axını olan vaxtda çox aktualdır.

Güney Azərbaycana verilən radio verilişlərini tədqiq etmək, həm də Azərbaycan dinləyicisinin
Inatəvan Atamogianova   *Güney Azərbaycan mədəniyyəti...*

Güney və Quzey hissəsinə bölündüyünü önə çəkməkdir. XXI əsrədə dünyada bir çox bölünmüş, parçalanmış vətənlərin (Almaniya, Koreya) birləşdiyi bir zamanda bölünmüş vətən problemi çox aktual səslənir. Tədqiqat işi publisistikanın nəzəriyyəsini öyrənmək baxımından da əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatın xronoloji çərçivəsi. Tədqiqatın xronoloci çərçivəsi Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun bütöv fəaliyyət dövrünü əhatə edir. Azərbaycan dövlətinin radio vasitəsi ilə dünyaya ilk çıxış günü - 1941-ci il 27 iyun tarixindən 2008-ci ilə qədər bir müddət tədqiqatda öz əksini tapmışdır. Amma əsas diqqət 1951-ci ildən Güney Azərbaycan redaksiyasının yaradılmasından sonrakı tarixi dövrə verilmişdir. Həmin dövr Güney və Quzey Azərbaycan mühiti, redaksiyanın açılmasına səbəb olan tarixi şərait araşdırılmış, bu məqsədlə mühüm əhəmiyyət kəsb edən mənbələrdən də istifadə edilmişdir.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. «Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolu (Cənubi Azərbaycana verilişlər redaksiyasının materialları

əsasında)» adlanan dissertasiya işi Güney mədəniyyətinin inkişafında Azərbaycan Radiosunun nə kimi rol oynadığı, Güney Azərbaycan redaksiyasının yaradılmasında Güney mühiti, redaksiyanın fəaliyyəti, iş prinsipi, inkişaf prosesi, perspektivləri kimi əsas məsələləri hədəf götürür. Eyni zamanda dissertasiyada radio mədəniyyət sahəsi kimi araşdırılır, radionun şifahi nitqin daşıyıcısı kimi əsas funksiyaları öyrənilir. Bunlar radiojurnalistikyanın elmi tədqiqi sahəsində yeni işdir.

Azərbaycanda radioya dair ilk kitabın müəllifi Tofiq Rüstəmovdur [100]. Sonra Teleradio Verlişləri Komitəsinin sədri vəzifəsində işləmiş Ənvər Əlibəylinin «Danışır Bakı» [49] kitabçası çap olunmuşdur. Radiojurnalistika elmi tədqiqat mövzusu kimi ilk dəfə Yalçın Əlizadə tərəfindən işlənmişdir [50]. Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu isə Nəsir Əhmədlinin tədqiqat sahəsi olmuşdur [47].

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyası isə ilk dəfə bu dissertasiyada ayrıja tədqiqat obyekti seçilmişdir. Redaksiyanın adı və fəaliyyət prinsirləri əsas

vermişdir ki, o Güney, Quzey Azərbaycan kontekstində öyrənilsin və bir sıra problem məsələlər gündəmə gətirilsin.

Tədqiqatın mənbə bazası. Tədqiqatın mənbə bazasını böyük dövlət xadimi H.Əliyevin radio, televiziya və ümumən elektron KİV haqqında söylədiyi fikirlər, Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi haqqında Ulu Öndərin sərənjamı, Xarijdə Yaşayan azərbaycanlılarla Bağlı Dövlət Siyasəti Haqqında Qanun, mövzu ilə əlaqədar olan elmi ədəbiyyat, teleradionun arxiv sənədləri, Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasının materialları, radionun qızıl fondunda saxlanan, dissertasiyaya aidiyiyəti olan bir sıra verilişlər, Güney və Quzey Azərbaycanda çap olunan bir sıra qəzet, curnal nümunələri, Güney Azərbaycan redaksiyasına göndərilən məktublar və sair təşkil edir.

Tofiq Rüstəmovun, Ənvər Əlibəylinin, Yalçın Əlizadənin, Nəsir Əhmədlinin adları əvvəldə qeyd edilən əsərlərindən başqa, Aqşin Babayevin [19], Qulu Məhərrəmlinin [74], Nizami Xudiyevin [67], Jahangir Məmmədlinin [79], İsmayıllı Məmədovun [83] curnalistika, radiojurnalistika

və radio linqivistika ilə bağlı olan kitablarından əlavə kənar müəlliflərin – Jirifli İnjeoğlu Yasemin xanımın [31], V.Qoroxovun [111], E.Praxorovun, S.Qureviçin, A.İbrahimov və E.Privalovanın [114] kitabları və Moskva Dövlət Universitetinin curnalistika fakültəsinin radio və televiziya curnalistikası kafedrasının hazırladığı akademik nəşr [112] dissertasiya üçün mənbə rolunu oynamışdır.

Mövzu ilə əlaqədar olaraq curnalistikaya, radiojurnalistikaya aid kitablardan başqa, Güney Azərbaycanla bağlı kitablar da işin mənbə bazasını təşkil etmişdir: «Cənubi Azərbaycanda ədəbi dil: normalar, üslublar» [23], «Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri» [60], «Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı antalogiyası» [27], «On il Qəsri-Qajarda» [32], «Cənubi Azərbaycanda ədəbi proses» [54], «Azərbaycan və azərbaycanlıların demokratik qüvvələri» [63], «Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq haqqında» [68], «Iranda siyasi jəmiyyətlər və təşkilatların yaranması» [69], «Diqqət, diqqət, danışır Təbriz» [95], «Dünyada nə qədər azərbaycanlı var» [96], «Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq uğrunda

demokratik mətbuatın mübarizəsi» [105], «İran türklərinin əski tarixi» [106], «Fars dilində Azərbaycan sözləri» [107] və sair.

Tədqiqatın əsas obyektinin radiojurnalistika olduğunu və radionun ədəbi dili canlı xalq dilinə yaxınlaşdırıran, canlı xalq dilini intellektuallaşdırıran güjlü dil faktı hesab edildiyini nəzərə alıb dilçi alimlərin elmi fikirlərinə müraciət olunmuşdur.

Tofiq Hacıyevin [58-59], Ağamusa Axundovun [9], Nizami Cəfərovun [24], İsmayıł Məmmədovun [84] dilçiliklə bağlı kitabları tədqiqatın zənginləşməsində böyük rol oynamışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolunu elmi – praktik rakursdan tədqiq etməkdir. Əsas vəzifələr isə: Güney Azərbaycana verilən radio verilişlərini təhlil etmək, redaksiyanın tarixini, təşəkkülünü və inkişaf mərhələlərini öyrənmək, buna uyğun olaraq Güney proseslərini izləmək, Güney və Quzey mətbuatından fikrin təsdiqi izlərini tapmaq.

Tədqiqatın metodoloji əsası. İşin hazırlanmasında BDU-nun jurnalistika fakültəsinin alım və

müəllim-lərinin nəzəri fikirlərindən, bir sıra tədqiqat əsərlərindən, Teleradio Komitəsinin arxiv sənədlərindən və Güney Azərbaycan redaksiyasının efir materiallarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın əsas predmeti. Azərbaycanda xarici radio verilişlərinin yaranması, konkret olaraq Güney Azərbaycana verilişlərin açılması və verilişlərin ideya istiqaməti, yaradıcılıq xüsusiyyətləri, Güney mühitində doğurduğu əks-səda tədqiqatın əsas predmetini təşkil edir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliyi bunlardır:

-Altmış beş illik tarixə malik olan Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu az tədqiq edilsə də, hər halda tədqiq edilmişdir. Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası isə ilk dəfə ayrıca olaraq ətraflı öyrənilmişdir.

-Güney Azərbaycan redaksiyasının yaranma səbəbləri tarixi kontekstdə araşdırılaraq ilk dəfə sovet ideologiyasından kənar, müstəqil, sərf milli aspekt-dən dəyərləndirilmişdir.

-Redaksiyanın açılma tarixi bir sıra mənbələrə əsaslanaraq öyrənilmiş, araşdırılmış və dəqiqləşdirilmişdir.

- Radiojurnalistikanın spesifikası, yerli və xarici verilişlərin fərqli və oxşar cəhətləri elmi nəzəri əsaslarla təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti. Bu əsərdən beynəlxalq radioların dünya mədəniyyətində nə kimi rol oynadığını, radio işinin bir fəaliyyət sahəsi kimi hansı özəl keyfiyyətləri və dəyərləri olduğunu, Azərbaycan radiosunun yerli və xarici verilişləri açılkən, ölkənin hansı siyasi tarixi durumda olduğunu, eyni zamanda, Güney Azərbaycan mühitini öyrənmək üçün əsaslı mənbə kimi istifadə etmək olar. İş ali məktəblərin jurnalistika fakültələrində dərs vəsaiti və ayrıca kurs materialı kimi də dəyərlidir. Eyni zamanda, jurnalistlər, ədəbiyyatçılar, tarixçilər, həm elmi, həm praktik cəhətdən radio işi ilə məşğul olanlar və Güney Azərbaycan problemi ilə maraqlananlar üçün lazımlı vəsait ola bilər.

Tədqiqatın aprobasıyası. «Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolu (Cənubi Azərbaycana verilişlər redaksiyasının materialları əsasında)» adlı namizədlik dissertasiyası BDU-nun jurnalistika fakültəsinin televiziya və radio jurnalistikası kafedrasında hazırlanmışdır.

Tədqiqatı əhatə edən müxtəlif çıxış və məruzələr bir sıra elmi konfrans, sessiya və seminarlarda öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda mövzunu əhatə edən elmi məqalələr Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının «Elmi axtarışlar» VI toplu, Respublika Təhsil Nazirliyinin «Elmi axtarışlar» XI toplu, «Dil və ədəbiyyat» Beynəlxalq elminəzəri jurnalda, BDU-nun «Universitet xəbərləri» jurnalında (IV toplu) nəşr olunmuşdur. Bunlarla yanaşı, Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun, Güney Azərbaycan redaksiyasında on verilişdən ibarət silsilə söhbətlər hazırlanmış və radionun qızıl fonduna köçürülmüşdür.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiyaya giriş, üç fəsl, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I F Ə S İ L

AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ RADIOSUNUN YARANMASI, TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

1.1. Radio mədəniyyət amili kimi.

Dünyada gedən qloballaşma prosesi artıq gerçəkləşmədədir. Görünür, amansız müharibələr davam etsə də, dünya xalqları bir-birinə qaynayıb qovuşmağa meyillidir. Qloballaşma əslində dünya xalqlarının, ölkələrin, millətlərin bir-birinə mədəni integrasiyasıdır. Dünya vahid bir çevrə kimi mədəniyyətləri vahid müstəvi üzərinə gətirmək istəyir. Bu insanlığın qovuşmasına, yaxınlaşmasına doğru böyük addımlardır. Qloballaşmada xırda xalqların böyük xalqların içərisində əriyibitmək təhlükəsi var. Bundan yaxa qurtarmaq üçün hər bir xalq var gücü ilə milli-mənəvi dəyərlərini saxlamağa və öz mədəniyyətini gəlmişdirək yaşatmağa çalışır. Bu prosesdə yalnız öz mədəniyyətini saxlayaraq

dünyaya integrasiya edən xalqlar özü kimi qala biləcək.

Qloballaşma deyilən proses birdən-birə yarana bilməzdi. Bunun ilk rüşeymləri ötən əsrlerdə yarandı. Cox sayda misallar göstirmək olar: Elmi-texniki keşflərin bütün dünyaya tətbiqi, olimpiya idman oyunlarının, dünya musiqi festivallarının keçirilməsi, bədii əsərlərin tərcüməsi, kino və sair və ilaxır. Biz birinin üzərində dayanacaqıq. Dünya radiolarının yaranması.

Şübhəsiz ki, dünya radiolarının yaranmasında əsas məqsəd mədəniyyətlərin integrasiyası deyildi. Radio önce rabitə məqsədi daşımış, sonra isə ideoloji təbliğat vasitəsi olmuşdur.

Onun yaradılması böyük hadisə idi və öz gərəkliliyini getdikcə artıraraq yeni-yeni məna, məzmun, xarakter alırdı. 1877-ci ildə ilk səsin Amerikada qeydə alınması, 1894-cü ildə italiyalı mühəndis-radiotexnik Qulyelmo Markoninin təcrübələri, 1900-ci ildə radioteleqraf kimi işlənməsi, 1904-cü ildə lampalı radio cihazının düzəldilməsi, 1920-ci ildə kütləvi radio yayımlarının başlaması, Avropa ölkələrində, ən əvvəl İngiltərədə, Hollandiyada, Almaniyada və Fransada kütləvi radio verilişlərinin efirə

çıxması, bunların ardınca Rusyanın, Türkiyənin radiolaşdırılması radionun çox da uzun olmayan tarixidir.

Hələ əsrin əvvəlində, Azərbaycanda radio yaranmamış bu möcüzənin təbliğinə xalq psixoloji cəhətdən hazırlanırdı. Yerli mətbuat bu barədə artıq xəbərlər verirdi. Bu xəbərlərin, materialların başlıqlarına diqqət verdikdə o dövrün təfəkkürü, dünya görüşü, intellekt səviyyəsi istər-istəməz nəzərimizdə canlanır. «Radio, onun tərəqqiyatı və Azərbaycanda radio intişarı», «Radio işləri», «Radio nədir?», «Zaqafqaziyada rabitə quruluşu radio stasyonunda» və sair.

1926-cı il iyun ayında «Yeni yol» qəzeti Bayıl radiostansiyasına həsr olunmuş reportajında oxuculara və gələcək dinləyicilərə sevinclə xəbər verirdi ki, «Radio-telefon qurulub qurtardı. Radio-telefon geniş surətdə mühazirə, nitq, musiqi və bu kimi şeylər yayacaqdır».

Nədənsə, insanlar, jurnalistlər və oxucular fərqində deyildilər ki, Azərbaycanda radio verilişlərinin əsası 1919-cu ilin yayında Şərqi ilk Demokratik Respublikası Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə Gəncədə qoyulmuşdu. Milli radio-muz Gəncədən çox qısa bir müddət Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

olsa da öz səsini ucaltmışdı. Azərbaycan xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti ilə bağlı hətta beynəlxəq efirə məlumatlar verilmişdir.

1926-cı il 26 fevralda keçmiş sovet dövləti Radio Verilişləri Haqqında Qərar qəbul etdi. Bu qərarda gələcəkdə ən kəsərli ideoloji silah olacaq radiodan söhbət gedirdi.

Azərbaycanda radio 1926-cı il noyabr ayının 6-da Bakıda efirə çıxdı. «...Göz-lə-nilən gün gəlib çatdı. Bakının küçə və meydanlarında, fəhlə klublarında, istirahət guşələrində qurulmuş cihazlardan ilk dəfə eşidilən «Danışır Bakı!» sözləri Azərbaycan xalqının siyasi və mədəni həyatına böyük bir yeniliyin gəldiyini – radionun doğulduğunu xəbər verdi» [51, s.12]. Bu milli radiomuzun yaranma tarixidir. Amma tədqiqatçılar bundan da əvvəli yada salır: «...ölkəmizdə radio quruculuğunun tarixi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin 1919-cu ilin yayında Gəncədə yaratdığı radiostansiyanın fəaliyyəti ilə başlanır» [74, s.71].

1927-ci il fevral ayında Bakı şəhər Partiya Komitəsində radio verilişlərinə həsr olunmuş böyük müşavirə çağırıldı. Müşavirə Azərbaycan radiosunun fəaliyyəti ilə əlaqədar bir çox ciddi

məsələlərə-təşkilat, texnika, maliyyə, verilişlərin müddəti məsələlərinə toxunmuş və müvafiq qərar qəbul etmişdi. Həmin qərara görə respublika Xalq Poçt və Teleqraf Kommissarlığı Bakı radio stansiyasının texniki istismarına başlamalı, axşam saat 6-dan 12-dək verilişlərin efirdə səslənməsini təmin etməli idi.

27-ci ilin fevral müşavirəsindən sonra radio kadr toplamağa və öz işini daha ciddi nizamlamağa başladı. Radio həyatımızın bütün sahələrinə nüfuz edir. Son xəbərləri xalqa çatdırır, istirahət konsertləri verir, tanınmış ziyalılarla – bəstəkar, yazıçı, şair, alimlərlə zəhmətkeşləri görüşdürür, istehsalat işlərini təbliğ edir, əmək qəhrəmanlarını önə çəkir. Ölkədə radiolaşdırma siyaseti həyata keçirilir və bunun nəticəsi kimi bütün şəhərlərdə, kəndlərdə radio cihazlar quraşdırılır. Yeni tikilən binalara radio xətləri çəkilirdi.

O dövrkü sovet məkanında beş qabaqcıl sənaye şəhərinin radio səsləşməsində iştirak edən Azərbaycan radiosunun səsi gur idi.

Azərbaycan radiosunun tarixində daha bir əlamətdar hadisə 1929-cu il dekabr günlərində baş verdi. RV-8 radiostansiyası işə düşdü. Müslüm Maqomayevin bu münasibətlə bəstələdiyi Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

və ilk dəfə yeni stansiyada ifa olunan «RV-8 marşı» radio-muzun musiqi rəmzinə çevrildi.

Bu gün dünya ədəbiyyatının və Azərbaycan ədəbiyəyatının ən unikal əsərlərinin radio tamaşaları və bədii qiraətləri radiomuzun qızıl fondunda saxlanır.

Azərbaycan radiosu dünya efirinə çıxmamışdan əvvəl dövlət radiosu kimi öz simasını müəyyənləşdirir, programlaşdırma siyasetinə yiylənir, sənətkarlıq cəhətdən radio kollektivi inkişaf edir, yeni formalar yaranır və üslublar cilalanırırdı.

Radio işi mürəkkəb mexanizmdir. Təkcə texniki baxımdan yox, sənət və peşə baxımından: kollektivin seçiləməsi, auditoriyanın müəyyənləşdirilməsi, program tərtibi, janr özəlliklərini qoruma, səs effektlərindən professional istifadə, konsert seçimi və onun proqramlararası yerləşdirilməsi sadə məsələlər deyil. Bununla yanaşı operativlik, düzgünlük, orijinallılıq.

Təkcə gün ərzində təqdim olunan musiqi ilə bağlı bir neçə cəhəti nəzərdə saxlamaq vacibdir. Gün ərzində təqdim olunan musiqilərin janrı: Bu, konsert-mi olacaq, musiqili radio verilişimi,

musiqili kompozisiyamı və sair. Təqdim olunan musiqilərin vaxta görə bölgüsü sənət işidir. Səhər saatlarında verilən musiqi nisbətən ovqat musiqiləri – şən, oyandırıcı, fərəhverici, ritmik, günorta musiqiləri daha çox fəlsəfi, iri həcmli, ciddi janrlarda yazılmış musiqilər və axşam, xüsusən gecə musiqiləri – lirik, romantik, həzin, əsəblərə sakitlik və dinclik gətirən seçilsə məqsədə uyğundur. Bu radio işçisindən savad, dünyagörüşü, mütaliə, intellektual səviyyə tələb edir. Yeri gəlmişkən səs məsələsini aparıcı diktorların gün ərzində növbə sistemində də nəzərdə tutmaq lazımdır. Diktor radionun «zahiri siması» olduğuna görə onun yerli-yerində olması nə qədər vacibdir. Əgər gur səsli, səs diapozonu geniş bir diktoru biz gecə saatlarında efirə çıxarmış olsaq səhv edərik və əksinə sakit, az qala yuxu gətirən həzinlikdə səsi olan diktoru səhər saatlarında efirə çıxarmaq səhv olardı. Burada diktor peşəkarlığından da çox şey asılıdır. Professional diktör bilir səhər proqramlarını necə oxumaq lazımdır, gecə proqramlarını necə, sübh xəbərlərini necə oxumalıdır, günorta xəbərlərini necə və gecə xəbərlərini hansı tonda.

Azərbaycan radiosu radiojurnalistika sənətkarlığının bütün incəliklərinə yiyə-lənərək püxtələşirdi. Keçmiş sovetlər birliyinin radioları arasında önemli yerlərdən birini tuturdu. Elə bu səbəbdən və Şərqdə mühüm strateji mövqedə yerləşməsindən dolayı onun xarici efirə çıxma şansları yaxınlaşırıdı. Amma bu hələ qarşıdaydı və radiomuz inkişaf edirdi. Redaksiyalar böyüyür, efir saatı çoxalır, dinləyici audito-riyası genişlənirdi.

Radio lazımlı informasiya, təbliğat vasitəsidir. Bu səbəbdən jurnalistikən bütün janrları radionun spesifikasına uyğunlaşaraq radio janrlara çevrilmişdir. Bu haq-da tədqiqatçılardan Yalçın Əlizadə «Radiojurnalistikən əsasları» Nəsir Əh-mədli «Səslər içində» kitablarında dönə-dönə qeyd etmişlər. Radionun əsas təqdimat formaları:

1. İnfomasiya;
2. Analitik;
3. Bədii-sənədli, publisistik.

Bunların hər biri ayrılıqda 4-5 janrda özünü göstərir:

1. İnfomasiya – xəbərlər, şərh, radio reportaj, xronika, hesabat, radio müsahibə, çıxışlar, radiosüjetlər kimi verilə bilər.

2. Analitik janrlar – icmal, radio-söhbət, müxbir söhbəti, korrespondensiya, müzakirə, tok-şou, mətbuat konfransı,

3. Bədii-sənədli, publisistik – radiooçerk, radiofelyeton, radiohekayə, radiokompo-zisiya, zarisovka, esse və müəyyən mənada radiotamaşa.

Bu üç böyük təqdimat formasının parçalandığı on dörd – on beş janrin hər bini ayrı-ayrı zaman kəsiyində bu və ya digər şəkildə aktiv olmuş və əksinə passiv olmuşdur. Yəni ki, radiojanrların hansından daha çox istifadə olunması nisbidir, dəyişkəndir və hətta gələcəkdə janr bölgüsünün aradan çıxacağı istisna deyil. Çünkü həyat inkişaf edir, tələbat dəyişir, zövqlər başqalaşır və eyni zamanda bu janrlar arasında sərhədlər çox şəffafdır.

«Radioyayımın növləri:

İctimai-siyasi informasiya;

İctimai-siyasi təbliğat;

Gənclər üçün yayım;

Uşaq və yeniyetmələr üçün yayım;

Ədəbi-dram yayımı;

Musiqi yayımı və sair» [51, s.67].

Bu bölgülər də auditoriya üçün nəzərdə tutulmuşdur. XXI əsrin ortalarında və sonunda bu İnatəvan Atamogianova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

bölgülərin olmayıcağı ehtimalı var və bu ehtimal xeyli dərəcədə realdır. Müasir radioların yaranması, onların iş prinsipi, dinləyici tələbatı bunu deməyə əsas verir. Amma biz əvvəldə qeyd etdiyimiz məsələləri araşdırmağı, təhlil etməyi lazımlı bilirik. Çünkü bu radionun tarixidir, yaşanmış tarix dəyişmir, inkişaf isə zəruridir.

Azərbaycan radiosunun yaranmasını və fəaliyyət yollarını belə qruplaşdırmaq olar:

- 1) Yaranması - 1926-1928.
- 2) İlkən xaotik proses - 1928-1930.
- 3) Redaksiyaların yaranması və nizamlılıq - 1930-1935.
- 4) Tam programlaşdırma və peşəkarlıq cəhdləri - 1935-1940.
- 5) Müharibə illərinin döyüşən radiosu - 1941-1945.
- 6) Azərbaycanın səsinin dünyaya çıxışı - 1941-1950.
- 7) Müharibədən sonra dinc quruculuq illərinin radiosu - 1950-1960.
- 8) Orta neytral dövr və təkmilləşmə - 1960-1980.
- 9) Müstəqillik ərəfəsi və müstəqillik illərinin radiosu - 1980- 1993.

10) Müstəqillikdən sonra müstəqil, milli Azərbaycan radiosu - 1993-cü ildən sonra.

Ötən 80 il ərzində radiomuzun yerləşdiyi ünvanlar : Kommunist küçəsi. Fioletov küçəsi. Şaumyan küçəsi. Mehdi Hüseyn küçəsi.

Radiomuz bu deyilən- ənvanlardan keçib, Mehdi Hüseyn küçəsində bu gün öz milliliyini qazanıb, öz inkişafını qurmaq istəyir. Ən qabaqcıl dünya radiosunun cərgəsinə yetmək cəhdindədir.

Radionun yaranması mədəniyyət hadisəsi idi. Onu kimlər idarə edirdi? Ədəbiyyat, mənədiyyət, incəsənət xadimlərimiz: Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqromayev, Cəfər Cabbarlı, Məmməd Arif, Məmməd Rahim, Qubad Qasimov və sair. 27-ci ildə Zülfüqar Hacıbəyov Şərq musiqisi şöbəsinin müdürü idi. O vaxt burada Cabbar Qaryağdı oğlu, Seyid Şuşinski, Hüseynağa Hacıbababəyov, Hüseynqulu Sarabski, Qurban Pirimov, Cahan Talişin-skaya çıkış edirdi. Niyazi, Əhəd Əliyev da bu illər onlarla bərabər idi. 1930-cu il aprel ayı Radiomuzun ilk teatrı yarandı. Xalq artisti Mustafa Mərdanov həmin teatrın birinci rejissoru oldu. Azərbaycan səhnəsinin böyük akt-yorları Mirzə Ağa Əliyev, Abbas Mirzə

Şəfizadə, Mərziyə Davudova, Sidqi Ruhulla, Ülvi Rəcəb ədəbi verilişlərdə iştirak etməyə başladılar. Böyük Üzeyir bəylə Müslüm Maqomayev Radio Komitəsində notlu şərq alətləri orkestri yaratdılar. Bir il sonra Müslüm Maqomayevin təşəbbüsü ilə radioda «Çahargah gecəsi» adlı silsilə müğam konsert programı hazırlandı. İştirak edirdilər: Cabbar Qaryağdılıoğlu, Məşədi Bilal, artistlərdən Hüseynqulu Sarabski, Zülfü Adıgözəlov, Yavər Kələntərli, Zülfüqar Sariyev, tarzənlərdən Qurban Pirimov, Əhməd Bakıxanov, Bəhram Mansurov, Xosrov Məlikov, kamançaçılar Qılman Salaḥov, Hafız Mirzəliyev.

1941-ci il 7 noyabr, Moskvada – Qızıl Meydanda keçirilən hərbi parad və onun radio ilə birbaşa verilməsi müharibənin psixoloji cəhətdən uduşunun əsasını qoydu və radionun səfərbəredici gücünü bir daha göstərdi. Böyük şair Səməd Vurğun Moskva radiosu ilə «Koroğlu nəsillərinə bizim salamımız» adlanan alovlu çıxışını etdi. Çıxış Azərbaycan radiosu ilə də eyni anda verildi. «Mühəribə təkcə müxtəlif orduların deyil, həm də müxtəlif ideologiyaların, mədəniyyətlərin və dünyagörüşlərin çarşılaşmasıdır» – deyən Səməd

Vurğunun bu çıxışı radio tarixinin qızıl səhifəsinə yazıldı.

Bu döyüş illərində radio, həmçinin, S.Rüstəmin, Mir Cəlalın, Mirzə İbrahi-movun, Süleyman Rəhimovun, Mehdi Hüseynin, Əli Vəliyevin, İlyas Əfəndiyevin, İsmayıł Şıxlının söz tribunasına çevrilmişdi.

Eyni zamanda Heydər Hüseynov, Mehdíxan Vəkilov, Nəsir İman-quliyev, Məmməmd Arif, Məmməd Cəfər, Əziz Şərif, Abbas Zamanov, Nurəddin Babayev, Məmməd Əkbər kimi dəyərli ziyalılar xalqı radio ilə mübarizəyə ruhlandırdılar.

Bu döyüş illərində radio mədəniyyət, incəsənət tribunası kimi qələbəyə yardımçı idi.

1945-ci ildə SSRİ Xalq Komissarları Soveti mayın 7-sini «Radio günü» elan etdi. 1992-ci ilə qədər həmin tarix radio günü kimi bayram edildi. İndi isə ölkəmizdə noyabrın 6-da radio günü qeyd edilir. Əslində radiomuzun ilk yaradılışını Cüm-huriyyət dövründən götürsək, radio günü yayda qeyd edilməlidir. Bu həm də radio tariximizi, haqlı olaraq, 7 il qabağa atardı. Bu gün bir mədəniyyət bayramı olur. Təsadüfi deyil ki, uzun illər radio Mədəniyyət Nazirliyinin

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

tabeliyində idi. 57-ci ildən Mədəniyyət Nazirliyindən ayrılaraq, ayrıca Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsi oldu.

1941-ci ildə Azərbaycan ilk dəfə dünya efirinə çıxdı. Beləliklə Azərbaycan radiosunun xarici verilişlərinin əsası qoyuldu.

Bu mühüm işin – xaricə çıxan radiomuzun məsuliyyətini daşıyanlar bizim mədəniyyət tariximizin unudulmaz simalarıdır: Məmməd Səid Ordu-badi, Mikayıł Rəfili, Cəfər Xəndan, Qulam Məmmədli, Adil Əfəndiyev, Lətif Kərimov, Mübariz Əliza-də, Ələsgər Məmmədov, Cabbar Cabbarov, Cəfər Hacıyev, Abbas Gülmə-mmədov, Hüseyn Məcnunbəyov, Fazıl Babayev, Şərif Vəliyev, Mina Bayramova və başqa tanınmış yazıçılar, şərqsünaslar, tərcüməçilər, publisistlər. Adil Əfəndiyev Türk redaksiyasına, Qulam Məm-mədli Fars redaksiyasına, sonralar Lətif Hüseyn-zadə Güney Azərbaycan redaksiyasına, Ələsgər Məmmədov Ərəb redaksiyasına rəhbərlik edirdilər.

İstər Respublika radiosu, istər Azərbaycan Beynəlxəq Radiosu Azərbaycan varlığının, Azərbaycan mədəniyyətinin fəal təbliğatçısı kimi indiyə qədər böyük bir tarixi yol keçib.

Ulu öndər Heydər Əliyevin televiziya və radio haqqında dediyi sözlər radionun tarixinə verilən qiymətdir. «Azərbaycan Televiziya və Radiosu zəngin və şərəfli inkişaf yolu keçərək, xalqımızın yüksək əxlaqi dəyərlərinin, ictimai-siyasi ideal-larının, mədəniyyətinin, arzu və istəklərinin ifadəcisinə çevrilmişdir. Bü gün milli televiziya və radiomuz, sözün əsl mənasında, xalqın tribunasıdır.

Milli televiziya və radiomuz müstəqil dövlət quruculuğu prosesini hərtərəfli işıqlandırmaqla bərabər, həm də taleyüklü anlarda xalqın əsl tribunasına çevrilərək, onun istək və arzularını, ölkə həqiqətlərinin carçası rolunu dönmədən həyata keçirir» [104, s.3].

Respublika radiosu və beynəlxalq radiomuz, bu gün doğrudan da, ölkə həqiqət-lərinin əsl carçasıdır.

1.2. Azərbaycan Radiosunun dünya efirinə çıxışı.
Azərbaycan radiosunun dünya efirinə çıxmazı unudul-ma-yan bir tarixdir. «Radio təzəcə ixtira olunanda heç kəsin ağlına gəlməzdi ki, əsrin bu böyük kəşfi gələcəkdə uzaqvuran ideoloji silaha çevriləcək» [72, s.3]. Beynəlxalq radio-lardan ilk dövrlərdə «uzaqvuran ideoloji silah» kimi istifadə

olunmuşdur və bu proses indi də davam etməkdədir.

Azərbaycan radiosunun tarixində ikinci mühüm hadisə 1941-ci ildə radiomuzun «Bakının səsi» adı ilə beynəlxalq radiolar sırasına qoşulmasıdır. Bir çox tədqiqatçıların fikrincə iyul ayının 20-si Azərbaycan radiosunun dünya efirinə çıxdığı gündür. Filologiya elmlər doktoru Nəsir Əhmədlinin mono-qrafiyasında isə arxiv sənədinə əsasən bu haqda əmrin verilməsi 18 iyul kimi dəqiqləşdirilir. Nəsir müəllim efirə çıxma tarixini isə 18 avqust hesab edir [109, s.35]. Tanınmış jurnalist Aqşin Babayev isə «Bizim dünya efirinə çıxdığımız gün dəqiq 1941-ci ilin 27 iyuldu» – deyir, hətta bu haqda yazır: «Azərbaycan paytaxtından xarici ölkələrə verilişlər vətənimizin ən ağır günlərində – alman-faşist işgalçlarının yurdumuza xaincəsinə basqın etdikləri bir vaxtda başlanmışdır. Türkiyə və İran dinləyiciləri öz dillərində Azərbaycanın səsini ilk dəfə 1941-ci ilin 27 iyulunda eşit-dilər» [12, s.4].

Söylənilən fikirləri cəmləşdirərək nəticəyə gəlmək olur: II Dünya Müharibəsi 1941-ci il 22 iyunda başladı. Müharibə başlayan kimi Sovetlər bütün dünyaya sovet həqiqətlərini söyləmək üçün

dərhal tədbirlər planı hazırladılar, o cümlədən radio ilə dünya meridianına çıxmaq. Demək, hadisənin avqusta qədər uzanmasına Mosvka yol verməzdi. 1991-ci ildə Xarici Verilişlər İdarəsinin 50 illik yubileyində xarici verilişlərin veterani mərhum, professor Müba-triz Əlizadə də öz çıxışında məhz bu tarixi dedi. Azərbaycan 1941-ci il 27 iyulda dünya efirinə çıxdı. Beləliklə, axırıncı variant dəqiqlik hesab edilə bilər.

Artıq Azərbaycan dövlətinin səsi ölkədən kənara çıxırdı, Türkiyə və İranda eşidilirdi. Verilişlərin saat həcmimin az olması və onun cəmi iki ölkədə eşidilməsi dünya radioları ilə, xüsusən Moskva radiosu ilə müqayisədə cüzi olduğuna baxmayaraq fakt özlüyündə sevindirici idi. Hər halda Azərbaycanda xarici radio verilişlərinin əsası qoyulmuşdu. Sovet təbliğatı ilə məşğul olsa da, tərcümə materialları əsasında efirə çıxsa da.

Daha gərəkli və sevindirici hadisə 1951-ci ildə baş verdi. «Cənubi Azərbaycan» redaksiyası yaradıldı. İran ərazisində yaşayan soydaşlarımız üçün ana dilin-də verilişlər efirə çıxdı. Bu tamam fərqli mahiyyətdə bir işdir. Xarici verilişlər şəbəkəsinə daxil olan bu redaksiya özəl xarakter daşıyır və bu haqda ayrıca danışacaqıq. İndi isə

xronoloji ardıcılıqla ərəb ölkələrinə verilən radio verilişlərini yada salaq. Türkiyə, İran, Cənubi Azərbaycan redaksiyalarından sonra 1959-cu ildən ərəb ölkələrinə verilişlər yayılmışmağa başladı. Azərbaycan üçün yaxın region dövlətlər olan Türkiyə və İrandan sonra Ərəbistana veriliş açmaq xarici təbliğatı gücləndirmək və genişləndirmək idi. Bunların ardınca digər ölkələrə verilişlərlə çıxış qazanmaq olardı. Amma bu xeyli illər çəkdi. 50-ci illərdə yalnız iki redaksiyanın hesabına – Türkiyə, İran redaksiyaları hesabına Xarici Verilişlər İdarəsi yaradılmışdı. Sonralar «Cənubi Azərbaycan» və «Ərəb ölkələrinə verilişlər» redaksiyası bu idarəyə daxil oldu. Bundan sonra düz 33 il Azərbaycan xarici verilişlər idarəsində yeni redaksiya açılmadı. Bunun əsas səbəbi o idi ki, Azərbaycan xarici verilişlər idarəsi SSRİ Dövlət Xarici Verilişlər İdarəsinin bir qolu idi və Moskva hansı ölkələrə çıxışın hansı respublikalardan olduğunu özü müəyyən-ləşdirirdi. Görünür Azərbaycanın payına məhz üç dövlətə çıxış düşmüştü. Burada bir çox cəhətlər nəzərə alınır. Əxlaqi, mənəvi yaxınlıq, din birliyi (baxmayaraq ki, sovetlərdə din dövlətdən ayrı

idi), musiqi zövqlərinin yaxınlığı və digər oxşar xüsusiyyətlər.

Bunlardan daha vacibi isə qarşı dövlətin regional, strateji, siyasi mövqeyi. Sovetlər İttifaqı Sovet Azərbaycanından yaxın sərhəd kimi istifadə edərək Türkiyə, İran və Ərəb ölkələrinə öz təbliğatını ötürürdü, orada öz mifini yaratmağa çalışırdı. Burada sosializmin üstünlükleri, Sovetlərin İkinci Dünya müharibəsindəki qələbə-ləri, müharibədən sonrakı illərdə quruculuq işləri təbliğ olunur, hegemon dövlətlərdən, xüsusən ABŞ-dan üstünlükleri diqqətə çatdırılırdı.

Dünya sosializm sistemi ideyası deyilən bir ideya var idi, Moskva o ideyanın başında dururdu və ali məqsəd kimi ona çatmağa çalışırdı. Ona görə də «əli çatan» dövlətlərin hamısını əvvəl təbliğatla, sonra müxtəlif yollarla bu sistemə qoşmaq istəyirdi.

Azərbaycan Xarici Verilişlər İdarəsi belə siyasi-təbliğati bir xarakter daşıyırıldı. Elə bu ifrat siyasilik burada jurnalist sənətkarlığını qol-qanad açmağa qoymurdu. Publisistikanın, xüsusən radio publisistikanın janlarından geniş istifadə olunmurdu. Çünkü efir materialları əksərən

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Mosvadan göndərilən materialların tərcüməsindən ibarət idi. Buna baxmayaraq milli kadrlar çətinliklə də olsa milli dəyərləri efirə gətirir, sənətkarlıq xüsuşsiyyətlərinə fikir verirdilər. Beləliklə, Azərbaycan dünya efirində idi və bu dolayısı ilə Azərbaycanın özünün, dilinin, tarixinin, mədəniyyəti-nin, adət-ənənələrinin təbliği idi.

Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Komitəsinin Xarici Verilişlərinə yazılıçı-publisist Aqşin Babayev rəhbərlik edirdi. Efir tutumu beləydi: gün ərzində 2 saat 15 dəqiqə farsca, 2 saat türkçə, 1 saat ərəbcə, 1 saat Güney Azərbaycana azərbaycanca verilişlər verirdi.

Biz beynəlxalq radiolar vasitəslə dünyaya öz təbliğatımızı yayırdıq deyərkən unutmuruq ki, xaric də bu təbliğatları bizə qarşı aparırdı. Avropa dövlətləri, Amerika öz ideoloji mübarizəsində davamlı və israrlı idi. Bunun nəticəsidir ki, Amerikada xüsusi institutlar və bu institutlardan heç də az gücə malik olmayan radiolar dünyada sosializm sisteminin yaradılması işini əngəllədi. Onlar nəinki dünya sosializm sistemini yaratmağa mane oldular, hətta sosializmin beşiyi olan

Sovetlər İttifaqında bu formasiyanı darmadağın etdilər.

«...Təbliğatın getdikcə daha geniş miqyasda aparılması bir daha onu göstərir ki, beynəlxalq imperializm ideoloji müharibəyə nüvə müharibəsindən heç də az əhəmiyyət vermir. Bu fikir kütləvi informasiya vasitələri üzrə amerikalı mütəxəssis L. Martinin söylədiyi «İdeoloji təbliğat barıtın bir çox keyfiyyətlərini özündə cəmləşdirir» sözlərində aydın duyulur» [87, s.3]. Fikir o dövrkü qəzet səhifələrindən götürülüb. Biz razılışırıq ki, ideoloji təbliğat, doğrudan da, çox böyük gücə malikdir və nəhəng mexanizmdir.

Elə bu səbəbdən də 1992-ci ildə Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra dünya efirinə çıxışını genişləndirdi. Dörd dildə efirə çıxan Azərbaycan radiosu daha dörd dildə efirə çıxdı. İngilis, alman, fransız, rus dillərində. Mütəxəssislər bunu Azərbaycanın informasiya blokadasını yararaq Avropaya çıxması kimi dəyərləndirir. Tamamilə doğrudur. Azərbaycan müstəqillik qazanmış gənc dövlət kimi bir çox problemlərlə üzləşdi. Bu problemləri dünyaya çatdırmaq, Avropadan dəstək qazanmaq mühüm

Nataləvan Atamogianova   Guney Azərbaycan mədəniyyəti...

Əhəmiyyət daşıyırdı. «Ölkəmiz müstəqillik qazandığı gündən Beynəlxalq Azərbaycan Radiosunun da ideoloji məramı kökündən dəyişdi. Çünkü Azərbaycan beynəlxalq hüququn subyektinə çevrildikdən sonra onu dünyaya tanıtmaq, xalqımızın zəngin tarixi, qədim mədəniyyəti haqqında söhbət açmaq, müstəqillik dövrünün nailiyyətləri haqqında danışmaq zərurəti meydana çıxmışdı. Ona görə də indi verilişlərdə xalqımızın istiqlal mübarizəsi tarixindən, dövlət qurucu-luğumuzun uğurlarından, cəmiyyətdəki demokratik dəyişikliklərdən, qədim tarixi-mizdən, mədəniyyət və incəsənətimizdən bəhs edən verilişlər üstünlük təşkil edir. Əlbəttə, Qarabağ müharibəsi, Ermənistəninin Azərbaycana təcavüzü ifşa edən siya-si şərhlər də «Azərbaycanın səsi» radiosunun daimi mövzularındandır» [67, s.57].

Sivilizasiyanın son həddində, dünyada virtual kommunikasiya sisteminin tam mükəmməl inkişafı dövründə dünya efirinə peşəkar, professional çıxməq lazım idi. Bu məqsədlə redaksiyalara müvafiq dilləri bilən mütəxəssislər cəlb edildi. Buraya dil bilgisindən başqa, qələmi olan, publisistik düşüncə tərzi ilə seçilən, aydın

nitqi, düzgün diksiyası, qaydasında səs tembri olan filoloji təhsilli insanlar cəlb edildi. Əvvəlki redaksiya kollektivlərinin tərkibi nisbətən gəncləşdirildi. Bu gəncləşdirmə redaksiyaların daxili ritmini sürətləndirmək, stereotipləri daşıtmak, verilişlərin keyfiyyət dəyişikliyini əldə etmək məqsədi güdürdü. Müstəqil Azərbaycan dünəya efiri-nə, şanlı tarixi keçmişinə, zəngin folkloruna, dəyərli ədəbiyyatına, yüksək elminə, müasir intellektinə uyğun çıxmaq isteyirdi və buna nail olurdu.

1941-ci ildə iki redaksiya ilə efirə çıxan Xarici Verilişlər 9 ildən sonra «Xarici Verilişlər İdarəsi» adlandırıldı. Bir ildən sonra Güney Azərbaycan redaksiyası da bura əlavə olundu. 76-ci ildən 80-ci ilə qədər 3 baş reedaksiya şəklində fəaliyyət göstərdi: İran redaksiyası, Türk redaksiyası və Ərəb ölkələri redaksiyası. 1980-ci ildə İrana verilişlər baş redaksiyasının tərkibindəki Azərbaycan şöbəsi müstəqil baş redaksiya oldu. Beləliklə, Xarici verilişlər 4 baş redaksiyadan ibarət oldu. 92-ci ildə daha 4 şöbə yaradıldı və bunlar bir baş redaksiyada – «Qərbi Avropa dillərinə verilişlər baş redaksiyası»nda birləşdirildi. Bir il sonra Xarici Verilişlər radiosu Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

«Xarici Verilişlər Studiyası» adlandırıldı. 1994-cü ildə isə «Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu» oldu. Bu artıq tam beynəlxalq status idi. Büyük siyasetçi, Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyev Azərbaycanın xarici siyasetinə önem verdiyi kimi, xarici təbliğatına da önem verirdi. «Xarici Verilişlər Studiyası»nın Azərbaycan Beynəlxalq Radiosuna çevrilmesi bunun aydın sübutudur.

Redaksiyaları iri qurumlar şəklində birləşdirilər. İran, türk, ərəb redaksiyaları – «Şərq ölkələrinə verilişlər redaksiyası», ingilis, alman, fransız və rus redaksiyaları – «Qərbi Avropa ölkələrinə verilişlər redaksiyası» və Cənubi Azərbaycana verilişlər verən ayrıca «Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası» oldu. Bu redaksiyalar daxilində 8 dildə verilişlər hazırlanır və dünyanın 40-dan çox ölkəsinə yayılmışlardı.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin radiosunda bunlardan başqa daha beş dildə verilişlər səslənirdi. Gürcü, erməni, talış, ləzgi, kurd dillərində. Amma bunlar beynəlxalq radionun efirində yox, respublika radiosunun ikinci programı sayılan «Araz» radiosu ilə verilirdi. Bu düzgün deyildi. Bu sətirlərin müəllifi 2004-cü ildə

yazmışdı: «... Azərbaycan Dövlət Radiosunun «Araz» programında müstəqillikdən sonra yaradılan gürcü, erməni, ləzgi, talış, kurd redaksiyaları da Xarici Verilişlər şəbəkəsinə daxil edilsə, daha uyarlı olar. Çünkü Xarici verilişlərin yerli radio verilişlərindən bir sıra spesifik ayrıntıları mövcuddur» [34, s.150].

Nəhayət, 2005-ci il 24 iyun tarixində Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkəti «Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti»nə çevriləndə yeni struktur müəyyənləşdirildi. O cümlədən, qeyd etdiyimiz 5 redaksiya 2005-ci il 24 iyundan Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun tərkibinə daxil oldu.

2005-ci il iyun ayından sonra «Azərbaycanın səsi» beynəlxalq radio-sunun cədvəli belə idi: Orta və qısa dalgalarda Güney Azərbaycan redaksiyasından hər gün Azərbaycan dilində 2 saat 45 dəqiqə, Şərqi ölkələri redaksiyasından türk dilində 1 saat, fars dilində 1 saat, ərəb dilində 1 saat, Qərbi Avropa Ölkələrinə Verilişlər redaksiyasından gün ərzində rus dilində 1 saat, ingilis dilində yarım saat, fransız dilində yarım saat və alman dilində yarım saat verilişlər dünya efininə çıxırdı. Bundan əlavə hər gün 30 dəqiqə

İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

erməni dilində, 20 dəqiqə həftənin 3 günü gürcü dilində, hərəsi 15 dəqiqədən həftənin iki günü ləzgi, taliş, kürd dillərində verilişlər yayımlanırdı. Göründüyü kimi «Azərbaycanın səsi» beynəlxalq radiosu orta və qısa dalğalarda 13 dildə gün ərzində 10 saatə yaxın dünya efirinə çıxırdı. Bu verilişlər dünyanın 60-dan çox ölkəsində səslənirdi. Tərcüməçi-jurnalist Cahangir Bağırov quruma rəhbərlik edirdi.

«Xaric üçün radio verilişlərində dil və üslub məsələləri böyük incəlik tələb edir və problem olaraq qalır» [47, s.100]. Azərbaycanda xarici radio verilişlərinin tədqiqatçısı Nəsir Əhmədli belə yazırırdı.

1992-ci ildən müstəqillik qazanan respublikanın xarici radiosu da müstəqillik qazandı və narahatlıq yaradan Moskva materiallarının tərcüməsi tədricən azalıb heçə çatdı. Burada publisistikanın bütün janrlarına yer verilməyə başladı. Jurnalist sənətkarlığına xüsusi fikir verilir, janr özəllikləri qorunur, verilişlərin bədii dəyərinə əhəmiyyət verilir, yaradıcılıq keyfiyyəti yüksəlirdi. Artıq dil və üslub məsələləri diqqətdən kənardə qalmırıldı. Azərbaycan dünya efirinə özünə və dünyaya layiq çıxmağı bacardı. İndi Azərbaycan zəngin folklor

ənənələrindən tutmuş modern, postmodern dünya görüşünə qədər dünyyanın gözü qarşısındadır.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun inkişaf tarixinə nəzər saldıqda onu beş böyük mərhələyə bölmək mümkündür:

- I. Böyük Vətən Müharibəsi illərinin döyüşən radiosu (1941-1945);
- II. Bərpa dövrünün radiosu. Dinc quruculuq illəri (1945-1960);
- III. İnkişaf illərinin radiosu (1960-1980);
- IV. Müstəqillik ərəfəsi və müstəqillik illərinin radiosu (1980-1992);
- V. Tam müstəqil Azərbaycan Beynəlxalq radiosu (1992-cı ildən sonrakı illər).

Böyük Vətən müharibəsi başlayanda 1941-ci ildə Azərbaycan Xarici verilişlər idarəsi yaradılmışdır və qarşıya qoyulmuş vəzifə aydın idi: Almaniyanın sovetlər üzərinə elan olunmamış hücumunu pisləmək, müharibənin gedişinə dair ən son xəbərləri çatdırmaq, dünya ictimaiyyətində sovetlərin qələbəsinə inam yaratmaq. Ölkə daxililində radiolarla bərabər qəzetlər nəşr olunurdu və sürətlə yayılırdı. Hətta az sonra cəbhə qəzetləri də nəşrə başladı. Həmin illər radio ilə qəzetlər birgə «döyüşürdü». Xaricə

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

çıxışda isə bu yük bütövlükdə xarici verilişlərin üzərinə düşürdü. Azərbaycan Xarici Radio Verilişləri İdarəsi bu yükü layiqincə çəkirdi.

Bərpa dövrünün radiosu əsasən dinc quruculuq işlərini təbliğ edir. Müharibədən ölkəyə dəyən zərərin aradan qaldırılması və dağıntıların bərpası haqqında məlumatlar verirdi.

İnkişaf illərinin radiosu cəmiyyətdə gedən dinc quruculuq işlərindən, inkişafdan, sovet insanının uğurlarından danışındı, hətta bir qədər şişirdilmiş formada, çox pafoslu şəkildə sovet həyat tərzinin üstünlüklərini diqqətə çatdırırırdı.

Müstəqillik illəri ərefəsi, xüsusilə 80-ci illərin ikinci yarısı isə verilişlər nistəbən başqa xarakter almağa başladı. Artıq sovetlər haqqında illüzior - gözqamaşdırıcı, aldadıcı təbliğat öz yerini həqiqətlərə verirdi. Hətta daha kəskin şəkildə sosializm formasıyasının iç üzünü açmağa meyilli çıxışlar da efirə gedirdi. Xüsusilə, 89-cu ildə Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının başlanması ilə radio verilişlərinin mahiyyətində xeyli fərqlər yarandı. Artıq radio əməkdaşları sərf Azərbaycan mövqeyindən çıxış edərək həqiqətlərin dünyaya söylənməsinə ilkin cəhdələr edirdilər.

1990-cı il 20 yanvar Bakı qırğını böyük sovet ailəsi imicini dağdıdı. Moskvanın «böyük qardaş» maskasını üzündən götürdü.

Azadlıq, müstəqillik isteyən öz bağımsız dövlətini qurmağa çalışan Azərbaycan xalqı 90-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə sovet qoşunlarının hücumuna məruz qaldı. Tanklarla və gələnləri zəhərli olan silahlarla silahlanmış rus qoşunu əliyalın dinc Azərbaycan əhalisinin üstünə gələrək, ağır siyasi cinayət törətdi. Azərbaycan yüzlərlə şəhid verdi. Amma Azadlıq Hərəkatı dayanmadı. Bu illər mətbuatımızın, o cümlədən, xarici radio verilişlərinin tarixində ağır bir dövrdür.

Nəhayət, 1992-ci ildə öz müstəqilliyini, suverenliyini qazanan Azərbaycan radiosu sırf milli xarakter aldı və tam Azərbaycan mövqeyindən çıxış etməyə başladı.

1994-cü ildən sonra isə Beynəlxalq radio kimi fəaliyyət göstərən Azərbaycan xarici radiosu xüsusi mahiyyət qazandı. «İnformasiya kanallarının hər biri, o cümlədən, radio öz inkişafında bir neçə mərhələ keçmişdir. Müvafiq texnikanın ixtirası, informasiya vasitəsi kimi ilk

addımlar, ictimai vəzifənin müəyyənləşməsi və spesifik imkanların dərk edilməsi, kütləvi auditoriyaya yiylənməsi və nəhayət, kütləvi informasiya vasitələri sistemində öz yerini dəqiqləşdirməsi» [51, s.45].

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu öz inkişaf tarixində bu nəzəri bölgüləri də keçmiş və bu gün dünyanın kamil, qabaqcıl radio stansiyalarından biridir.

Azərbaycan Beynəlxalq radiosunun tarixində şərəfli illərdən biri də 1985-ci il idi. Azərbaycan rəhbəri Heydər Əliyevin nüfuzu sayəsində həmin il sovet itti-faqının və sosialist ölkələrinin xarici radio verlişlərinin beynəlxalq simpoziumu Bakıda keçirildi. Böyük sensasiyaya səbəb olan və Azərbaycanın üstünlüyünü göstərən bu hadisədə o vaxt quruma rəhbərlik edən görkəmli jurnalist Aqşin Babayevin gərgin fəaliyyəti və şəxsi əzmkarlığı da mühüm rol oynamışdı.

Ulu öndər Heydər Əliyev radio və televiziya haqqında demişdir: «Radio və televiziya insanları təsirləndirir, onların təkmilləşməsinə, mənənəviyyatca inkişafına kömək edir, dünyaya gözünü açır, onları bütün dünya ilə birləşdirir».

Azərbaycanı dünya ilə birləşdirən vasitələrdən biri də Azərbaycan Beynəlxəq radiosudur.

Hazırda Beynəlxəq radioda əsaslı dəyişikliklər aparılır. Kadr islahatı həyata keçirilir.

Avropa ölkələrinə verilişlər baş redaksiyasının üç redaksiyası – alman, ingilis, fransız redaksiyaları bağlanmış, əvəzində rus redaksiyasının saat həcmi 2 dəfə artırılmışdır. Bu Avropa ilə Azərbaycanın heç bir probleminin olmaması ilə izah edilir. Avropaya integrasiya edən Azərbaycan Avropaya açıq ölkədir. Hər üç Avropa ölkəsinin- Almaniya, İngiltərə, Fransanın Azərbaycanda səfirliyi fəaliyyət göstərir. Həmin ölkələrlə iqtisadi, siyasi, sosial, ticarət sahəsində əməkdaşlığımız genişlənir. Xarici təbliğatda Avropa ilə Azərbaycanın həll olunmamış heç bir məsələsi yoxdur. O səbəbdən də Avropaya Xarici təbliğat vasitəsi olan Beynəlxəq Radionun Avropa ölkələrinə verilişlər baş redaksiyası bağlanmış, yalnız qonşu, region dövlət olan Rusiyaya verilişlər redaksiyası saxlanmışdır. Çünkü Rusiya Azərbaycan üçün mühüm srateji, regional dövlətdir. Azərbaycan-İran münasibətlərinin nizamlanmasında, Ermənistən-Azərbaycan münaqişəsinin nizama salınmasında Rusiya

dövlətinin mövqeyi bu və ya digər dərəcədə rol oynayır. Ona görə Azərbaycanın Rusiyaya təbliğatını genişləndirmək aktual məna kəsb edir. Respublika Radiosunun rus dilində verilişlər hazırlayan redaksiyası Beynəlxalq Radionun Rus redaksiyasına birləşdirilib.

Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasının saat həcmi iki dəfə artırılmışdır. Belə ki, əvvəllər üç saat efirə çıxan Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası indi altı saat efirdə yayımlanır. Bu, Azərbaycan üçün Güney Azərbaycan məsələsinin ciddi məsələ olmasından xəbər verir.

Azərbaycan Televiziya və Radio verilişləri Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti İdarə Heyətinin 2007-ci il 28 avqust tarixində keçirilən iclasının 9 sayılı protokolunun 3 sayılı qərarına əsasən Güney Azərbaycan redaksiyasının adı «Araz» redaksiyası oldu.

«Araz» adı Azərbaycan radiosu üçün təzə ad deyil. Qısaca olaraq «Araz» programının tarixini xatırlayaq: «1964-cü il oktyabr ayının 15-də Azərbaycan radiosunun «Araz» xəbərlər və musiqi programı efirə çıxdı. «Araz»ın çağırış musiqisini böyük bəstəkar Fikrət Əmirov bəstələmişdir. Və bu çağırış – musiqi hər gün

Azərbaycanın səsini yaxın – uzaq ölkələrə yayır və dirləyicilərə ən son xəbərləri çatdırır» [74, s.128].

Azərbaycan radiosunun II programı sayılan «Araz» programı xəbərlər və musiqi verirdi. İlk fəaliyyət dövründə dörd saatlıq verilişlərlə efirə çıxan «Araz» sonradan Respublika radiosunun I programının seçmə verilişlərinin təkrarını da efirə verməyə başladı. Əvvəl on iki saat, sonra isə 24 saat efirdə oldu. Azərbaycan Müstəqillik qazandıqdan sonra yeni radiolar açılmağa başlayanda «Araz» programının bir az da əhatəli və rəngarəng olmasını təmin etdilər. Bu da yeni yaranan radiolarla rəqabətə dözmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

2006-ci ildə İctimai Televiziya və Radio yayımları fəaliyyətə başlayanda «Araz» programının radio tezliyi İctimai radionun tezliyinə verildi və beləliklə «Araz» programı bağlandı.

Bir neçə illik fasılədən sonra «Araz» adı Güney Azərbaycan redaksiyasının adına verildi. Bizə elə gəlir ki, «Araz» adı burada tam dolğunluğu ilə məqsədə uyğun səslənir. Çünkü ikiyə bölünmüş Azərbaycanın Güney və Quzey hissəsini ayıran Araz çayı nə qədər ayrılığımızın inatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

«səbəbkarı»dırsa, bir elə də birliyimizin simvoludur. Güney Azərbaycan radiosu da ayrılan yurdlarımızı birləşdirir. Bu baxımda bölünmüş Azərbaycanın birlik simvolu olan «Araz» adı Güney Azərbaycan redaksiyasının adında tam dürüst mahiyyət kəsb edir.

«Araz» programının yaradıcılarını və onun əziyyətini çəkənlərin adları radiojurnalistikanın tarixində var: «Araz» radiostansiyasının ilk addımlarında Teymur Əliyev, Ənvər Əlibəyli, Hacı Hacıyev, Aydın Qaradağlı, Valid Sənani, Yalçın Əlizadə, Hidayət Səfərli, Altay Zahidov, İlyas Adıgözəlov, Zöhrab Zeynalov, Soltan Nəcəfov, Fatma Cabbarova, Rauf İsmayılov və digər fədailərin əməyi oldu» [74, s.28].

Bu gün isə «Araz» redaksiyasında çalışan insanlar sabah bu faktın tarixə çevriləcəyinin fərqində deyillər. Onlar sadəcə «Araz» redaksiyasında çalışırlar: Natəvan Dəmirçiizi (şöbə müdürü), redaktorlar: Şamxəlil Məmmədov, Aida Fədailqizi, Sevda Ayazqizi, Günəş Əliyeva, Elay Balakişiyev, Şahnaz Ağamirova, Səadət Hüseynova, Tariyel Abbasov. Rejissorlar: Qızqayıt Cəlalqizi, Nailə Hüseyn-bəyli, Əminə Ağasəlimqizi. Diktorlar: Muxtar Əliyev, Zərifə

www.elmler.net - Virtual Internet Resurs Mərkəzi

Yusifova, Sevda Əmirovə və Valeh Quliyev.

«Araz» programının işində redaksiyanın veteranları Sabir Əmirov, Möhbəddin Əliyev, Şükufə Əliyeva, Firuz Quliyev, Xuraman Cəfərova, İlyas Adıgözəlli yaxından iştirak edirlər.

«Araz» redaksiyası 1 mart 2008-ci ildən 6 saat həcmində Azərbaycan Beynəlxalq radiosundan yayılmışa başladı. İlk müraciət belə oldu:

SƏS: Danışır Bakı!

(Çağırış)

SƏS: İstekli soydaşlarımız, düz 43 il əvvəl indiki kimi bir payız günü eşitdiyiniz bu musiqi ilk dəfə «Araz» programının çağırış musiqisi olaraq Bakıdan radio dalğalarında söslənmişdi. 1964-cü il 15 oktyabrda Azərbaycan radiosunda ayrıca bir program «Araz» adlandırıldı. «Araz» programı o taylı-bu taylı ellərimizə hər gün bu çağırış musiqisilə sözünü dedi, maraqlı verilişləri ilə xalqın rəğbətini qazandı.

(Çağırış)

SƏS: İndi Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Qapalı səhmdar Cəmiyyəti rəhbərliyinin məsləhətilə «Araz» radio programı

Güney Azərbaycan verilişləri ilə təzədən işə başlayır. Uzun ömürlü olsun.

(Radio marşı)

SƏS: Hər gün 6 saatlıq verilişlərdə «Araz» programı Sizlərə xidmət edəcək. Vətənimizin tarixindən, Azərbaycanın uğurlarından, ictimai-siyasi həyatından, bugünkü qayğı və problemlərindən, musiqi dünyasından söhbət açacaq. Əlbəttə sizin arzu və təklifləriniz də nəzərə alınacaq.

(Çağırış)

SƏS: Beləliklə, «Araz» radiosunu dinləyin, bizimlə fikirlərinizi bölüşün, zəng edin, məktub yazın.

Ünvanımız: Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Mehdi Hüseyn küçəsi 1, Azərbaycan televiziya və Radio Verilişləri Qapalı səhmdar Cəmiyyəti, «Araz» programı.

Telefonlarımız: 439-86-80; 439-72-94; 439-70-13. «Araz» radiosu hər gün Bakı vaxtı ilə saat 7.15-dən 8.00-dək, 09.00-dan 10.15-dək, 12.00-dan 13.00-dək, 14.00-dan 15.00-dək, 18.00-dan 20.00-dək sizin görüşünüzə gələcək.

(«Koroğlu» operasından «Üvertüra»)

SƏS: Danışır Bakı, istəkli soydaşlar!

SƏS: Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərindən Güney Azərbaycana hazırladığımız «Araz» programını dinləyirsiniz. Verilişlərimizi hər gün 1296 khs. 231,4 metr orta, 6110 khs. 49,1 metr qısa dalgalarda dinləyə bilərsiniz.

Amma «Araz» redaksiyası təkcə adqoyma ilə müstəqil, milli, dünyəvi radio ola bilməz. Əsas şərt mahiyətdir. Məzmun, ideya, struktur, forma özəlliyidir. Fərdi və fərqli olduğu qədər də müasir dünya radioları standartına uyğun gəlməlidir. Bunun üçün yeni texniki təchizat, elmi programlaşdırma tətbiq etmək və kadr islahatı aparmaq gərəkdir.

Xarici verilişlərin həyatında heç vaxt olmayan canlı efir, bölgələrə birbaşa bağışlılığı (hətə xarici ölkələrlə), gecikmiş xəbər materiallarından qəti imtina, mümkün olduğu qədər hadisələri qabaqlamaq, həmin gün hansı əlamətdar hadisənin günüdürsə bütün efiri o mövzuda materiallarla yükleməkdən çəkinmək, şablon diktor mətni oxumaqdan uzaqlaşmaq, səs tembri, diksiyası, danışiq ritmi radiofonik olmayan səslərdən az istifadə etmək (hətta heç istifadə etməmək), zamanın sürətini və kommunikasiya imkanlarının

genişliyini nəzərə almaq – bunlar yeni yaranacaq redaksiyanın ilkin tələbləri ola bilər.

Güney Azərbaycanlı soydaşlarımızın taleyi bizi düşündürür. Eyni zamanda Güney Azərbaycana çıxış dolayısı ilə Azərbaycan diasporuna çıxış kimi dəyər-ləndirilə bilər. Çünkü Azərbaycan diasporunun bir hissəsi Demokratik Cümhuriyyət Dövləti süqut etdikdən sonra mühacirət edən azərbaycanlılardır. Bir hissəsi II Dünya müharibəsi dövründə xaricdə qalıb vətənə gələ bilməyən insanlardır. Bir hissəsi 70-80-ci illərdə ölkədən kənarda təhsil alıb, sonradan dünyanın müxtəlif şəhərlərində qalıb işləyən insanlardır. Azərbaycan diasporunun böyük bir hissəsi isə Güney Azərbaycanlı soydaşlarımızın xaricdə yaşayan hissəsidir. Onlar da müxtəlif səbəblərdən dünyaya səpələnmişlər. Şah rejimindən qaçanlar, dilin təqib olunmasına görə ölkəni tərk edib gedənlər, dünyanın böyük şəhərlərində təhsil alıb, sonradan vətənə dönməyənlər. Amma onların Güney Azərbaycana sürəkli gediş-gəlişləri mövcuddur. Eyni zamanda Güneydə yaşayan soydaşlarımızın Avropaya və Amerikaya gedişləri oradakı qohum və tanışları ilə görüşlər Güney Azərbaycana verilən verilişlərin yayılmasına

səbəb olur. Hətta onların Güney Azərbaycan redaksiyasının verilişlərini audiokasetlərə yazıb özləri ilə aparması faktları onlarla, yüzlərlədir.

Güney Azərbaycana verilən verilişlərin həcminin artırılması ilə əlaqədar keyfiyət artımı, kadr potensialının artırılması da nəzərdə tutulub.

Beynəlxalq radionun İran İslam Respublikasına fars dilində yayımlanan verilişlərinin də saat həcminin artırılması planlaşdırılıb. Bundan əlavə erməni dilində verilişlərin efir müddəti 2dəfə artırılıb.

Azərbaycan Televiziya və radio Verilişləri QSC-nin Beynəlxalq Radiosunun 1 mart 2008-ci il tarixinədək yayım cədvəli belə idi:

Orta dalğa 1296 khs. 231,4 met. RV-608.

Qısa dalğa 61,10 khs. 491 met. RV-48.

07.15-08.00 Azərbaycan dilində program;

08.00-09.00 – Azadlıq radiosu;

13.30-14.00 – Erməni dilində program (hər gün);

14.00-14.20 – Gürcü dilində program (I, III, V);

14.20-14.35 – Ləzgi dilində program (I, III);

- 14.00-14.15 – Talyış dilində program (II, IV);
14.15-14.30 – Kürd dilində program (II, IV);
14.30-15.00 – Vətən programı (II, IV, VI);
15.00-16.00 – Fars dilində program (hər gün);
16.00-17.00 – Türk dilində program (hər gün);
18.00-19.57 – Azərbaycan dilində program (hər gün);
20.00-21.00 – Azadlıq radiosu;
21.00-22.00 – Ərəb dilində program (hər gün);
22.30-23.00 – Rus dilində program (hər gün);
23.00-24.00 – Azadlıq radiosu.

Beynəlxalq Radionun 1 mart 2008-ci il tarixindən sonra Güney Azərbaycan, erməni və rus redaksiyalarında artımla bərabər yeni yayım cədvəli isə belədir:

Orta dalğa 1296 khs. 231,4 met. RV-608.

Qısa dalğa 61,10 khs. 491 met. RV-48.

07.15-8.00 – Güney Azərbaycan «Səhər»

programı;

08.00-09.00 – Azadlıq radiosu;

09.00-10.15 – Güney Azərbaycan programı;

10.15-10.35 – Gürcü dilində program (I, III, V);

10.35-10.50 – Ləzgi dilində program (I, III);

10.50-11.05 – Talış dilində program (II, IV);

11.05-11.20 – Kürd dilində program;

12.00-13.00 – Güney Azərbaycan programı;

13.00-14.00 – Erməni dilində program (hər gün);

14.00-15.00 – Güney Azərbaycan programı;

15.00-16.00 – Fars dilində program;

16.00-17.00 – Türk dilində program;

17.00-18.00 – Ərəb dilində program;

18.00-20.00 – Güney Azərbaycan programı;

20.00-21.00 – Azadlıq radiosu;

21.00-22.00 – Vətən programı (II, IV, VI);

22.00-23.00 – Rus dilində program (hər gün);

23.00-24.00 – Azadlıq radiosu.

Bütün bunlardan görünür ki, Azərbaycan Beynəlxəq Radiosunun bir sıra redaksiyaları bağlansa da, Azərbaycan xarici siyasetində mühüm əhəmiyyət daşıyan ölkələrə verilən radio verilişlərinin həcmi artırılıb.

Bu da, dolayısı ilə xarici verilişlərin ölkənin xarici siyaseti ilə sıx bağlı olduğuna bir daha əyani sübutdur.

1.3. Radionun spesifikasi: yerli və xarici verilişlər. Radio virtual kommunikasiya növü olduğuna görə əsas silahı söz və səsdən ibarətdir. Radioda digər diqqət çəkən amillər – görüntü, təsvir olmadığından söz əsas diqqəti özündə cəmləşdirir. Radioda söz heç nəylə müqayisə olunmayacaq əhəmiyyətə malikdir və səs sözün «şəklini çəkir». Demək istədiklərin səsin gücü ilə həll olunur. Səs evfonik – xoş səslənən, ürəyə yatan, diqqəti çəkən olmalıdır. Mikrofon qarşısındaki şəxs orfoepiya (düzgün tələffüz) qaydalarını bilməli, məntiqi vurgudan, intonasiyadan yerli- yerində istifadə etməlidir. Son dövrlər «radioteleviziya dili» deyilən bir istilah yaranmışdır. Bu heç də sadə məsələ deyil. «Radioda səslənən dil ədəbi tələffüz normalarına əməl olunmaqla

işlədirilən mədəni dildir. Lakin bu dil nə tamamilə rəsmi, nə də bir o qədər bədii dildir. Bu dil canlı danışıqla, ümumxalq dili ilə zənginləşmiş ədəbi dilin dolğun bir formasıdır» [83, s.23].

Hər hansı programda səslənən musiqi, səs effektləri programın əsas məğzinə, məzmununa, ideyasına, üslubuna uyğun olmalı, fikrin çatdırılmasına, hadisənin təsvirinə, xarakterin açılmasına kömək etməlidir. Bu radionun ümumi linqvistikası – səslənmə məzmunu, mahiyətidir. Başqa əsas amillər var: radionun operativliyi, özünəməxsusluğu, ictimai rəyi formalaşdırmaq, xalqın, ölkənin, taleyüklü prob-lem-lərini yada salmaq, həlli yollarını aramaq, hər hansı problemlə bağlı həmin sahənin mütəxəssislərini efirə dəvət etmək, millətin layiqli övladlarını – elm və mədəniyyət xadimlərini, söz, qələm ustalarını, hətta başqalarından seçilən sadə peşə adamlarını önə çəkmək, təbliğ etmək, tarixi keçmiş, gələcək perspektivləri açıqlamaq, insanların estetik zövqünü zənginləşdirmək, əyləncə və istirahətinə yardımçı olmaq və sair və ilaxır tələblərə yerli radio və onun kollektivi cavab verirsə bu yaxşı hal hesab edilə bilər. «Jurnalistika böyük zəhmət, xüsusi səy,

professional yanaşma, hadisələri operativ qiymətləndirmək və prosesləri düzgün analiz bacarığı tələb edən sənətdir». Böyük siyasi xadim Heydər Əliyev belə demişdir:

Jurnalistikanın mühüm bir hissəsinə radiojurnalistika təşkil edir.

Deyilənlərə maarifçilik missiyasını da daxil etsək mənzərə tamamlanar. Amma Xarici verilişlərdə məsələ bir qədər başqa cürdür.

Radio işinin zirvəsində qərəzsizlik, şəxsi maraqlardan ucada olmaq və düzgünlük dayanır. Bu inkaredilməzdir. Xarici verilişlər həm də hər şeydən öncə ideoloji təbliğat ruporudur. Bu da inkar edilməzdir.

Radionun spesifik imkanları ilə bağlı dediklərimiz bütövlükdə xarici verilişlərə də aiddir, üstəlik dil bilgisi, veriliş ünvanlaşdırılmış xalqın dilində savadlı danışmalısan. Dilin bütün qrammatik qaydalarına – fonetik, morfoloji, sintaktik qaydalara əməl etməlisən. Bundan əlavə əsas məsələ: veriliş verdiyin dövlət ilə öz dövlətinin münasibətlərini düz təyin etmək, maraqları nəzərə almaq o qədər də sadə məsələ deyil. Bu işdə yenə mütəxəssislərin, aidiyyəti şəxslərin, görkəmli fiqurların qüvvəsindən istifadə etmək (çıxış

halında, sitat şəkilində). Ölkə daxili radio verilişlərindən fərqli olaraq xarici verilişlərdə daxili problemlərin açıqlanması, bu və ya digər çatışmazlıqların tənqidini gərəkməz. Çünkü bu, ölkədaxili məsələdir, bunun xaricə aidiyəti yoxdur, əksinə, xarici radioda xalqın, millətin, dövlətin üstün özəlliklərinin təbliği əsas yer almmalıdır. Sözsüz ki, şit, bayağı və şişirdilmiş tərif yol verilməzdır. Çünkü dünya bir-birini yaxşı görür. Yalan tərif, əsassız özünü öymə radio stansiyanın nüfuzuna xələl gətirər.

Bundan əlavə veriliş ünvanlanan dövlətin dost və ya rəqib olması da səni (radiojurnalisti) düşündürməyə bilməz. Verilişlərin dost və rəqib dövlətlər tərəfindən dinləniləcəyi düzgünlük tələb edir. Düzgünlük həm də yaradıcılıq ülgüsüdür.

Radionun səsli informasiya olmağı onun özündən əvvəlki təbliğat vasitələrindən (qəzetdən, jurnaldan, müxtəlif dərgilərdən) üstünlüyüdür. Hətta özündən sonrakı və daha böyük üstünlükləri olan televiziyadan da üstündür. Televiziyyada təsvir, göstərmək üstün-lüyü varsa da, bu, fikri bir neçə səmtə yönəldir və radio kimi birbaşa

şüura təsir edə bilmir. Bununla bir çoxları razılaşmasa da biz bu fikirdəyik.

Radio bütün spesifik imkanları ilə gərəkli təbliğat vasitəsidir. Və elə bu gərəkliliyinə görə hazırda son dərəcə inkişaf etmiş kommunikasiya dövründə yaşayır.

Təsadüfi deyil ki, son illər Dünya Beynəlxalq Radioları kataloqu yaradılıb. Və bu kataloqa daxil olan radiolar bir-biri ilə əlaqə yarada bilir.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu da bu kataloqa daxil edilib.

Xəzərin Qərb sahillərindən, Qafqaz dağlarının əteklərindən Araz çayına qədər uzanan ərazidə yerləşən Azərbaycanın uc tərəfdən dəniz suları ilə əhatə olunmuş paytaxt şəhəri Bakıdan dünyaya pəncərə hesab olunan Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunda vahid ideya hakim idi. Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya doğru – dürüst və informasiya bolluğunda daha tez çatdırmaq.

Axi Beynəlxalq Azərbaycan radiosu 13 dildə dünyanın 60-dan çox ölkəsinə yayılmışdır və onun dinləyici auditoriyasının sayı 200 milyonu çoxdan ötmüşdür.

Bu faktlar qarşıda hansı vəzifələri qoyur?

1. Dövlətimizin və dövlətçiliyimizin milli maraqlarından çıxış etmək.
2. Elmimizi, mədəniyyətimizi, musiqimizi, tariximizi, ədəbiyyatımızı – bir sözlə mənəvi sərvətimizi dünya dinləyicilərinə layiqincə çatdırmaq.
3. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünün mahiyyətini açmaq və təcavüzü dəqiq tutarlı faktlarla dünya ictimaiyyətinə bəyan etmək. Beynəlxalq terroru pisləmək. Azərbaycan haqqında əcnəbi xalqlarda tam, aydın təsəvvür yaratmaq.

Xarici radio verilişləri lazımdır? Bizcə, o, nəinki lazımdır, hətta onu genişləndirmək və ayrıca böyük bir quruma çevirmək gərəkdir.

Xarici verilişlər yayılmışlığı dövlətin maddi, mənəvi, siyasi görünü-şüdür.

Xarici verilişlər dünyada gedən qloballaşma prosesinə, xalqların və millətlərin mədəni interqasiyasına yardımçıdır. Xarici verilişlər həm də, ən başlıcası doğru, aydın, qərəssiz, ambisiyasız informasiya qaynağıdır.

Ölkələrin, dövlətlərin ən gərgin, təhlükəli anlarında insanlar xarici radio-stansiyaların xəbərlərinə qulaq asmağa üstünlük verir. Bu xeyli

dərəcədə anlaşılır. «... İnsan psixologiyası elədir ki, kənardan verilən məlumata daha çox həvəs göstərir. Bunun müəyyən, psixoloji səbəbləri var: 1. Daxili informasiya hakimiyyətin mövqeyinə görə fərqli ola bilər. 2. Daxili informasiya vasitələri operativliyə əməl etməyə də bilər» [47, s.61].

Mütəxəssislərin dediyi kimi dünya xəbərlərini vermək xarici radioların eyni zamanda geniş auditoriya qazanma şərtidir.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun dinləyici auditoriyası genişdir. Amma bu son hədd deyil.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu nə etməlidir? Birinci, onu böyüdüb ayrıca quruma çevirmək gərəkdir. İkinci, maddi-texniki bazasını gücləndirmək və xüsusən ötürüləri yeni dünya standartlarına uyğunlaşdırmaq. Üçüncü, onu genişləndirmək – yeni redaksiyalar açmaq. Dördüncü, bir sıra Avropa və Amerika radioları kimi yeni sturkturda, yeni formada efirə çıxməq. Beşinci, dünya ilə internet əlaqələrini tam iş müstəvisinə keçirmək.

Radio virtual kommunikasiya növü kimi çox önemlidir və bu önəmini kommunikasiya püşkürməsində qoruyub saxlayır.

İndi Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu Dünya Beynəlxalq Radiolar sisteminə daxildir. Amma vəziyyət həm də xeyli düşündürücüdür.

Çağdaş elektron-informasiyanın inkişafı, sürətli texnoloji inqilablar, informatika və jurnalistikanın, kommunikasiya sisteminin və medianın yeniləşməyini tələb edir.

Hazırda bütün dünyada yüksək dinamizmə və rəngarəngliyə malik olan radiolar mövcuddur.

Radio-efir sintetik sənət olduğu üçün buraya psixologiya, tarix, teatr, ədəbiyyat, musiqi, hüquq, dilçilik, fəlsəfə, fizika, rabitə, informatika kimi elm sahələrindən yeniliklər tətbiq olunur. Radioda iş prosesi qan dövranını xatıratdığı kimi, inkişaf da durmadan və dayanmadan olmalıdır. Radioya həm öz spesifikasiyi olan sənət, həm kütləvi informasiya vasitəsi, həm də texniki nailiyyətlər daşıyıcısı kimi yanaşmaq lazımdır. 1884-cü ildə italiyalı mühəndis Ç. Markoni ondan bir il sonra isə rus alimi A.S. Popov tərəfindən ixtira edilmiş radio bu gün möcüzəvi inkişaf yolu keçir.

Azərbaycanın yerli və xarici verilişlər radiolarına yaxından nəzər saldıqda qəti olaraq bu qərara gəlirik: Azərbaycanın yerli və xarici radio verilişlərinin xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən

yeni məzmunlu, sivil bir radio yaratmağa ehtiyac var. Zərurət bir neçə səbəbdən yaranır. Birinci, ABR – sovet dönməmində yaradılıb, onun ideologiyasına xidmət edən bir qurumdur. Sovetlərdən sonra bunu müstəqil Azərbaycanın yeni siyasetinə, ideologiyasına tətbiq etmək artıq özünü doğrultmur. İkincisi, Müstəqil Azərbaycan Dövləti artıq Avropa Ülkələri Konvensiyasına daxil olub. Bu konvensiyanın qaydalarından biri odur ki, bir dövlət digər müstəqil dövlətin ərazisində o dövlətin dilində öz təbliğatını apara bilməz. Bu Beynəlxalq Hüquq normaları ilə artıq tənzimlənmişdir. Demək, Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun strukturunda köklü dəyişikliklər olmalıdır. Üçüncüsü, Sovetlər Birliyi dağılıqdan sonra əvvəlki sovet respublikaları bizim üçün indi xarici dövlət hesab edilir. Və bu dövlətlərə münasibətlər xarici siyasetdə olduğu kimi, xarici təbliğatda da nizamlanmalı, programlaşdırılmalıdır. Təbii ki, ilk önce yaxın region dövlətlər nəzərə alınmalıdır. Rusiya, İran, Ermənistan, dəst Gürcüstan.

Yeniliklər təkcə ideologiyada deyil, sənətkarlıq xüsusiyyətlərində də olmalıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, əvvəlki jurnalistika, eləcə də, radiojurnalistika daha çox ideologiya ilə yüklenirdi. Müəyyən mənada Xarici İslər Nazirliyinin, Daxili İslər Nazirliyinin və hətta Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin gördüyü işdən xeyli dərəcədə yükü öz üzərinə götürürdü. Amma indi bu belə deyil və belə olmamalıdır. Çünkü hər bir təşkilat, qurum öz işini görür. Jurnalist isə öz işini görməlidir. Bütün dünyada qəbul olunmuş sivil qayda budur ki, hər bir reportyor jurnalist toxunulmazlığını hüququndan istifadə edərək doğru, düzgün, operativ informasiya daşıyıcısıdır. Hadisələr qərəzsiz, bəzəksiz, operativ ünvanlandığı istehlakçıya – auditoriyaya çatdırılmalıdır. İdeoloji mübarizə isə daha çox aidiyyəti orqanların işidir. Jurnalistikaya cüzi bir hissə düşür. Və bu cüzi ideologiya çılpaq yox, sənətkarlıqla işlənmiş verilişlərin ruhundan doğulmalıdır.

Xarici verilişlərin struktur dəyişikliyi haqqında fikirlər müxtəlifdir. Bir çox mütəxəssislər belə hesab edirlər ki, Beynəlxalq Radionu Qapalı Səhmdar Cəmiyyətin tərkibində yenidən qurmaq lazımdır. Xarici radio verilişləri üzrə tədqiqatçı, BDU-nun dosenti Nəsir Əhmədli isə hesab edir:

Natəvan Atamoğluanova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

«Əvvəllər Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu struktur baxımından Azərbaycan Respublikasının Dövlət Televiziya və Radio verilişləri şirkətinə daxil idi. Ona həm şirkətin sədri, həm radio üzrə sədr müavini, həm də bilavasitə ABR-in direktoru rəhbərlik edirdi. Şirkət Qapalı Səhmdar Cəmiyyətə çevrildikdən sonra Beynəlxalq Radiomuzun statusu qeyri-müəyyən olaraq qalır. Zənnimcə, bu sahədə Rusiya Federasiyasının təcrübəsindən bəhrələnmək faydalı olardı. 1993-cü ilin dekabrında bu qonşu ölkədə ayrıca bir rəsmi qurum – «Rusyanın səsi» adlı Dövlət Radioyayımlı Şirkəti yaradılıb. Eyni qayda ilə «Azərbaycanın səsi» Dövlət Radioyayımlı şirkəti yaradıla bilər. Sonralar bu sistemə beynəlxalq televiziya verilişləri də əlavə etmək olar [40, s.3]. Göstərilən mövqelərə münasibət olaraq Azərbaycan üçün real görünən variant seçenek: Az TV tərkibində Beynəlxalq Radionu siyasi, strateji cəhətdən əhəmiyyət kəsb edən ölkələrə verilişlərini artırmaqla böyütmək.

Bir az əvvəldə jurnalist fəaliyyətinin çox siyasiləşdirilməsinin əleyhinə olduğu məzü söylədik. Jurnalistikə üzərindən «Qlavlit» deyilən senzor nəzarətinin götürüləməyi də nisbətən

bununla bağlıdır. Jurnalist hadisəni olduğu kimi çatdırmalıdır.

Amma jurnalisti – xüsusi ilə beynəlxalq arenaya çıxan jurnalisti yalnız və yalnız xəbər çatdırıcısına çevirmək də olmaz. Çünkü jurnalist müdaxiləsi, jurnalist şərhi deyilən amillər var. Jurnalist yaradıcılığında analitik janrlar var. Onlar istəristə-məz reportyordan fəal və aydın mövqe tələb edir. Sovetlər dövründə jurnalistik fakülətlərində jurnalist şəxsiyyəti haqqında bilgilərdə deyildirdi: «Jurnalist siyasi xadimdir!» Bu tam olmasa da, müəyyən mənada belədir, jurnalist mühüm şəxsdir, hər bir kommunikasiya, təbliğat vasitəsi isə mühüm amil. Biz onun yükünü yün-gülləşdirib, adiləşdirməyə, həyatı məsələlər səviyyəsinə, yalnız informasiya qay-nağı səviyyəsinə endirməyə çalışsaq da, jurnalistikyanın boynuna düşən yük ağırdır.

«Xarici ölkələrdə yaşayan soydaşlarımızla əlaqələrin möhkəmləndirilməsi bu gün milli dövlətçiliyimiz baxımından müasir həyatımızda ən vacib və son dərəcə mü-hüm olan bir sahədir. Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların bir-biri ilə, eyni zamanda res-publikamızla əlaqələrini möhkəmləndirmək, onların fəaliyyətini ümummilli

mə-na-fe istiqamətində tənzimləmək, qurbətdəki soydaşlarımızın təşkilatlanmasını sürət-ləndirmək, ölkəmiz haqqında obyektiv məlumatların onların vasitəslə daha ge-niş miqyasda yayılmasını təmin etmək, mühacir soydaşlarımızın hüquqlarını qoru-maq, müstəqil Azərbaycan Respublikasının ali məqsədlərindən biridir». Və bu işdə bey-nəlxalq radiomuzun geniş imkanlarından maksimum bəhrələnmək lazımdır [40, s.3].

Göründüyü kimi jurnalist dövlət siyasetindən, qlobal məsələlərə müdaxilədən kənarda qala bilmir. Amma bununla belə jurnalist sənətkarlıq xüsusiyyətlərini unutmamalıdır. Razılaşaq ki, peşəkarlıqla qeyri-peşəkarlığın ayrılma xətti sənət-karlıqdır.

Radiolinqvistikası sənətkarlıq tələbləri ilə doludur. Aydın səsdən, düzgün tələffüzdən, dəqiq vurgudan, doğru-şüurlu intonasiyadan tutmuş, hər bir janrıñ çatdırılması tempinin spesifikasına qədər. Tez qavranılan (başa düşülən) sadə və səlist cümlələrdən istifadə, deyiləcək əsas fikrin əvvəldə deyil-məsi, şərhin sonra verilməsi, priaritet mövzuların dəqiq seçilməsi, programlaşdırımda paralel olan digər kanalların nəzərə alınması, auditoriyanın yaş həddinin

verilişlərin yerləşdirilməsində gözlənilməsi – bunlar vacib şərtlərdir.

Yerli və xarici verilişlərin fərqlərinə baxmayaraq, oxşar cəhətləri və tələbləri çoxdur. Hər ikisi dövləti, milləti, xalqı ifadə edir. Və informasiya qaynağıdır. Radio səsli publisistikadır. Hətta biz, xarici dildə aparılan verilişləri Azərbaycan dilindən məhrum etməməliyik. İstənilən bir dildə verilən verilişlərin Azərbaycanca rubrikası, Azərbaycan dilini öyrətmə guşəsi olması məqsədə uyğundur. Qısa müddət və az lügət tərkibi ilə dili öyrətməyə cəhd göstərmək, bizcə, səmərə verər. Bu, Azərbaycan dilinin yayılmasını genişləndirir. Forma xatirinə yox, inadlı şəkildə bu proses aparılsa yaxşı olar. Dili nə qədər çox yaysan millətin tanınmasına kömək edər.

«...Radionun... Azərbaycan, Rus, Türk, Fars və başqa dillərdə səslənən verilişləri içərisində təbiidir ki, Azərbaycan dilindəki veriliş və programlar daha çox yer tutur...Aydındır ki, bugünkü ünsiyyətimizi yaradan Azərbaycan milli ədəbi dili bu şifahi informasiya auditoriyalarında işləklik imkanını daha da genişləndirir. Zənginləşmə, təkmilləşmə prosesini davam etdirir.

Bu auditoriyalar ana dilimizi durmadan cilalayır, gözəlləşdirir, intona-siya rəngarəngliyini, çalarlıqlarını artırır, çoxaldır» [58, s.13].

Radio həm də dilimizin təbliğat tribunasıdır. Yerli verilişlərdə bu dilin cilalanmasına, xarici verilişlərdə isə dilin yayılmasına xidmət etməlidir. «Azərbaycan dilinin indiki şəraitində dövlət dili, elm, mədəniyət, təhsil, bədii ədəbiyyat dili olması ana dilimizin ünsiyyət, ictimai mübadilə, kütləvi informasiya və başqa vəzifələri yerinə yetirməsi, bu gün orfoepiya normalarının da müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Aydındır ki, şifahi ədəbi dilin mükəmməl, sabit normaları o zaman yarana bilər ki, bu dil ən yüksək inkişaf pilləsinə çatsın, milli ədəbi dil mərhələsi tamamlansın» [58, s.38].

Azərbaycan dilinin «milli ədəbi dil mərhələsi tamamlaşmış»dır. Belə bir dili dünyaya çıxartmaq isə təbliğatdan asılıdır. Bu təbliğat vasitəsinə ölkə prezidenti İlham Əliyev də böyük əhəmiyyət verir: «Öz tarixini 1926-ci ildən başlayan Azərbaycan radio və televiziyası məhsuldar və şərəfli inkişaf yolu keçmişdir» – deyən ölkə prezidenti fikrinin davamında bildirir: «Milli radio və televiziymiz fəaliyyət göstərdiyi

bütün dövrlərdə Azərbaycan ədəbi dilinin yaranması və inkişafında, xalqımızın maariflənməsində, milli mədəniyəti-mizin, ədəbiyyatımızın təbliğində, dünya azərbaycanlılarının birliyi və həmrəyliyi ideyalarının yayılmasında əvəzsiz rol oynamışdır. Ölkədə gedən ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni quruculuq prosesləri, dövlət siyasətinin mahiyyətinin xalqa çatdırılmasına, cəmiyyətin aktual problemlərinin müzakirəsi, günün nəbzinə uyğun verilişlər hazırlanması da daim prioritet istiqamətlər olmuşdur» [104, s.3].

Radio öz spesifik xüsusiyyətləri ilə ən böyük təbliğat vasitəsidir. Radioda canlı nitq şifahi səciyyə daşıyır ki, bu da onu qəzetdən fərqləndirən ən başlıca amillərdəndir. Şübhəsiz ki, şifahi nitq yazılı nitqə nisbətən daha zəngin və çoxcəhətlidir. Məsələn, «yox», «bəli» deməyin onlarla üsulu var, yazmağın isə bir üsulu.

Radio dilinin tədqiqatçıları göstərilər ki, durğu işaretləri, abzas, kursiv, hərflərin ölçüsünə, şəklinə və rənginə görə fərqləndirilməsi kimi spesifik ifadə vasitələrinə malik qəzetdən fərqli olaraq, şifahi nitqdə ritmik quruluş, səs tonunun

dəyişdirilməsi, səsin gücünün, tempin, pauzanın artırılıb-azaldılması tətbiq olunur.

Radio ilə hər hansı çıxış, nitq öz təbiətinə görə dialoq xarakteri daşıyır. Belə ki, bu çıxış həmsöhbətə-dinləyiciyə müraciətdir. Radionun gücü, audito-riyaya böyük, birbaşa təsir imkanları da xeyli dərəcədə bununla bağlıdır. Radio bütövlükdə milyonlarla dinləyici ilə eyni vaxtda ünsiyyət yaradır. Bunu dinləyici də bilir. O bilir ki, istənilən radio verilişini onunla birləşməliyollarla insan dinləyir. Bununla belə hər bir dinləyici onu şəxsən «özünəməxsus» hesab edir. Radionun əvəzedilməzliyi bir də bu amillə bağlıdır.

Radioda səs lövhələri onun spesifikasının əsas ünsürlərindəndir. Səs lövhələri radio verilişinin sənədliliyini xeyli genişləndirir. Ona canlılıq, əyanılık göstirir, dinləyicini hadisənin qiyabi iştirakçısına çevirir. Verilişdə səs lövhələrindən istifadə radiojurnalistini uzun-uzadı təfərrüatdan, onu izah etmək cəhdindən xilas edir, sözə qənaət etməyə imkan verir. Radioda səs lövhələri məlumat daşıyıcısı vəzifəsini, emosional təsir funksiyasını yerinə yetirir.

Radionun spesifikasından söhbət açarkən, biz onun KİV-də yerini və rolunu təyin etməyə çalışaq.

Müasir dünyamızı onun modelini yaradan KİV-dən ayrı təsəvvür etmək qeyri – mümkündür. Cəmiyyət həyatının bütün sahələrinə nüfuz edən, ona ciddi təsir göstərən mətbuat, radio və TV ictimai inkişafın başlıca amillərindəndir. İformasiya sisteminin vəzifyəti, səviyyəsi bütövlükdə cəmiyyət həyatının inkişafının göstəricilərindən biridir. Yazılı mətbuat, radio və TV-nin KİV kimi sistemli şəkildə öyrənilməsi bir tərəfdən onların hər birinin spesifikasını başa düşməyə imkan verir, digər tərəfdən küll halında onların birgə fəaliyyətləri gedişində verdikləri səmərəni aydınlaşdırmağa şərait yaradır. Cəmiyyət hər bir informasiya kanalının, yəni qəzet, radio və televiziyanın özünəməxsus imkanlarını tam dolğunluğu ilə açmağa imkan yaratmışdır. Bu imkan zaman keçdikcə hər bir informasiya vasitəsinin daha yeni xüsusiyyətlər kəsb etməsi ilə zənginləşir. Radio elmi-texniki tərəqqi ilə bağlı informasiya vasitəsidir.

Radio canlı nitqin müşayiətilə efirə həm də səs lövhələri və musiqi gətirmişdir. Beləliklə, KİV

sistemində istifadə vasitələrinin xarakterinə görə özünün tarixi yenişliklərini etmişdir. Bunlar canlı nitq, səs lövhələri və musiqidən ibarət qaibənə ünsiyəyətdir.

Bu deyilənlər radionun spesifik xüsusiyyətləri olaraq həm yerli radio verilişlərinə, həm də xarici radio verilişlərinə aiddir.

II FƏSİL

GÜNEY AZƏRBAYCAN RADIOSUNUN GÜNEY MƏDƏNİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

2.1. Güney Azərbaycan redaksiyası, Güney Azərbaycan və azərbaycançılıq faktı.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun üçüncü redaksiyası olan Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasının tarixinə nəzər salmazdan əvvəl, onun yaranma səbəbləri, yetişən tarixi şərait və fəaliyyət programı haqda məlumat verməzdən əvvəl redaksiyasının adına diqqət verək: Yaranarkən «Cənubu Azərbaycan» «adlanan bu qurum sonra türkcə Güney Azərbaycan adlandırıldı.

Quzey Azərbaycan, Güney Azərbaycan! Biz belə demək məcburiyətindəyik.

Sayı əlli milyondan artıq hesablanan Azərbaycan türkünün tarixi bir problemi möv-cuddur. «Gülüstan» (1813-ci ildə) və «Türkmənçay» (1828-ci ildə) müqa-vilələri Azərbaycanı iki yerə bölgərək xalqımızın hüquqi cəhətdən parçalanmasına səbəb olmuşdur. Hər iki müqavilə Rusiya və İran arasında bağlanmışdır. Araz çayından Quzey hissə Rusiyaya, Güney hissə isə İrana qatılmışdır. Beləliklə Azərbaycan öz bütövlüyünü itirmişdir. Lakin Azərbaycan bu müqavilələrin heç birində tərəf kimi iştirak etməmiş və müqaviləyə imza atmamışdır. Bu cəhət müqavilələrin tam hüquqi dəyərinə xələl gətirir.

İkinci bir səbəb müqavilənin hüquqi gücünü sarsıdır. 28-ci il müqaviləsi doxsan il müddətinə bağlanmışdır. Göründüyü kimi müddət 200 ilə gəlib çatmaqdadır. Müqavilə isə qeyri-hüquqi olaraq qüvvədədir. Tarixçilərin tədqiqatında göstərilir ki, müqavilələrdə ömürlük sözü yazılmayıb. Demək, müqavilələr ömürlük ola bilməz.

Üçüncü bir siyasi məsələ müqavilələri qüvvədən tam şəkildə salır: Rusyanın tərkibində olan Quzey Azərbaycan 1992-ci ildə öz bağımsız dövlətini qurdu. Azərbaycan qurbanlar bahasına, şəhidlər qanına tam və müstəqil dövlət qurdu. Hazırda Rusiya və Azərbaycan bərabərhüquqlu region dövlətlərdir. Məntiqi olaraq Rusiya «Gülüstan» və «Türkmənçay» müqavilələri ilə birdəfəlik qurtardı. Belə çıxır ki, müasir Rusiya tarixi cinayət aktından əl çəkmiş, İran isə hüququ qüvvəsini itirmiş müqavilənin sahibidir. Təbii ki, bu mümkün deyil. Əgər iki dövlət arasında imzalanan müqavilədən dövlətin biri əl çəkmişse, müqavilə və onun şərtləri öz hüquqi qüvvəsini avtomatik olaraq itirmiş olur.

Nəticədə Azərbaycan məhdud sərhədlərlə sərhədlənsə də bütöv və tam, böyük Azərbaycan anlamındadır. Yox, biz qətiyyən bu məsələni kəskin qabartmaq fikrində deyilik. Bu hüquqi, siyasi, dövlətlər arası bir məsələdir. Həllinə illər, əsrlər gərək olan bir problemdir və hətta dünya siyasətinin işdir. Biz sadəcə məsələnin mənəvi tərəfinə önəm veririk və problemin mədəniyyət müstəvisində həlli yollarını araşdırırıq. Siyasi cəhətdən bölünmüş Azərbaycanın böyük mənəvi

birliyi vardır. Folklor birliyimiz, saz və aşiq yaradıcılığı birliyimiz tam ləkəsiz və çatsızdır. Sonrakı dönəmlərdə rus və fars ideologiyası öz işini görmüş, digər eyniyyətlərdə azca xətalar yaranmışdır. Buna baxmayaraq, Azərbaycan birliyi, Güney və Quzey sınırları çərçi-vəsində öz tamlığındadır: I. Dilimiz eynidir, II. Yurdlarımız özümüzünküdür, III. Tariximiz eynidir, IV. Mədəniyyətimiz birdir. V. Ümumi bir soykökün üzərindəyik, assimiliyasiya olmamışq. (bu hətta qırx milyonluq o tay, bu tay Azərbaycanlılara deyil, dünyaya səpələnmiş əlli milyonluq azərbaycanlılara aiddir). VI. Dinimiz dəyişilməzdi və VII. Adət-ənənələrimiz davam etməkdədir: Azərbaycan bütöv halda mənəvi cəhətdən var və bu bizə əsas verir ki, siyasi anlamda bölynmüş Azərbaycanı mənəvi cəhətdən tam, bütöv hesab edək.

Əlbəttə, itirilmiş torpaqlarla bir yerdə adı çəkilən müqavilələrlə bölünmüş Azərbaycanın Quzey hissəsinə yiylənən Rusiya həm çar dövründə, həm də Sovet dönəmində yurdlarımızla amansız davranışmış, onu bacardıqca kiçiltməyə çalışmışdı. Göyçə, İrəvan, Vedibasar, Zəngəzur torpaqlarında Ermənistən adlı dövlət yaratdılar. Borçalı, Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Qarayazı yurdlarını qonşu Gürcüstana və Ermənistana hədiyyə etdilər. Qədim Dəmirqapı Dərbəndi, ətrafi ilə birgə Dağıstana qatdılardı. Bununla da xalqın mənəvi dünyasını parçaladılar və ərazisini kiçiltidilər. Rus mənşəli dövlətlərdən böyük olmasın deyə.

Hazırda isə Qarabağ problemimiz var. İtirilmiş Dağlıq Qarabağ və onun ətraf bölgələri birlikdə müasir Azərbaycanın ərazisinin böyük bir hissəsi deməkdir. Burada da biz Rusiya və İran havadarlı Ermənistan ilə üz-üzəyik.

Azərbaycanın Güneyində isə milli hüquqlarımızın durumu daha dözülməzdirdir. 1925-ci ildə hakimiyyətə gələn Pəhləvi Rza xan özünü şah elan edərək irticaçı bir diktatura qurdu. 1930-cu ildə Rza xan fərman verərək farsistan adlı dövləti «İranı» elan etdi. Sonra isə İrançılıq ideyasını əsas ideologiya kimi önə çəkdi. Bu, ölkənin tam farslaşdırılması demək idi. İran adlı dövlətdəki bütün qeyri-fars xalqların, o cümlədən, Azərbaycan türklərinin milli hüquqlarının əzilməsinin əsası qoyuldu. Sonradan şah rejimi devrilərək molla hakimiyyəti bərqərar oldu. Amma bu hakimiyyət də müsbət bir yenilik etmədən hər şeyə din örtüyü çəkərək, mahiyyəti,

ideologiyani eynilə saxladı. Əvvəl Ari irqçılıyi, sonra İrançılıq, indi isə dinçilik – hər üçü mahiyyətdə fars ideologiyası olaraq Azərbaycanın Güneyində xalqımızın yaşam haqqını və onların insani hüquqlarını məhdudlaşdırıldı.

Türkçə məktəblər yox, universitetlər yox, elmi əsərlər, dərsliklər yox. Hətta məktəbdə farsca bilməyən uşağa müəllim dərsi türkçə anlatsa onu işdən qovurlar. Bu dilin tam yasaqlanmasıdır.

Bütöv Azərbaycan Vətəni əski anlamda Dərbənddən və Borçalı-Qarayazı yurdalarından başlayıb, Güneydə Həmədanadək, doğuda Xəzər dənizindən başlayıb, batida Kərkük və Türkiyəyədək uzanan torpaqlar deməkdir. İndi bu vətən torpaqları Rusiya, Gürcüstan, Ermənistan, İraq və İran arasında bölüşdürülb. Azərbaycan türklərinin vətəni daha böyük olub, bir ucu Fars körfəzinə, bir ucu Xorasanadək uzanan geniş tarixi ərazidir.

Güneydə dil əsas problemdir. Hər hansı toplum doğma ana dilinə sevgi bəs-ləməli, onunla qürur duymalı, onu zənginləşdirməyə çalışmalı, onun fəaliyyət dairəsini genişləndirməyə cəhd etməlidir.

Azərbaycan türkçəsi dünyanın zəngin dillərindən biridir. Şumer türklərindən üzü bəri altı min ilə yaxın tarixə malik doğma türkçəmizin hazırda ən inkişaf etmiş qollarından biri Azərbaycan türkçəsi, ən incə fikirləri, dəqiq anlayışları, elmi, texniki, fəlsəfi düşüncələri bildirməyə qadirdir.

XIX əsrдə bir sıra əcnəbi alimlər fransız dilinin Avropada geniş yayıldığı kimi, Azərbaycan türkçəsinin də bütün Asiyada işlədilən uluslararası bir dil olduğunu söyləmişlər.

Güneydə dilimizin yaşamasının ilkin cəhdi özəl adlarımızın qorunub saxlanmasıdır. Hər bir Azərbaycan türkü öz övladlarına Azərbaycan adlarını qoymağə cəhd etməli, ona nail olmalıdır. Nəinki Güneydə, hətta xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycanlılar övladlarına Azəri türk adları qoysalar yaxşı olar.

Güneydə dilimizin təmiz yaşamasının ikinci mühüm cəhdi bədii ədəbiyyatıdır. Ədəbi dili qorumaq, zənginləşdirmək gərəklidir. Bilirki ki, dünyanın istənilən dili öz ləhcələri, şivələri, xalq danışq dili ilə deyil, ədəbi dili ilə dəyərləndirilir. Ədəbi dil-cilalanmış, təmizlənmiş, seçmə və əvəzetmə əməliyyatı aparmaqla standartlaşdırılıb, normaya salınmış dildir. Burada dilin fonetik,

leksik, qrammatik, orfoqrafik və orfoepik qaydaları normaya salınır. Üslub rəngarəngliyi əsas hesab edilir. Güneyli-Quzeyli Azərbaycanın vahid ədəbi dili olmalıdır.

Ədəbi dilin şifahi və yazılı formaları var. Həmçinin ədəbi dilin norma meyarı kimi ya müəyyən ləhcələr, ya da ümumxalq danışq dili əsas götürülür. Azərbaycanda ədəbi dilin norma meyarı hər hansı bir ləhcəmiz deyil, Güneyli-Quzeyli bütöv Azərbaycanın ümumxalq danışq dilidir və burada bütün ləhcələrimizin payı var. Ədəbi dilimiz milli ədəbi dilimizdir.

1920-ci ildən 70 il müddətində hakim rus dili Quzey ədəbi dilimizi hərbi sahədən sıxışdırıb çıxarmış, hərbi üslubumuzu ləğv etmişdi. Dövlət idarələrində işlədilən rəsmi üslubumuzu bacardıqca boğmağa çalışmış, dilimizin lügət tərkibini gərəksiz rus sözləri ilə doldurmuşdular. Bu, vahid milli ədəbi dilimizi bir-birimiz üçün anlaşılmaz edirdi.

Güneydə isə vəziyyət daha acınacaqlıdır. Hələ də tədrisinə imkan verilməyən milli ədəbi dilimiz rəsmi üsluba, hərbi üsluba, karguzarlıq üslubuna, publisist üsluba yaxın buraxılmışdır. Bu sahələrdə ünsiyyət vasitəsi kimi işləyə bilmir. Daha çox Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

dini üslubda, məişət üslubunda işləyə bilir. Bu isə o deməkdir ki, farslar xalqımızın güneydəki hissəsinin düşüncə tərzlərini və düşüncənin ifadə şəkillərini daha çox fars dili əsasında formalaşdırmaq cəhdini axıradək həyata keçirir. Çünkü insan dil vasitəsi ilə düşünür. Farsca oxuyub-yazan, düşünən, fars ədəbi dilinin normalarına alışan insanlarımız türkcə yazarkən, danışarkən bu normalardan qurtula bilmir, dilimizi korlayırlar.

Vahid milli ədəbi dil problemi üzərində düşünmək və fəaliyyətə başlamaq vaxtıdır.

Güneydə Azərbaycanın tarixini danırlar. Sanki Azərbaycan tarixi adlı bir anlayış yoxmuş və Azərbaycan türklərinin dədə-babaları tarixdə iyirmiyədək imperatorluq, yüz otuzdan çox dövlət qurmamışdır. Bu dövlətləri qurmuş türkləri inkar etmək, aşağılamaq yalnız ona xidmət edir ki, Azərbaycan türklərinin milli tarix şurunu silib atsınlar.

Farsların ayrı-ayrı adlar qoyaraq aşağıladığı böyük türk xalqı min neçə yüz il farslara da hökm edən böyük dövlətlərə sahib olmuşlar. Bu dövlətlər daxilində farslar rahat yaşamışlar. Türk əslli şairlər fars şerinin şah əsərlərini yaratmış, fars

Ədəbiyyatını şöhrətləndirmişlər. Farslar isə türkü ələ salmaqda, onun dilini, tarixini, ədəbiyyatını, musiqisini – bütün maddi və mənəvi dəyərlərini yox etməyə çalışmaqdadır.

Azərbaycanın güneyində türklərin sayını gizlətmək, mədəniyyətini aşağılamaq cəhdləri buna sübutdur. Təbriz şəhərində cəmi bircə teatr, bircə flarmoniya var idi. Onu da partladıb yox etdilər.

Güneydə Azərbaycan mədəniyyətini yaşatmaq əsas işlərdən biridir. Milli şüuru formalaşdırın amillərdən biri də vahid əlifba məsələsidir. Çox fərəh verici faktdır ki, bəşər tarixində yazını ilk dəfə şumer türkləri yaratmış və dünyanın elmə bəlli ilk əlifba yazılarından biri, bəlkə də birincisi, qədim türk əlifbası – Orxon-Yenisey yazılısı olmuşdur. İslamin qəbulundan sonra dünya türkləri yavaş-yavaş ərəb əlifbasına keçmişlər. Ancaq təxminən min il istifadə etdiyimiz ərəb əlifbası türkçənin özəlliliklərini doğru-düzgün əks etdirməkdə qətiyyən yetərli deyil və ona görə də yazılı abidələrimizdəki bir çox sözlərin necə oxunması indi də mübahisəlidir.

1926-cı ildə Bakıda keçirilən I Türkoloji Qurultay bütün dünya türklərinin latin əlifbasına keçməsini

qərara aldı. Türkiyə 1928-ci ildən, Azərbaycan 1929-cu ildən latin əlifbasına keçdi. Lakin rus şovinizminin əritmə siyasəti üzündən 1939-cu ildə Azərbaycanı və rus əsarətində olan digər türkləri Slavyan – Kiril əlifbasında yazmağa məcbur etdilər.

Hazırda Quzey Azərbaycan tam latin qrafikasına keçsə də, dğnyanın ayrı-ayrı ölkələrində yaşayan əlli milyonluq Azərbaycan türkləri ərəb, kiril və latin əlifbası ilə yazmaqdadır. Unudulmamalıdır ki, əlifba məsələsi təkcə bir mədəniyyət faktı deyil. Həm də siyasi-ideoloji və strateji faktorlardan biridir. Hazırkı dünyamız bilgisayar texnologiyası çağıdır və dünyanın latin əlifbali ölkələri bilgisayar texnologiyalarından rahatlıqla yarına bilir. Güneydə ərəb əlifbası öyrədilsə də, oxumuşlar xarici dil öyrənməkdən dolay latin əlifbasını bilirlər və ən müasir anlamda işlədirlər. Oxumayanlara isə latin əlifbası öyrədilməsi xeyirli olardı.

İndiki anda latin əlifbası Bütöv Azərbaycanın ortaq əlifbası durumundadır və bu ortaqlıq millətimizin vahid əlifba probleminin çözülməsində ən əlverişli çıxış yoludur. Milli ədəbi dilimizi gərəksiz alınma sözlərdən

təmizləmək üçün alimlərimiz dörd əsas çıxış yolu göstəririlər.

1. Bütöv Azərbaycan üzrə vahid ümumxalq danışiq dilimizdəki, həmçinin ayrı-ayrı ləhcə və şivələrimizdəki türk mənşəli doğma sözlər milli ədəbi dilimizə gətirilməlidir. Bu baxımdan, Azərbaycanın güneyi çox böyük önəmə malikdir və söz ehtiyatımızın zənginləşməsində əvəzsiz rol oynaya bilər.

2. Əski yazılı abidələrimizdə işlədilən, hazırda isə unudulan bir sıra türkçə sözlər yenidən vətəndaşlıq hüququ qazanmalı və milli ədəbi dilimizə daxil edilməlidir.

3. Azərbaycan türkcəsi ilə qohum olan digər türk dillərindən milli sözlər alınıb işlədilməlidir.

4. Öz dilimiz hesabına yeni milli sözlər yaradılmalıdır.

Bu dörd yoldan yararlanmaqla milli ədəbi dilimizi gərəksiz alınma sözlərdən uğurla təmizləmək və onu zənginləşdirmək olar.

Doğrudur, əcnəbi dillərdən söz almaq və söz vermək dünya dillərinin daxili qanuna uyğunluqlarındandır. Bundan narahat olmağa dəyməz. Bir də var qəsdən dilləri alınma sözlərlə yüklemək, dilin daxili qanunlarına inatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

təcavüz etmək, dili əritmək, assimiliyaya məruz qoymaq. Buna qarşı çıxmaq və çıxış yolları müəyyənləşdirmək zəruridir.

Bu gün Azərbaycanın Quzey hissəsində azad, bağımsız, dünyəvi dövlət qurulub. Bu gün müstəqil Azərbaycan dövləti və Azərbaycandan kənarda – Avropanın, Asiyanın, Amerikanın çox ölkələrində yaşayan Azərbaycan insanı millətimiz, vətənimiz, dövlətimiz və Milli haqlarımız uğrunda ürəklə çalışmaqdadır, mübarizədədir. Neçə illər öncə 1951-ci ildə xarici verilişlər idarəsində yaradılan Güney Azərbaycan redaksiyası bu mübarizəni yarım əsrəndən çoxdur aparır.

«Bizim hamımızın bir vətəni var – Azərbaycan. Ancaq azərbaycanlı heç yerdə azərbaycanlılığını unutmamalıdır. Onun qəlbi, adı doğma vətənilə bir olmalıdır» (Heydər Əliyev).

Dünya Azərbaycan türklərinin həmrəylik və birlik gününün keçirilməsi də böyük öndər Heydər Əliyevin ideyası olmuşdur.

31 dekabr dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin qərarı da Heydər Əliyevin sədrliyi ilə qəbul olunmuşdur. Qərardan bəzi örnekler:

«Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi qeyd edir ki, uzun əsrlik tarixə malik olan Azərbaycan türkləri öz inkişafının müxtəlif mərhələlərində dəfələrlə xarici istilalara məruz qalmış, onun ərazisi zəbt edilmiş və parçalanmış, dövlət müstəqilliyi və istiqlaliyyəti əlindən alınmışdır. «Gülüstən» və «Türkmənçay» müqavilələri ilə Azərbaycan türkləri və onun tarixi ərazisi bir daha parçalanaraq, Rusiya ilə İran dövlətləri arasında mənafə dairələrinə bölünmüştür.

Lakin dəfələrlə tarixi ədalətsizliyə məruz qalsa da iqtisadi, siyasi və mədəni bütövlüyünü, milli dövlət qurumu ləğv edilsə də Azərbaycan türkləri müstəqillik və bütövlük yolunda mübarizəsini dayandırmamış, iyirminci yüzilliyin əvvəllərində yaranmış mürəkkəb tarixi şəraitdə öz müstəqilliyini bərpa etmək yolunda mühüm addımlar atmışlar.

İmperiya zülmündən azad olan Quzey Azərbaycan türkləri 1918-ci il mayın 28-də dövlət müstəqilliyi qazanaraq öz tarixi ərazisində milli dövlət qurumu-Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətini təşkil etdilər. Çox keçmədən Azərbaycan dövlət müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü yeni təcavüzə-Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

bolshevik Rusiyasının silahlı müdaxiləsinə məruz qaldı. Beləliklə, qanuni seçilmiş hakimiyyət orqanı zorkarlıqla devrildi və Azərbaycan türklərinin çox böyük qurbanlar bahasına qazandığı müstəqilliyə son qoyuldu. Azərbaycanın Quzeyi 1804-1828-ci illərdə olduğu kimi yenidən Rusiya tərəfindən ilhaq edildi. Xalqın demokratik və istiqlalçı qüvvələrinin əksəriyyəti repressiyaya məruz qaldı, bir qismi isə mühacirət etməyə məcbur oldu.

...Sovet İmperiyası tərkbinə qatıldığı 70 il ərzində Azərbaycana qarşı müstəmləkəçilik siyasəti yeridilmiş, Azərbaycan türkləri təqiblərə və kütləvi cəza tədbirlərinə məruz qalmışlar. İmperiya siyasəti, dünya türklərini bir-birindən təcrid etmək məqsədilə pantürkizm məfhumunu təbliğ edərək, dünya türklərini və o cümlədən, sovetlər ittifaqında yaşayan türklərin arasında əlaqələrin məhdudlaşmasına, kəslməsinə cəhd göstərmışdı. Bu siyasətin təzahürü kimi qanunsuz çəkilən sərhəd çəpərləri Azərbaycan türklərini ikiyə parçaladı. Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan türkləri milli dövlət quruculuğu, milli-mənəvi bütövlük, müstəqillik uğrunda mübarizəni davam etdirmişlər...» [10, s.9-10].

1990-cı ilin noyabr ayının 3-də Türkiyədə keçirilən Birinci Millətlərərəsi Azərbaycan Türk Dərnəkləri qurultayı noyabr ayının 5-də qurultayın qəbul etdiyi qərarda 31 dekabr gününün hər il geniş qeyd edilməsinin zərurətini irəli sürdü. Məsələyə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi xüsusi əhəmiyyət verdi və öz tarixi qərarını qəbul etdi.

«Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi qərara alır:

1. 31 dekabr Dünya Azərbaycan türklərinin həmrəylik və birlik günü elan olunsun və hər il bayram edilsin. Həmin gün Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində iş günü hesab edilməsin.
2. 31 dekabr Dünya Azərbaycan türklərinin həmrəylik və birlik günü kimi bütün Azərbaycan Respublikasında rəsmi qeyd edilməsi üçün qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinə təklif verilsin.
3. Naxçıvan Muxtar Respublikasının şəhər və rayon məclislərinə tapşırılsın ki, bayram günləri demokratik təşkilatların iştirakı ilə təntənəli mərasimlər hazırlayıb həyata keçirsinlər.
4. Akademik Y.Məmmədəliyev adına Naxçıvan Dövlət Universitetinə, Azərbaycan EA Naxçıvan Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

şöbəsinə, Azərbaycan Yazarılar Birliyinin Naxçıvan vilayət şöbəsinə, Xalq Təhsili nazirliyinə tapşırılsın ki, 31 dekabr dünya Azərbaycan türklərinin həmrəylik və birlik gününə həsr olunmuş elmi konfrans keçirsinlər.

5. Sərhəd çəpərlərinin bərpa edilməsi qanunsuz hesab edilsin və onların ləğv edilməsini təmin etmək üçün deputat komissiyası yaradılsın.

6. Bu qərarın dünya Azərbaycan türklərinə çatdırılması təmin edilsin.

Naxçıvan Muxtar Respublikası

Ali Məclisinin sədri H.Əliyev

Naxçıvan şəhəri, 16 dekabr, 1991-ci il [10, s.9-11].

Biz bu qərarlara xüsusi diqqət yetirdikdə görürük ki, Azərbaycan birlüyü çox ciddi məsələdir. İlkər öncə Güney Azərbaycana Azərbaycan dilində radio verilişləri açılanda da əsas amil Azərbaycan amili olmuşdur.

Azərbaycan kütləvi informasiya və təbliğat tarixində Güney Azərbaycana Azərbaycan dilində yayımlanan, ilk ilk «Cənubi Azərbaycan» şöbəsi adlanan bu radio verilişləri qurumunun çox mühüm əhəmiyyəti var. Postsovət məkanında və

onun dağılmasından az sonrakı illərdə bu mövzu ətrafında yazılan tədqiqat əsərlərində redaksiyanın açılması sərf Moskvanın adı ilə bağlanır. Bizcə burada milli təəssübkeşlik, milli cəhdilər də az rol oynamamışdır. Şübhəsiz ki, sovet dövlətində bütün xarici verilişlər şəbəkəsi Moskvanın rəhbərliyi altında idi və sovet tabliğatı ilə məşğul idi. Sovet ideologiyasının üstünlüklerini dünyaya «car çəkirdi».

Güney Azərbaycana yayılmış olan radio verilişlərinə isə tam SSRİ-nin təbliğatı kimi baxmaq bir qədər düz olmazdı. Çünkü İranda – qatı fars hökumətində Azərbaycan dilində hansısa təbliğatın ciddi əhəmiyyət daşıdığını güman etmirik. Hətta düşünürük ki, sovetlər birliyinə, konkret olaraq Sovet Azərbaycanına otaylı Azərbaycanlıların məhəbbət və həsədini qazanmaq o qədər də lazım deyildi. Çünkü Sovet dövlətinə Azərbaycanın bölünmüş vəziyyəti daha sərfəli idi. Nəinki Güney Azərbaycanlıların sovetlərə və ondan dolayısı ilə sovet Azərbaycanına məhəbbəti, hörməti. Sadəcə olaraq, Güney Azərbaycan redaksiyasını açmaqla Azərbaycan hökuməti üstüörtülü, sezilməyəcək bir uğur qazanır. Sözsüz ki, SSRİ hökumətinin Natəvan Atamoğlu
Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

müvafiq qərarları burada əsas rol oynayır.

Məsələn: ÜİK(b)P MK-nın 1947-ci il 25 noyabrda «Mərkəzi Radio Verilişlərini yaxşılaşdırmaq təbdirləri haqqında» qərarı. Qərarda xarici verilişlər haqqında deyilir: «Radio ilə xarici ölkələrə sovet təbliğatının hər vasitə ilə yaxşılaşdırılması radio komitəsinin ən mühüm vəzifəsi hesab edilsin». Cox tədqiqatçılar belə güman edirlər ki, bu qərardan sonra Azərbaycan Radio Verilişləri Komitəsində də bir sıra yeniliklər oldu, ilk növbədə İranda yaşayan azərbaycanlılar üçün veriliş açıldı. Axı İrana fars dilində onsuz da verilişlər var idi. Buradan sual meydana çıxır. Doğrudanmı fars rejimi altında itaətdə saxlanan, bütün imtiyazlarla bərabər ən azi dil haqlarını əldə edə bilməyən azərbaycanının dilində veriliş səslənməsi Sovetlər Birliyi üçün bu qədər əhəmiyyət daşıyırdı?!

Onu da nəzərə alaq ki, Güney Azərbaycan Redaksiyası açılında Azərbaycan Dövlət Radio Komitəsində cəmi iki xarici redaksiya – Türk və İran redaksiyaları fəaliyyət göstərirdi, başqa heç bir ölkəyə verliş verilmirdi. Halbuki, Azərbaycanda istənilən çox işlək xarici dildə və mühüm əhəmiyyət kəsb edən dövlətlərə verilişlər

açmaq olardı. Çünkü Azərbaycanda dil bilən mütəxəssislər baxımından kifayət qədər potensial imkan var idi. ADU-nun Şərqşünaslıq fakültəsi və Xarici Dillər İnstitutu ildə xeyli sayıda mütəxəssislər hazırlayırdı. Demək, istənilən dildə veriliş açmaq mümkün idi.

Ona da diqqəti cəlb etmək istərdik ki, Güney Azərbaycan redaksiyası 1951-ci ildə yaradılarkən müstəqil redaksiya olmayıb. İrana verilən fars dilində verilişlərin nəzdində açılıb. Demək burada ciddi maliyyə problemləri də ortaya çıxmayıb. Əgər baş redaksiya kimi ayrıca redaksiya açılsaydı bu Moskvanın əmri və ayırdığı pul və-saiti ilə həyata keçirilərdi. Lakin bu belə olmayıb. İran redaksiyasının daxili imkanları hesabına Güney Azərbaycan şöbə kimi fəaliyyət göstərib. Yalnız 1980-ci ilə Güney Azərbaycan müstəqil baş redaksiyaya çevrildi və ilk baş redaktoru Lətif Hüseynzadə oldu.

İdarəetmə, rəhbərlik strukturlarının spesifikasını nəzərə alaraq, belə güman etdik ki, Güney Azərbaycana ana dilində verilişlər açmaq üçün Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsi SSRİ Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinə rəsmi müraciət Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

etmişdir. Lakin bu faktı sənədlərlə dəqiqləşdirə bilmədik. İndiki real şərait buna imkan vermədi. Çünkü bir vaxtlar SSRİ Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsi Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin baş idarəsi hesab olunurdu. Eyni idarə daxilində bu işi görmək asan idi. İndi istədiyimiz sənədi həmin idarənin mərkəzi arxivindən tapmaq çətindir. Bununla belə buna bənzər bir fakt var və bu professor Nizami Xudiyevin «Radio, Televiziya və Ədəbi Dil» kitabında yer alıb: «... Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsi 1986-cı ildə «Güney Azərbaycana verilişlər» redaksiyasının verilişlərinin saat həcmini artırmaq məqsədi ilə SSRİ Dövlət Televiziya və Radio Komitəsinə xüsusi məktubla müraciət etmişdir. SSRİ Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin xarici verilişlər baş redaksiyasının baş direktoru İ.V. Lapanın 30 sentyabr 1986-cı ildə imzaladığı məktubda deyilir: « SSRİ Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin rəhbərliyi Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsi Güney Azərbaycana azərbaycanca olan verilişlərin saat həcmini fars dilində olan verilişlərin hesabına bir saat artırmaq

planını məqsədə uyğun bilir və onların xahişinin təmin olunmasını istəyir».

Beləliklə, 1951-ci ilin noyabr ayında (ay dəqiqliyi o dövürkü əməkdaşların söylədiklərinə əsaslanır) İran redaksiyasının nəzdində və onun daxili maliyyə imkanları, həm də fars dilində veriliən verilişlərin saatı hesabına Azərbaycan dilində verilişlər şöbəsi açılır. Şöbə «Cənubi Azərbaycan» adlanır. Gündəlik efir müddəti bir saat. 1980-ci il martın 16-da ayrıca baş redaksiya olur. Yenə həcmi gündə bir saat.

Bu faktlar rəsmi olaraq Teleradionun arxiv sənədlərində və bir neçə tədqiqat əsərində qeyd olunub. Amma o dövr xarici verilişlər şəbəkəsində çalışan mütəxəssislər söyləyir ki, Güney Azərbaycana Azərbaycan dilində verilişlər hələ 1951-ci ildən əvvəl İran redaksiyasının xətti ilə əvvəl 15-20 dəqiqə, sonra yarım saat həcmində verilirdi. Güney Azərbaycan redaksiyasına dair dəyərli elmi məqalələrin müəllifi professor Qulu Məhərrəmlinin «Radio dalğalarında» kitabında da biz bu deyimin izlərini tapdıq. Müəllif əvvəlcə yazır: «1951-ci ildən etibarən xaricdə yaşayan soydaşlarımız üçün Azərbaycan dilində gündə bir saatlıq müntəzəm

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

verilişlər başlandı» [74, s.148]. Sonra qeyd edir:

«... Ayrı-ayrı dövrlərdə 15 dəqiqə, yarım saat və bir saat həcmində Cənubi Azərbaycana ötürülən verilişlər...) [74, s.161]. Buradan belə nəticə çıxır ki, Güney Azərbaycana verilişlər Moskvanın diqtəsi ilə yox Azərbaycan ruhunun, bölünmüş Azərbaycan probleminin diqtəsi ilə yaranmışdır.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz müraciətdən sonra isə verilişlər iki saat həcminə çatdırılmışdır.

1976-ci il 7 iyul tarixində xarici radio verilişlərinin rəhbəri Aqşin Babayev eyni anda Teleradio Verişləri Komitəsinin sədr müavini təyin edilir. O, 80-ci ildə Guney Azərbaycana verilən radio verilişlərinin həcminin 1 saata, sonra 2 saata çatdırırsa da bu işi davam etdirmək istəmiş, əlaqədar təşkilatlara müraciət etmişdir. Lakin çoxları buna Moskvanın icazə verməyəcəyini bəhanə gətirmişdir. Çünkü İran Guney Azərbaycana verilişlər verilməsini bir mənalı qarşılamırdı. Moskva isə İranın bu məsələyə diqqət artırmasını istəmirdi.

Nəhayət, o vaxt Azərbaycan Kommunist Partiyasının I katibi Heydər Əliyev məsələdən xəbərdar olmuş, Guney Azərbaycana verilən radio

verilişlərinin saat həcimini artırıb 3 saatə çatdırmaq haqqında göstəriş vermişdir.

2008-ci il, mart ayının 1-nə qədər Güney Azərbaycan redaksiyası iki şöbə (ictimai-siyasi, ədəbiyyat və incəsənət şöbələri) ilə gün ərzində iki saat qırx beş dəqiqə dünya efirinə çıxırdı.

Azərbaycan Televiziya və Radio verilişləri Qapalı Səhmdar Cəmiyyətində Güneyə verilən verilişlərin həcmini 6 saatə çatdırmaqla bağlı layihə hazırlanıb təsdiq edildi və 2008-ci il, mart ayının 1-dən etibarən gündə 5 dəfə olmaqla 6 saat Güney Azərbaycana Azərbaycan dilində verilişlər verilir.

Güney Azərbaycan redaksiyasının xüsusi diqqətdə saxlanması onun saat həcminin artırılması tamamilə məqsədə uyğundur.

Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların təşkilatlanmasına, bir ideya – Azərbaycan ideyası ətrafında formalaşmasına maraqlı olan dövlətimiz, bundan dolayı Azərbaycan diasporunun, Azərbaycan lobbisinin formalaşmasına öz daxili və xarici siyasetinin tərkib hissəsi kimi ciddi önem verir.

Dünya Azərbaycanlılarının Bakıda qurultayını keçirən böyük siyasi xadim Heydər Əliyev bu Natəvan Atamoğluanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

məsələni diqqət mərkəzinə gətirdi. Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamında deyilir:

«Azərbaycanlılar minilliklər boyu özlərinin doğma torpağı olan tarixi Azərbaycan ərazisində yaşayaraq dünya sivilizasiyasına böyük töhfələr vermişlər. Müharibələr, inqilablar, hərbi münaqişələr, dünyada gedən müxtəlif ictimai-siyasi proseslər nəticəsində Azərbaycan parçalanmış, azərbaycanlıların bir qismi öz yurd-yuvalarından didərgin salınmış, deportasiyalara məruz qalmış, bir-birindən ayrı düşmüştür. İş tapmaq, təhsil almaq məqsədilə doğma yurdu tərk edərək, başqa ölkələrdə qərar tutub yaşayan azərbaycanlılar da vardır. Beləliklə də, azərbaycanlılar tarixi Azərbaycan torpaqlarından bütün dünyaya yayılmışlar.

...Müstəqil Azərbaycan Respublikasının daxili və xarici siyaset sahələrində fəaliyyəti, əldə etdiyi uğurlar bütün dünya azərbaycanlılarının milli şurunu, özünü dərkini, ana torpağa – Azərbaycana bağlılığını günü-gündən möhkəmləndirir. Azərbaycan icmalarının ayrı-ayrı ölkələrdə fəaliyyət göstərən cəmiyyətləri, klub və

dərnəkləri soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin təşkilatlanması səylərinin birləşdirilməsi, onların fəaliyyətinə məqsədyönlü xarakter verilməsi yolunda faydalı iş aparır, məskunlaşdıqları ölkələrdə Azərbaycanı daha yaxından tanıtmaq üçün müxtəlif tədbirlər görür... Xaricdəki Azərbaycan diasporunun imkanlarından geniş istifadə olunması, sanballı bir qüvvəyə çevrilməsi yolunda hələ çox iş görülməlidir.

...Xaricdə yaşayan soydaşlarımızın və həmvətənlərimizin müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsi, dünya azərbaycanlıları arasında birliyin və həmrəyliyin təmin olunması, habelə Azərbaycan icmaları, cəmiyyət və birliklərin fəaliyyətinin gücləndirilməsi və əlaqələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin müzakirə edilməsi zərurətini nəzərə alaraq qərara alıram:

1. 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakı Şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı keçirilsin.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayının keçirilməsi məqsədilə işçi qrupu yaratsın. İş planı hazırlayıb təsdiq etsin və onun yerinə yetirilməsinə nəzarət etsin.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetini
bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.
Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 23 may 2001-ci il»
[10, s.235 – 236].

Sərəncamdan göründüyü kimi böyük dövlət xadimi H.Əliyev Azərbaycan diasporunun təşkilatlanmasına, hər bir azərbaycanının müstəqil, azad Azərbaycan Respublikasını öz doğma vətəni hesab etməsinə çox böyük əhəmiyyət verirdi və diasporu böyük, güclü qüvvə hesab edirdi.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu və xüsusən onun Güney Azərbaycan redaksiyası bu işdə əvəzsiz rol oynaya bilər. Hətta başqa redaksiyaların potensial gücünün Güney Azərbaycan redaksiyasına yönləndirilməsini gərəkli hesab edirik.

Güney Azərbaycan redaksiyasının saat həcmini iki dəfə artırdıqda, buna müvafiq olaraq işçi qüvvəsini və maliyyə vəsaitini də artırmaq nəzərdə tutulub. Nəticədə, Güney Azərbaycan soydaşlarımız və dünyaya səpələnmiş əlli milyondan artıq azərbaycanlı üçün daha mükəmməl, maraqlı verilişlər, yeni, müasir

layihələr, yüksək səviyyəli programlar nəzərdə tutulub. Gələcək layihələrdə xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycanlılarla iş üzrə Dövlət Komitəsi ilə sıx əməkdaşlıq böyük səmərə verə bilər.

Hələ 2002-ci ildə xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyaseti haqqında Qanun qəbul edilmişdi.

«Bu qanun xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasetinin məqsəd və prinsiplərini və bu siyasetin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əsaslarını müəyyən edirdi.

Maddə 1. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar anlayışı.

Maddə 2. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasetinin məqsədləri.

Maddə 3. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasetinin prinsipləri.

Maddə 4. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasetinin əsasları.

Maddə 5. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı vətəndaşlıq məsələləri.

Maddə 6. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və sosial siyaseti.

Maddə 7. Xaricdə yaşayan Azərbaycanlılarla bağlı Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət, dil və təhsil siyaseti.

Maddə 8. İnformasiya sahəsində xaricdə yaşayan azərbaycanlılara kömək göstərilməsi.

Maddə 9. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı Azərbaycan Respublikası dövlət orqanlarının fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi.

Maddə 10. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı monitorinqin aparılması.

Maddə 11. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyasetinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası dövlət orqanlarının vəzifələri.

Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları öz səlahiyyətləri daxilində bu Qanunda göstərilmiş tədbirləri həyata keçirsinlər» [10, s.292-296].

Sənədi mərhum prezident, milli siyasi lider Heydər Əliyev 2002-ci il 27 dekabrda imzalamışdır.

Bir neçə ay sonra – 2003-cü il, 21 fevral tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti fərman

imzaladı. «Xaricdə yaşayan azərbaycanlılarla bağlı dövlət siyaseti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə fərman. Fərmanın sonunda göstərilirdi ki, qanun səlahiyyətlərinin müəyyən hissəsini Azərbaycan Respublikasının Xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycanlılarla iş üzrə Dövlət Komitəsi həyata keçirsin.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının Xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi çox mühüm funksiya daşıyır. Güney Azərbaycan redaksiyası bu komitə ilə işlərini qurmaqla böyük irəliləyiş qazanmış olar.

2.2. Güney Azərbaycan redaksiyasının fəaliyyət prinsipləri.

Quzey Azərbaycanın paytaxtı Bakıdan Güney Azərbaycana yayılmış verilişlərin əsas məqsədi xalqı özünə tanıtmaq və onun dil gözəlliyini özünə sevdirməkdir. Bu verilişlər bəzi xüsusiyyətlərinə görə yerli radio verilişlərinə, bəzi tələblərinə görə isə xarici radio verilişlərinə aiddir.

Xarici radio hesab edilir ona görə ki, bu digər bir dövlətə – Azərbaycanla qonşu, region dövlət olan İran İslam Respublikasına yayılmaları. İran dövləti ilə Azərbaycan dövləti arasında dinc, yanaşı yaşama prinsipləri əsas götürülür. Hər iki dövlət bir-biri ilə hesablanmış, balanslaşdırılmış siyaset aparır. Güney Azərbaycanlı soydaşlarımızın milli mənafei ilə bağlı hər hansı problemə müdaxilə etmək dolayısı ilə İran İslam Respublikasının daxili siyasetinə müdaxilə kimi qiymətləndirilə bilir. Bu səbəbdən «Güney Azərbaycan» redaksiyası Xarici redaksiya hesab olunur. Bildiyiniz kimi xarici radio verilişlərində işləməyin bir neçə əsas prinsipi var:

1. Dövlətlərarası münasibətləri düz təyin etmək.
2. Müdaxilə etdiyin hadisədə nə dərəcədə obyektiv olduğunu dəqiqlik bilmək.

Güney Azərbaycan redaksiyası yerli radio verilişləri hesab oluna bilər ona görə ki, ana dilində hazırlanır. Dinləyici auditoriyası yaradıcı kollektivlə eyni xalqı təşkil edir, efirə hazırlanan hər bir material həm redaksiya kollektivinə, həm dinləyici kontingentinə eyni dərəcədə yaxındır. Və nəhayət: vahid tarix, vahid ədəbiyyat, vahid musiqi, vahid dil, vahid milli mövqə, vahid milli

dəyərlər, vahid gələcək! Bunlar Azərbaycanın Quzeyindən Güneyinə verilən radio verilişlərinin həm də yerli yayım olduğunu şərtləndirir. Buraya üslub, yaradıcılıq keyfiyyətləri, janr məsələləri, nəzəri və praktik incəlikləri də əlavə etsək məsələ tamamlanır.

Güney Azərbaycana yayılmış radio verilişləri güneylilər üçün doğma bir səsdır.

Tarixdən saysız-hesabsız sübutlar gətirmək olar ki, əgər xalq, millət müəyyən bir zaman kəsiyində bu və ya digər imperiyanın təzyiqi altında yaşamışsa, vaxtı gələndə, siyasi şərait yetişəndə o imperiya buxovlarından azad ola bilir. Amma milli mədəniyyətin unudulması (könlüllü şəkildə dəyişmə və ya yabançı dəblərə uyma) toplumu kültür imperializmin buxovuna salır və sonradan xilas çətin olur.

O səbəblərdən də milli mənəvi dəyərləri: öncə dili, tarixi, ədəbiyyatı, musiqini, geyim və davranış özəlliklərini, mətbəxini qorumaq gərəkdir. Bəşəri mədəniyyətə can atan seçilmiş ziyalılar əgər unutsa ki, dünya mədəniyyəti, milli mədəniyyətlərin inkişafından əldə edilir, onda uduzarlar. Dünya sivilizasiyasından nəyisə qoparıb öz mədəniyyətinə yamaq etmək mümkünüsüzdür,

Natəvan Atamoğlanova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

olsa da keçəridir. Öz mədəniyyətini inkişaf etdirərək – gəlişdirərək dünya mədəniyyətinə yaxınlaşdırmaq, qovuşdurmaq isə mümkünür və böyük yoldur!

Güney Azərbaycana Azərbaycan türkcəsində verilişlər yayımlayan Güney Azərbaycan redaksiyası bu amili əsas götürür. Xalq öz mədəniyyətinin sahibi olsun və bu mədəniyyətə hansısa imperiyanın yuxarıdan aşağı baxmasına yol verməsin. Və yaxud özünü aşağıda hiss edib yuxarı – imperiya mədəniyyətinə can atması.

Verilişlər hər iki tərəf azərbaycanlıların ana dilində səslənir. Ana dilinin incəliyinə varmaq, onu hərtərəfli öyrənmək və sevmək, milli mədəniyyətini sevməyin təməl daşıdır. Öz dilini sevdin, onunla qürur duydunda özünə inandın. Bu inam kömək edər ki, sən çox şeyə nail olasan, insan kimi də, millət kimi də.

Alimlərin fikrincə bizim dil şumer mədəniyyətindən başlanğıc götürərək müdətti neçə min illiklərlə ölçülən yazılı tarixə malikdir. Bununla öyünmyə dəyər. Amma biz təkcə öyünmürük. Dilimizin arınması, durulması, təmizlənməsi üçün çalışırıq.

Güney Azərbaycana verilən verilişlərdə dil təmizliyi öndə dayanır. Fars dilli İran dövlətinin ərazisində eşidilən bu verilişlərin böyük əhəmiyyəti var. Farşlar tarixən (elə indi də) Azərbaycan dilini aşağılamağa çalışmış, onu əyalət dili hesab etmişlər. Amma artıq dilçilər sübut ediblər ki, Azərbaycan dili hətta fars dilini öz sözlərilə zənginləşdirmiş dəyərli bir dildir. «Azərbaycan türkçəsinin fars dilinin lügət tərkibinə, fonetik və qrammatik quruluşuna təsiri haqqında yazılmış əsərlərdə belə bir fakt təsdiq olunmuşdur ki, türk dilinin neçə min illik yazı təcrübəsi, zəngin, dolğun ədəbi dili, üslubları var. Bu dil tarixin sınağından çıxmış qüdrətli bir dildir» [93, s.202].

Biz Güney Azərbaycan soydaşlarımızla ən gözəl intonasiyada danışmalıyıq. Bununla həm də öz dərin məzmunlu və musiqili dilimizi təbliğ edirik. Dolayısı ilə həm də mənəvi və cismani varlığımızı. Məşhur linqivist A.Peşkovski deyirdi: «Fikrin ifadəsi üçün söz, hissələrin ifadəsi üçün sözdən daha çox intonasiya lazımdır». Biz Güney Azərbaycana həm də hissələrimizlə, böyük vətən duyğularımızla bağlıyız.

Azərbaycan Türk varlığının dili tarixən var olmuşdur. «Bütöv Azərbaycan ərazisində formalaşan 30-a yaxın dövlətin (Elat, Manna, Midiya, Saka, Atropaten, Arsaq, Qəznə, Səlcuq, Xarəzmşah, Elxani, Cəlayir, Teymur, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvi, Əfşar, Qacar...) 4 min illik tarixinin 3500 ili türk tarixi, türk dili tarixidir» [93, s.202]. Bu, tarixi gerçəklilikdir.

Dediklərimizə sübut üçün Güney Azərbaycanda bu radionun yaranmasından əvvəlki tarixi şəraitə nəzər salaq:

Bildiyimiz kimi əsrin əvvəllərində Güneydə Səttərxan hərəkatı baş verdi. Bu hərəkat 1905-11-ci illəri əhatə edirdi. Hərəkatın iştirakçıları əsasən İranda konstitusion dövlət yaratmaq və xalqların azad yaşaması üçün qanunların yaradılmasını tələb edirdi. Ona görə də bu hərəkat «Məşrutə hərəkatı» kimi tarixdə öz yerini tutdu.

Sonra isə Güney Azərbaycanda Şeyx Məhəmməd Xiyabani hərəkatı başladı. Xiyabani az bir müddətdə xalq arasında dönməz bir mübariz kimi tanındı. Hakimiyyət onun nüfuzunu azaltmaq, hətta özünü məhv etmək planı hazırladı. Buna baxmayaraq o, Azadistan Respublikası qurmağa nail oldu. 1918-ci il aprelin 7-dən 1920-ci il

sentyabrın 10-dək böyük Xiyabani hərəkatı boyaboy Güney ellərimizi büründü. Onun başçılığı ilə qurulan respublika 6 ay davam etdi. Sonra isə azadlıq hərəkatı yatırıldı və Şeyx Məhəmməd Xiyabani öldürüldü.

Yarım müstəmləkə vəziyyətində yaşayan İran azadlıq alovları içərisində boğulurdu. Milyonlarla azadlıq uğrunda vuruşan insanların qarşısını hakimiyyət nümayəndələri ala bilmirdilər. Pəhləvi rejiminin başçısı Rza şahın əsas devizi İranda deyildiyi kimi «İraninevin», yəni «Yeni İran» ideyası idi. İran millətçiliyi şurunu İranda yaşayan xalqların şüruruna yeritməyə başladılar. 1929-cu ildə İranda repressiyalar başladı. Azadlıq sevərləri tutub «Qəsri-Qacar»da həbs etdirilər. 10 minlərlə azadlıq fədaisi zindanlara atıldı. Xeyli hissə isə mühacir oldu.

Nə qədər qəribə olsa da, bir əsr də üç dəfə Azərbaycan xalqı özündə üşyan təpəri tapdı. Və böyük bir inadla yenidən ayağa qalxdı. Bu yeni üşyanın rəhbəri Seyid Cəfər Pişəvəri oldu. Onun qurduğu Müstəqil Respublika cəmi bir il yaşadı. 1945-ci il dekabrın 12-dən (21 Azər) 1946-cı il dekabrın 12-nə qədər (21 Azər). Cəmi 1 il!

Tarixdən məlum olduğu kimi bu hərəkat da yatırıldı və milli hökumət devrildi.

Artıq Güney Azərbaycanda azadlıq ocağının söndürülməsi şah rejimindən «ağillı» tədbirlər tökməyi tələb edirdi. Bunun üçün Rza şahın Azərbaycanda həyata keçirdiyi əsas məsələlərdən biri azərbaycanlıların soykökünü məhv etməkdən ibarət oldu. Bunu əldə etmək üçün hər şeydən əvvəl xalqı ana dilindən məhrum etmək siyasəti yeridirdi. Bu da təsadüfi deyildi. Çünkü əgər bir xalqı məhv etmək istəyirsənsə, əvvəl onun düşünən beynini və dilini əlindən almalıdır. Bu prinsipə əsaslanan şah rejimi ana dilində olan məktəbləri bağlayır, ana dilində danışmağı qadağan edir, anadilli kitabları yandırır, tarix saxtalaşdırılır, incəsənətin yayılmasının qarşısı alınır. Bütün bunların nəticəsində milli mentalitet xeyli zəifləyir, xalq öz soykökündən ayrılrı. Pəhləvi rejiminin bu addımları nəticəsində Güney Azərbaycan ellərində yaşayan soydaşlarımız məcburi fars mədəniyyətinə yiylənirdi. Ana dilində danışmaq az qala ar hesab olunurdu. Şübhəsiz, bu hər yerdə belə deyirdi. Güney Azərbaycanın çox şəhərlərində şifahi ədəbiyyat inkişaf edirdi. Xüsusən, Nohe

Ədəbiyyatı böyük iş görürdü. Ancaq şah Nohe ədəbiyyatının da qadağan edilməsini əmr verir. Bununla da Güney Azərbaycanda yaşayan xalqımız öz ana dilindən istəmədən, arzu etmədən ayrılır. Yeganə işiq nöqtəsi aşiq yaradıcılığında qalırıdı. Bunu da söndürməyə cəhd göstərdilər. Bütün milli mənəviyyatı varlığına hopdurən aşiq sənəti tarixdə görünməmiş qadağalar məngənəsi gördü.

«Yurd arası çəpər olmaz», Belə bir vaxtda Bakı susa bilməzdi. 1950-ci ildə Güney Azərbaycana yayılmış verilişlər efirə çıxdı. Yurd ayrılığımız, dərd ayrılığımız, folklor ayrılığımız yoxdur. Güney ellərimizlə. Radio dalğaları ilə «Körpü» salındı yurdlarımız arasında. Bu, o taylı, bu taylı xalqımızın sevincinə səbəb oldu. Milyonlarla soydaşlarımız hər gün Bakıdan səsləndirilən Güney verilişlərimizə öz ana dilində qulaq asmağa böyük həvəs göstərirdi. Bunu o illərdə Güney Azərbaycan redaksiyasına gələn ildə 2 minə yaxın məktub sübut edir. Bu məktubları vərəqlədikcə görürsən ki, o taylı dinləyicilər hətta məktubları da ana dilində yaza bilmədiklərindən gileyənlərdir. Çünkü məktublar yoxlanılırdı.

Mədəniyyətimizi, tariximizi, ədəbiyyatımızı, musiqimizi, dilimizi yaşadan, təbliğ edən bu verilişlər o tay ellərimizdə maraqla dinlənilirdi. Böyük tarixi missiyanı öz üzərlərinə götürən Azərbaycan jurnalistləri hansı verilişlərlə efirə çıxırdı. Azərbaycan radiosunun arxivində bu adlara rast gəlirik: «Tariximizin qızıl səhifələrindən», «Ədəbiyyat və incəsənət xadimlərimizin yaradıcılığından», «Əxlaqi və mənəvi dəyərlərimiz haqqında», «Sözlü, nəğməli sətirlər», «Azərbaycan dünya meridianlarında», «Dədə Qorqud», «Cənub şairlərinin yaradıcılığı», «Körpü», «Dil xalqın mənəvi sərvətidir» və s. «Öz ana dillərində məktəb olmadığı üçün Cənubi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımız fars dilində təhsil almağa məcbur olurdular. Əlbəttə bu onları öz soy kökündən qopmağa, assimlyasiyaya sövq edirdi. Zaman-zaman təkrarlanan bu proses dolayı yolla etnik təmizləməni, farslarla süni qaynayıb-qovuşmanı sürətləndirirdi [74, s.162]. Lakin sayı 30 milyondan çox olan Azərbaycan xalqı bir xalq kimi varlığını yaşıdır, canı və qanı bahasına ana dilini qoruyub saxlayırdı. Milli və mənəvi dəyərləri üstündə böyüüb ucalırkı. Buna Güney Azərbaycana verilən radio verilişləri əvəzsiz

kömək edirdi. «Bu radio cənublu qardaşlarımızın dil probleminin çözülməsində, mənsub olduqları xalqın tarixi, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı, mədəniyyəti, incəsənəti, musiqisi, coğrafiyası barədə ətraflı bilgi əldə etmələrində yüzlərlə məktəbin və müəllimin işini görür. Danmaq olmaz ki, bu gün müstəqil Azərbaycan üçün İrəndakı soydaşlarımızın taleyi, onların tarixən məhkum olunduqları əlverişsiz siyasi şərait milli məsələ sayılır. Bu milli məsələnin mühüm tərkib hissələrindən biri isə dil problemidir» [74, s.163].
«Cənub haqqında düşüncələr», «Novruz» qəzeti, 1991, 19 sentyabr ayında Aqşin Babayev yazır: «Cənubla mən çoxdan bağlıyam. Radiomuzun xarici verilişlərində işləyən vaxtdan – 1959-cu ildən İsmayııl Cəfərpur kimi kövrək ürəkli şairimizlə, Ərəboğlu kimi unudulmaz inqilabçıımızla, Təvi Musəvi kimi gözəl tarixçimizlə və adlarını çəkmədiyim başqa qardaşlarımızla bir yerdə işləmişəm...Əhməd Azərli, Rəsul Atəşi, Hüseyn Siyami bizim redaksiyada qonaq olurdular».

«Qarşısında məktublar var. Güney ətirli məktublar. Dörd ildir ki, mən radioda Cənubi Azərbaycana verilən «Körpü» programının aparıcısiyam. Xeyli inatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

məktub almışam... Aydın Təbrizli o taydan şer göndərib. «Təbriz» adlı. Vermişəm bu tayı bəstəkarımız Aydın Ağasıyevə ona mahnı bəstələyib...müğənnimiz Novruz Feyzullayev «Aqla bülbül» adlı bir mahnı yazıb Aydın Təbrizlinin sözlərinə. Cənub deyəndə Mustafa Paşanın səsini eşidirəm elə bil. Vahidin qəzəllərini oxuyurdu yana-yana».

Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasının yaradılmasından yarım əsr dən çox vaxt keçir. Dil probleminin mühüm bir məsələ kimi daim qoyulması ancaq xırda irəliləyişlərə nail olub. Belə ki, İranda ana dilində 700-ə qədər müxtəlif adda kitab nəşr olunmuşdur. Əlbəttə bu 30 milyonluq bir xalq üçün çox az göstəricidir. Hər halda müsbət göstəricidir. Bundan başqa Zəncanda, Ərdəbildə, Urmiyada, Təbrizdə ana dilində qəzetlər nəşr olundu. Ədəbi məcmuələr arasında Tehranda nəşr olunan «Varlıq» jurnalı Güney varlığımızdan xəbər verdi.

«Varlıq» jurnalını tədqiq edən filologiya elmləri namizədi Pərvanə Məmmədli yazır: «1978-1979-cu illərdə İran inqilabından sonra çoxsaylı azərbaycan-dilli qəzet və dərgilər nəşrə başladı. «Varlıq» dərgisi istisna olmaqla onların

əksəriyyəti sonralar müxtəlif səbəblər üzündən öz nəşrini dayandırdı. İinqilabın ilk baharından nəşrə başlayan və bu günə qədər özünü yaşadan yeganə anadilli mətbuat orqanı kimi «Varlıq» dərgisi İranda azərbaycan dilinin, milli ədəbiyyatın yaşamasında, inkişafında, milli özünüdərk prosesində müstəsna mövqeyə malikdir. Bu mövqedə müəyyən mənada «Varlıq» əsrin əvvəllərində nəşr olunan «Molla Nəsrəddin» (1906-1931) dərgisi ilə müqayisə oluna bilər [86, s.7].

1951-ci ildən fəaliyyətə başlayan, əvvəllər tərcümə materialları versə də, bir onillik sonra 60-cı illərdən başlayaraq davamlı şəkildə Güneydə milli mətbuatın və Azərbaycan dilli məktəblərin açılmasını təkidlə təbliğ və tələb edən Azərbaycan radiosu öz istəyinə nail olmuşdu. Yuxarıda dediyimiz kimi onlarla anadilli mətbuat orqanı nəşr olunmağa başladı. Baxmayaraq ki, onların çoxu müxtəlif səbəblərdən tez də fəaliyyətdən düşdü. Professor Şövkət Tağıyeva «Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri» məcmuəsində yazar: ... «bu nəşrləri başlıca bir məqsəd birləşdirirdi – azərbaycanlıların qədim tarixini, mədəniyyətini, Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...»

ədəbiyyat və dilini öyrənmək, onlarda öz qüvvəsinə inam və milli qürur oyatmaq və nəticədə öz milli hüquqları uğrunda mübarizə əzminə yardım etmək. Bəziləri cəmi bir neçə nömrə çap edilən, biri bağlangsada digəri çıxmaga başlayan bu qəzet və jurnallar İrandakı azərbaycanlılar içərisində böyük təsir gücünə malik oldu. Onlarda əsl mənada milli dirçəliş yaratdı» [103, s.154]. İranda nəşr olunan milli mətbuat nümunələrini yüksək qiymətləndirən – onları milli dirçəliş yaradan amil hesab edən xanım professor fikrini davam etdirərək bildirir: ... «Bu dirçəlişin mühüm bir xüsusiyyətini vahid Azərbaycan tarixi və mədəniyyətindən çıxış etmək, ümumi azərbay-cançılıq və onun müxtəlif mərhələlərini əks etdirmək, sovet Azərbaycanı ilə, buradakı həmvətənlərlə əlaqə yaratmaq, burada mədəniyyət sahəsindəki bütün nailiyyətlərdən bəhrələnmək meylinin güclü olması təşkil edirdi» [103, s.154].

«70-ci illərdən sonra İranda və Güney Azərbaycanda 20 il ərzində nəşr olunan anadilli mətbuat nümunələrinin say 60-dan artıq olmuşdur» [86, s.31].

Güney Azərbaycan radiosu illərlə bu iş uğrunda mücadilə aparmış, nəticələrə bütün kollektivi ilə sevinmişdi. «Varlıq» dərgisinin qurucusu və baş redaktoru, Azərbaycan ədəbi və ictimai fikrinin görkəmli nümayəndəsi doktor Cavad Heyət haqqında redaksiyanın qızıl fondunda (fond N-si A-49772) «Heyrətim mənim» verilişi (müəllif N.Dəmirçiçizi) qorunub saxlanır. Burada doktor Cavad Heyətin yubiley gecəsində çıxış edən insanların dedikləri lentin səs yaddaşına həkk olunub. Söhbət Cavad Heyətdən və «Varlıq» dərgisindən, onların Güney şürumuzun dirçəlməsində və yaşamasındaki rolundan gedir. «Varlıq» gərgin, ziddiyyətli ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni hadisələr fonunda nəşrə başladı. Dərginin ilk nömrəsi 1979-cu ilin aprelində işıq üzü gördü. İlk nömrəsindən bu günədək «Varlıq» Tehranda öz nəşrini davam etdirir. Tehranın paytaxt olması... Tehranın Güney Azərbaycanlıların kompakt yaşadığı şəhərlərdən biri olması məcmuənin bu şəhərdə yayınlanmasına başlıca səbəbidir» [86, s.31].

Heç kəs inkar edə bilməz ki, İranda bir çox şəhər və bölgələrin əhalisi bütövlükdə azərbaycanlılardır. Hətta paytaxt Tehranda da inatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

azərbaycanlılar çoxluq təşkil edir. Belə olduqda biz İranda azərbaycanlıların milli hüquqlarından danışmaqdə haqlıyıq.

Dünya üçüncü minilliyyinin başlanğıcını bayram etdi. Bütün xalqlar bu minillikdən böyük uğurlar, öz taleyinə işiq payı umur. Nə ağır ki, elə yeni minilliyyin yeni ilində İran İslam Respublikasının keçmiş maarif naziri, professor Pərviz Vərcavəndi öz prezidentlərinə belə bir məktub yazdı: «Güney Azərbaycanda gedən milli hərəkatı indidən boğmaq lazımdır. Sonra gec olacaq... İran türklərinə görə onlar 7500 illik tarixə sahibdirlər. Onlar bu barədə gecikmiş təbliğat aparırlar. Bizim məlumatımıza görə pantürkistlər İranın böyük dövlət orqanlarına, o cümlədən, təhlükəsizlik nazirliyinə və televiziya kanallarına nüfuz ediblər». Məktub bu sözlərlə bitir: «Keçən il Babəkin doğum gününü bəhanə edərək ən azı 200 min nəfər Babək qalasında mitinq keçirmiş və «Yaşa-yaşa, Azərbaycan» mahnisini oxumuşdur» (Güney Azərbaycan redaksiyası 27 avqust 2001-ci ildə 18.00-da efirə çıxan «Görüş» verilişində bu məktubu ətraflı təhlil etmiş və layiqincə cavablandırılmışdı (müəllif: Lətif Hüseynzadə).

Bildiyimiz kimi «Yaşa-yaşa, Azərbaycan» mahnısının sözləri Mirmehdi Ehtimadın, musiqisi Cahangir Cahangirovundur. Doğrudan da, yurd arası çəpər olmaz. Mahnının sözləri bir tayda yazılında, musiqisi o biri tayda bəstələnir.

Beynəlxalq Azərbaycan radiosunun Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası cənab Pərviz Vərcavəndinin radio ilə səslənmiş bu müraciətinə kəskin münasibətini bildirmiş. «Görüşlər, müsahibələr» verilişində müraciət ətraflı təhlil olunmuş, rəylər söylənilmişdir. Göründüyü kimi Azərbaycan radiosu yarımdən əsrəndən çoxdur ki, öz böyük yükünü şərəfle daşıyır.

Onun bu tarixi missiyası artıq dünyanın bir çox yerlərində təqdirdə olunur. Tanınmış Amerika politoloqu və jurnalisti Bisman özünün «Dünya radioları və biz» adlı məşhur kitabında Azərbaycan Beynəlxalq radiosunun Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası haqqında yazır: «Bu redaksiyanın hazırladığı verilişlər İranda öz milli dillərində məktəblərin, qəzetlərin, jurnalların, kitabların olmadığı azərbaycanlılar üçün bir növ məktəb və universitet rolunu oynayır». «Beləliklə, mənəvi bağlantıları özünün program vəzifəsi hesab edən Azərbaycan Beynəlxalq Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

radiosu soykökü unutqanlığını aradan qaldırmaq, cənublu soydaşlarımızın milli şürurunu daha da yüksəltmək sahəsində savab, şərəfli və tarixi bir iş görür» [74, s.161].

Tarix – etnosun, xalqın qədimdən bugündək yaşadığı, olub-bitənlərdən ibarət keçmişidir. Tarixi niyə öyrənirik? Nədən Güney Azərbaycana verilən verilişlərdə xalqın öz tarixi keçmişini bilməsinə bu qədər diqqət yetirilir. Çünkü toplumun keçmişsi, onun qan yaddaşında yaşasa da, tarixə dair bilgi gərəklidir. Tarixi bilgimiz bizim bugünkü siyasi mədəniyyətimizi formalaşdırır və gələcək tariximizin düzgün yönəldilməsinə kömək edir.

Güney Azərbaycan redaksiyasının əsas məqsədi və iş prinsipi Güneydə milli mədəniyyətin inkişafına bacardığı qədər yardımçı olmaqdır. Burada dil amili əsas hesab edilir. Dilimizin yaşamasına yardımcı olmaq, tarixi söykökünə bələdçilik etmək, hörmət hissleri aşılamaq, milli musiqimizi təbliğ etmək və səsləndirmək, bu yolla öyrətmək və folklorumuzun unudulmamasına çalışmaqdır. Bunların yekununda ən əsas vəzifə: mədəniyyətimizin yaşamasına yardımcı olmaq! Çünkü milli özünü

dərkin əsasında mədəniyyət durur. Bəşər övladının yaratdığı maddi və mənəvi dəyərlərin cəmi mədəniyyət hesab olunur. Milli mədəniyyət – bir toplumun düşüncə sistemi, maddi-mənəvi dəyərləri və yaşam tərzinin məcmuyudur. Milli mədəniyyəti toplum yaratsa da, toplumun formalaşıb millətə çevrilməsində, yaşamasında və yüksəlməsində milli mədəniyyət əsas rol oynayır. Bu səbəbdən müstəmləkəçilik və assimilyasiya siyasəti yürüdən imperiyalar ən əsas milli mədəniyyəti aradan götürməyə, dağıdır başqalaşdırmağa maraqlı olurlar. Gizli deyil ki, İranda farsların Azərbaycan-türk mədəniyyətinə belə bir siyasəti mövcuddur. Biz isə mədəniyyətimizin yaşamasına və inkişaf etməsinə maraqlıyıq. Hətta Azərbaycan mədəniyyətini ucaldıb dünya mədəniyyətləri səviyyəsinə çatdırmaq mümkündür. Bildiyimiz kimi bir xalqın mədəniyyət nümunəsindən digər xalqlar mənimsəyib istifadə etsə, artıq o dünya mədəniyyəti hesab olunur. Azərbaycan mədəniyyəti dünya mədəniyyətləri sırasına daxil olmağa layıqdir. Güneyli soydaşlarımızın bu həqiqəti dərk etməsi və bu yöndə hərəkət etməsi üçün Güney Azərbaycan redaksiyası çalışır.

Uzun illər – 1970-1995-ci illərdə Güney Azərbaycan radiosunda «Ana dili» verilişi fəaliyyət göstərib. Bu veriliş Güneyli soydaşlarımızın Azərbaycan türkçəsində təmiz danışmasına yardım göstərirdi və dilimizi təbliğ edirdi. Anadilli məktəblərin və dərgilərin açılmasını çox vacib siyasi, eyni zamanda mədəni hadisə kimi önə çəkirdi. Bu illərdə Güneydə çıxan Anadilli mətbuatın qısa siyahısına baxsaq Güneydə milli oyanışın miqyasını təxmin edə bilərik: «Azadlıq» (1979. Tehran), «Azərbaycan» (1979. Tehran), «Azərbaycan əncuməni» (1981. Tehran), «Azərbaycanın səsi» (1979. Tehran), «Araz» I (1979, Təbriz), Araz II (2000. Ərdəbil), «Birlik» (1978. Xiyav), «Çənlibel» (1979, Tehran), «Çuvalduz» (1991, Təbriz), «Dan ulduzu» (1998. Ərdəbil), «Dədə Qorqud» (1980. Təbriz), «Ərk» (1998. Təbriz), «Günəş» (1981. Tehran). «Gənclik» (1981. Təbriz), «Xalq sözü» (1979. Ərdəbil), «İnqilab yolunda» (1980. Tehran), «Koroğlu» (1980. Tehran), «Çalışqan» (2000. Ürmiyə) «Körpü» (1999. Təbriz), «Qardaşlıq» (1979. Tehran), «Molla Nəsrəddin» (1979. Tehran), «Odlar yurdu» (1979. Təbriz), «Oqtay» (1979. Ərdəbil), «Sahib» (1991. Təbriz),

«Səhənd» (1989. Tehran), «Səhər» (1999. Təbriz), «Ulduz» (1979. Təbriz), «Ülkər» (1981. Təbriz), «Vətən uğrunda» (1980. Sərab), «Yol» (1990. Tehran), «Yoldaş» (1979. Tehran) [86, s.195-197].

Əvvəldə göstərdiyimiz illər ərzində radio, eləcə də, Güney Azərbaycan radiosu təbliğat xarakteri daşımışdır. Ümumiyyətlə, 90-ci illərə qədər dünyada iki formasiyanın mövcud olması informasiya vasitələrinin, həm də təbliğat vasitəsi kimi çıxış etməsini tələb edirdi. Dünyada sosializm və kapitalizm qarşıdurması KİV vasitələrinin ağır təbliğatla yüklenməsinə səbəb olurdu. Hər sistem öz təbliğatını qurub, ideoloji mübarizədə daha çox xal qazanmağa çalışırdı. Əvvəllər rabitə məqsədi daşımış, sonralar ən kəsərli ideoloji təbliğat vasitəsi olmuş radio sonralar sırf informasiya vasitəsi funksiyasını qazandı. Amma buna qədər 1951-ci ildə yaradılan Güney Azərbaycan redaksiyası Güneyə təzyiq mexanizmi idi. Güneydə insan haqlarının qorunması, dil azadlığı, təhsil azadlığı, mətbuat azadlığı, milli özünüdərk problemləri uğrunda mübarizə vasitəsi idi.

«SSRİ-nin dağıılması ilə iki sistem arasında radio dalğalarında aparılan müharibə də sona yetmiş oldu. Bir-birinə zidd ictimai quruluşlar arasında ideoloji mübarizə alətinə çevrilən radio, həm Qərb sistemində, həm də SSRİ məkanında daha çox təbliğat vasitəsi kimi işləndikdən sonra heç bir çətinlik çəkmədən yeni mühitə uyğunlaşdı» [74, s.280]. Bu gün dünya radioları, eləcə də, Azərbaycan radiosu və onun Güney Azərbaycan redaksiyası informasiya daşıyıcısı rolundadır və sərf informasiya vasitəsidir. Amma tarixi mərhələdə bu bir qədər fərqli olmuş və Güney Azərbaycan redaksiyasının əsas məqsədi və iş prinsipi dəyişkən olmuşdur. Əgər ilkin mərhələdə bu redaksiyanın verilişləri Cənubda yalnız Azərbaycan dilinin efirdə səslənməsi baxımından maraq doğururdusa, 1979-cu ilin fevralındakı İran inqilabından sonra onun əhəmiyyəti daha da artdı. Son yüz ildə daim təzyiqlərə, mənəvi sıxıntılarla məruz qalan İrandakı soydaşlarımız bütün dövrlərdə və zamanlarda öz ana dillərində informasiyaya ciddi ehtiyac duymuşlar.

«O vaxtkı xarici siyaset təbliğatında yalançı təriflər və SSRİ haqqında illüziya yaratmaq meyli ön plana çəkilmişdi. Daha dəqiq desək, faktlar

yalandan şışirdilir, sovet adamının gerçek həyat tərzi, ortabab dolanışığı Arazın o tayindakı soydaşlarımıza fantastik görümde əlçatmaz illüziya kimi təqdim olunurdu. Hərçənd ki, cənubdakı soydaşlarımızın vəziyyəti ilə müqayisədə sovet Azərbaycanı, həqiqətən, elmi-mədəni və sosial sahədə böyük uğurlar əldə etmişdi [74, s.160-161].

Bu müstəqilliyə qədərki Azərbaycanın Güney Azərbaycana təbliğat mexanizmi idi. Müstəqillikdən sonra və dediyimiz kimi qarşı-qarşıya olan formasiyaların mübarizəsi başa çatdıqdan sonra təbliğat sistemində yeni keyfiyyət dəyişikliyi yarandı. Elektron KİV vasitəsi olaraq radio təbliğat vasitəsi mahiyyətindən informasiya vasitəsi mahiyyətinə keçdi. Buna baxmayaraq «Danmaq olmaz ki, bu gün müstəqil Azərbaycan üçün İrandakı soydaşlarımızın taleyi, onların tarixən məhkum olunduqları əlverişsiz şərait milli məsələ sayılır. Bu milli məsələnin mühüm tərkib hissəsindən biri isə dil problemidir» [74, s.163].

Göründüyü kimi Güney Azərbaycan redaksiyasının əsas məqsədi və iş prinsipi mövcud tarixi şəraitə və ictimai-siyasi vəziyyətə görə azca dəyişsə də əsasən dəyişməz qalır.

Müstəqillik qazandıqdan bir neçə il sonra efirə gedən verilişlərdən götür-düyü-müz bir nümunəyə baxaq. Veriliş 1998-ci ildə Güney Azərbaycan redaksiyasının axşam verilişləri blokunda saat 19.00-da efirə gedib. Müəllif mərhum jurnalistimiz Lətif Hüseynzadədir. «Xoş gördük sizi, istəkli dinləyicilər. Hər dəfə sizinlə görüşəndə bir sual bizi düşündürür: o taylı dinləyicilərimizi ən çox hansı problemlər narahat edir? Sözsüz ki, bu sualın cavabını sizin redaksiyaya göndərdiyiniz məktublarda müəyyən mənada tapırıq. Ayrı-ayrı müəlliflərdən alduğumız məktublardan açıq-aydın görürük ki, sizi ən çox müstəqillik yoluna qədəm qoymuş respublikamızda gedən quruculuq işləri, iqtisadi, mədəni və elmi sahədə mövcud olan yeniliklər və problemlər maraqlandırır. Təbiii ki, adını sadaladığımız sahədə uğurlar da var, problemlər də. Bu da təbiidir. Çünkü uzun illər imperiya əsarətində olan ölkəmiz yeni-yeni müstəqillik yoluna qədəm qoyur. Biz inanırıq ki, öz soykökü üzərində yetkinləşən xalqımız tədricən psixoloji maneələri keçib, qüdrətli bir dövlətə çevriləcək. Bildiyiniz kimi dövlətçiliyin bir neçə atributu vardır. Bu atributların dildir, ordudur, bayraqdır,

gerbdir, himndir. Biz bugünkü söhbətimizdə biri haqqında – dövlət dilimiz Azərbaycan dilinin təşəkkülü və inkişafı barədə danışacaqıq. Bu söhbət Güney yurdlarımızda dilimizin tarixinə də bir baxış olacaq».

Bu qayda ilə verilişdə Güney Azərbaycan yurdlarında – Tehranın böyük hissəsində, Ərdəbildə, Təbrizdə, Zəncanda, Mərənddə, Xoyda, Səlmasda, Urmiyyədə ta qədimdən azər türkçəsində danışıldığından və bu yurdların qədim Azərbaycan yurdları olmasından söhbət gedir.

Güney Azərbaycan redaksiyası təkcə şüurlara vətən, yurd sevgisi aşılımır, eyni zamanda, dinləyicilərin yaxın dostu, həmdəmi olmağa çalışır. O tay, bu tay Azərbaycanda yaşayan qohumları, dostları efir vasitəsi ilə görüşdürürlər, onların birləşməsinə, bir-birinə qovuşmasına yardım göstərir. Onda ki, sərhədlər bağlı idi. «Körpü» verilişi yurdaşlarımız arasında körpü rolunu oynayırdı. «Körpü» verilişindən bir nümunə: «Məktublar» rubrikasında deyilir: «Körpü»nın daimi və sədaqətli dinləyicisi Abbasova Afət məktub göndərib. O yazır: «Salam əziz «Körpü» və bizi dinləyənlər. «Körpü» bizim həm dostumuz, həm də dostlarla «görüş

Natəvan Atamoğlanova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

yerimizdir». Nədənsə son vaxtlar yazdığını məktublar sizə çatdırır. Hər halda mənə belə gəlir. Odur ki, məktublarımı iki zərfə qoyuram... Xeyli vaxtdı Ərdəbildə Nadirdən almışam, cavab yazmışam. Amma bir xəbər yoxdur. İndi «Körpü» vasitəslə əziz qardaşımı salamlayıram. Demək istəyirəm ki, əgər məktublarımı almayıbsa narahat olmasın mən yazmışam. Yəqin yolda itib. Üzülməsin. Mənə məktub yazsın».

Göründüyü kimi Güney Azərbaycan redaksiyası sərhədlər bağlı olanda yurdalarımız arasında, hətta ayrı düşmüş ailələr arasında körpü olmuşdur.

Güney Azərbaycan redaksiyasının «Güneyə söz» verilişindən bir parça dediklərimizin daha bir sübutudur.

(Musiqi)

SƏS: «Güneyə söz».

(Musiqi)

SƏS: Salam, istəkli dinləyicilər. Hər vaxtiniz xeyir olsun. Güneyə söz rubrikasında görüşürük. Qonağınız Natəvan Dəmirçiçizidir. Mənim qonağım isə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktor müavini, filologiya elmləri doktoru Məhərrəm Qasımlıdır. Yurda, elə bağlı ziyalımız kimi tanıdığımız, folklorçu alim

Məhərrəm müəllimin Güney ellərimizlə əlaqəsi çox sıxdı. O səbəbdən onu studiyamıza dəvət etdik. Buyurun, Məhərrəm müəllim.

(Lent)

M.Qasımlı: (qısa məzmun) İnsanın istəkləri neçə çeşiddi. Yaşına uyğun, xarakterinə uyğun. Onda ki, insan yaşa dolur, toxayar, onda onun istəkləri də püxtələşir. O yaşa dolduqca onun istəklərinin zirvəsində yurd, el, torpaq sevgiləri durur. Bu saat mənim qəlbimin ən dərin, ən kövrək duyğusu güney adına bağlı olan Təbriz duyğusudur. Təbriz arzularımızın, həsrətlərimizin sərhədidir. O yerlərə getmək bizim üçün Kəbə ziyarətinə bərabərdir. Yadlaşmaqdan qorunmalıyıq özümüzü. Bayatılarımıza hopan, bayatılarda yaşayan arzuları gerçəkləşdirməliyik. Gəncədən boy göstərən bir bayatının səsinə Təbrizdən başqa bir bayatı səs verirdi. Onunla qanad qanada uçurdu. Hisslərimiz tarixən çox yaxın olub.

Burdan yolum Gəncədi,

Gülü pəncə-pəncədi

Ölüm Allah işidi

Ayrılıq işgəncədi.

Təbrizdən uçan bu bayatının səsinə Gəncədən başqa bir bayatı səs verir.

Burdan uzaq Tufarqan

Yollarında duman, qan,

Bir gün səni görməsəm

Gözlərimi tutar qan.

Bu bayatları zaman-zaman söyləməli, necə deyərlər dərdimizin üstündə olmalıdır. Radio vasitəslə Güneydə yaşayan soydaşlarımızın Azərbaycançılıq ruhunun yaşamasına kömək etməliyik». («Güneyə Söz» verilişi, radionun arxiv).

«Hələ ötən əsrin əvvəllərində Paris sülh konfransında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti missiyasının rəhbəri Əlimərdan bəy Topçubaşov Fransa, İsveçrə və Almaniyanın bir sıra jurnalları ilə müqavilələr bağlamış, hakimiyyətdən onlara maliyyə ayırmağı israrla xahiş etmişdi. Məqsəd Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya çıtdırmaq, ölkənin müsbət imicini formalaşdırmaq üçün media-diplomatiyadan, heç bir sərhəd tanımayan bir silahdan – informasiyadan məharətdə istifadə etmək idi. Axı məhz media dövlətlər arasında körpü olaraq xarici siyasetin uzaq hədəflərini yaxınlaşdırır, adı vətəndaşları yad ölkələrlə tanış edərək əcnəbi xalqların imicini yarada bilir [22, s. 8].

Cüney Azərbaycan redaksiyası da Azərbaycan həqiqətlərini Cüney ellərimizə, oradan dünyaya səpələnmiş Azərbaycan diasporunun şüuruna yaddaşına mesaj göndərir. Ən adı radio verilişində, ən adı deyimlərlə böyük Azərbaycan problemlərini yada salmaq olur. Güney Azərbaycan redaksiyası ən çətin tarixi anlarda və ən səfərbəredici günlərlə Cüneyli soydaşların yanında olmayı özünün şərəfli işi bilir.

Məsələn «Cüneyə söz» verilişinin 2002-ci il 12 aprel tarixli sayından bəzi məqamlara baxaq:

«Salam, istəkli dinləyicilər. Bu gün güneyə söz rubrikamızın qonağı şair – publisist, Azərbaycan radiosunun hərbivətənpərvərlik redaksiyasının şöbə müdürü Nizami Saraclıdır. Nizami Saracının yaradıcılığında doğulub boyabaşa çatdığı ağır elli Borçalının tarixi faciələri, etnik dəyərləri, yadəllilərin təcavüzünə qarşı mübarizəsi, aranlı – yaylaqlı köç ovqatı, mifik yaddaşı özünün bədii həllini tapır. Yaşadığı yurdun taleyinə sahib olmaq, onun problemləri ilə yaşamaq, sözün tam mənasında bütöv Azərbaycan taleyini düşünmək böyük vətəndaşlıq keyfiyyəti gətirir Nizami Saracının yaradıcılığına. Biz də onu verilişimizə şair-vətəndaş, hərbiçilərimizlə tez-tez görüşən

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

publisist kimi dəvət etmişik. Onunla söhbətimiz Azərbaycan hüdudları, Borçalı, İrəvançökəyi, Dəmirqapı Dərbənd və Güney ellərimiz də daxil olmaqla ulu yurd yerlərimiz haqqındadır».

Göründüyü kimi sıradan bir verilişdə də redaksiya əməkdaşları Azərbaycan diasporunun öz yurduna, torpağına, qədim ellərinə bağlılığına, o yerlərin heç olmasa adlarını bilməyinə xidmət edir. Güney Azərbaycan redaksiyası Azərbaycançılıq ideyasını əsas tutur. «Azərbaycançılıq yalnız Azərbaycan Respublikasında yaşayan azərbaycanlıların deyil, həm də bütün dünya azərbaycanlılarının milli – mənəvi maraqlarını ifadə edən məfkurə kimi xalqımız tərəfindən qəbul olunub. Bu məfkurənin daşıyıcısı olan azərbaycanlılar harada yaşamalarından və hansı ölkənin vətəndaşı olmalarından asılı olmayaraq, tarixi vətəni olan Azərbaycan Respublikasını düşünür, onun nüfuzunu uca tuturlar... Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, dünya azərbaycanlılarının əsl milli özünüdərk və ümummilli ideya – azərbaycançılıq, müstəqil dövlətçilik və milli – mənəvi dəyərlər ətrafında birləşməsi prosesi başlanmışdır» [10, s. 7]. Bu proses ümumilli lider Heydər Əliyevin bu məsələyə siyasi, dövləti əhəmiyyət verdiyi

vaxtdan vüsət aldı və az bir müddətdə öz nəticəsini göstərməkdədir. Amma Azərbaycan radiosunun güney redaksiyası bu işləri yarım əsrdən çoxdur ki, davamlı şəkildə görməkdədir. Adı bir dinləyici məktubunda, adı bir dinləyici istəyinin yerinə yetirilməsində də bu keyfiyyət özünü göstərməkdəydi. 70-ci illərdə redaksiyaya Təbrizdən Cəlal Pərvinpur yazırıldı: Əziz «Körpü» ilk dəfə olaraq yazdığını bu məktubda ürəkdən gələn salam və sevgilərimi sizə göndərirəm. Dəyərli dostlar, muğamlarımıza çox marağımız olduğuna görə sizdən ilk istəyimiz budur ki, böyük muğam sənətçilərimizdən söz açıb, onların ifasını səsləndirəsiniz, bir də onların hansı müğəmi oxuduğunun adını əvvəldə dediyiniz kimi bir də axırda xatırladasınız. Çünkü biz muğamlarımızı radiodan öyrənirik və uşaqlarımıza da öyrədirik».

Bəli, Güney Azərbaycan redaksiyası uzun illər o tayda Azərbaycan mədəniyyətinin, Azərbaycan sənətinin və bundan dolayı Azərbaycan ruhunun yaşamasına yardımçı olub.

2.3. Güney Azərbaycan redaksiyasının inkişaf prosesi (1951-2008).

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyası əsasən tarixi gerçeklikləri araşdırır və Güneyli soydaşlarımıza təqdim edir.

Yarandığı ilk illərdə isə bu redaksiyanın verilişləri güneyli soydaşlarımız üçün yalnız Azərbaycan dilində səsləndiyi üçün qiymətli idi. Sonradan onun yeni keyfiyyətləri yaranmağa başladı. Əllinci illərdə yalnız Moskva materiallarının tərcüməsi ilə efirə çıxılırdı. Bu materiallarda təbii ki, nə Azərbaycan varlığı ifadə olunurdu, nə də güneyli soydaşlarımızın milli tale yüklü problemlərinə toxunulurdu. Bunun çox mühüm, başlıca siyasi səbəbi vardi: Sovet – İran münasibətlərində tarazlaşdırılmış siyaseti saxlamaq. Moskva Sovet üstün-lüklerini İrana çatdırmaqdə maraqlı idi, nəinki İran Azərbaycanındakı türklərin problemlərini çözməyə. Bu problemləri nəinki çözmək, heç dilə gətirmək də sovetlərə lazım deyildi. Çünkü Moskva Güney Azərbaycanla Quzey Azərbaycanın mənəvi yaxınlaşmasını, əlaqələrin genişlənməsini istəmirdi. Burada Sovet Azərbaycanı ilə bağlı olan özəl siyasetdən başqa İrandakı mövcud durum da çox rol oynayırdı.

Rza şahın diktator rejimi Azərbaycan dilinə «həbs» hökmü oxumuşdu. Bu dildə yazıl-

oxumaq, danışmaq, hətta az qala düşünmək qadağan edilmişdi. Bu dildə məhəlli çərçivəsində, ailə-məişət səviyyəsində belə danışanlar məlum olarsa ciddi cəzalandırılırdı. İran hakimiyyəti boş mənasız və sonu görünməyən, hədər bir siyaset yeridərək dili yasaqlamışdı. «Yaxşı ki, Şimali Azərbaycandan gələn radiosəslər mövcud idi və Cənubdakı soydaşlarımız qorxa-qorxa olsa da, dalgalarda Bakı radiosunu tapıb doğma Azərbaycan dilinə, onun bütün çalarlarını əks etdirən şirin avaza, eləcə də musiqiyə, xalq mahnılarına qulaq asır, qapı-pəncərəni möhkəmcə bağlayaraq övladlarını da yaxına çağırıb «Bax, bu bizim ana dilimizdi» – deyə yanğı ilə onlara tarixi keçmişlərindən qürurla söhbət açırdılar» [74, s. 194].

50-ci illərin ortalarında İranda Azərbaycan dililə bağlı bir dirçəliş hiss edilməyə başladı. Rəsmən qadağan olunan dil ailə çərçivəsini, məhəlli səviyyəsini aşıb ədəbiyyatda zuhur etdi. 1954-cü ildə böyük Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın «Heydər babaya salam» poeması çap olundu. «Heydər babaya salam» nə qədər ədəbi hadisə idisə, bir o qədər də siyasi hadisə idi. Bu dəyərli əsərin ardınca güneydə Azərbaycan dilində ədəbi

əsərlər yazılımağa başladı. Milli dilin dirçəlişi milli hüquqların uğrunda mübarizəyə çevrildi.

Buna müqabil Azərbaycan radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyasının 60-70-ci illər fəaliyyəti də xeyli dəyişdi. Radioda çalışan milli kadrlar sovet həyat tərzini təbliğ etmək fonunda daha ciddi işlər gördülər. Bu verilişlər İran rejimində təiziyiq altında olan azərbaycanlılara mənəvi kömək göstərmək, onların milli azadlıq hərəkatını müdafiə etmək, eyni zamanda xalq arasında maarifləndirmə işi aparmaq kimi yüksək missiyani yerinə yetirirdi.

60-cı illərdən sonra Güney Azərbaycanda milli şürurun oyanması qarşısı alınmaz bir prosesə çevrildi. Quzey Azərbaycanda ədəbiyyat xadimləri, alımlər o tay Azərbaycan oyanışını dəstəkləyir və onları ruhlandırırlar. Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rüstəm, Mir Cəlal Paşayev, Heydər Hüseynov, Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Arif, Balaş Azəroğlu, Hökumət Billuri, Mədinə Gülgün, Əli Tudə, Məmməd Cəfər, Mübariz Əlizadə, Tofiq Hacıyev, Söhrab Tahir, Ziya Bünyadov, Xəlil Rza, İsmayııl Şıxlı, Məmməd Araz bütöv Azərbaycan hüquqlarını müdafiə edirdilər. O tayda

Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar, Bulud Səhənd, doktor Hüseyin Katibi, Məhəmmədəli Fərzanə, Səməd Behrəngi, Gəncəli Səbahı, Salamulla Cavid, Mir Mehdi Etimad, Sönməz kimi milli ziyanlılar Azərbaycan dilinin ədəbi dil nümunələrini yaradırdılar.

Radio həm də dil faktı olduğuna görə Güneydə dilin inkişafına kömək əsas vəzifələrdən biri idi. «Cənubda ədəbi dilin yayılmasına şimal bilavasitə təsir etdi... Cənubda ədəbi dil klassik ənənələrdən imtina etmir, əksinə klassik ənənələr üzərində daha mühafizəkar şəkildə dayanır» [23, s. 35]. Elə ona görə də Güneyə verilən verilişlərdə dili bacardıqca ərəb-fars sözlərindən təmizləyərək təmiz türkçədə çatdırmaq, nümunə göstərmək gərəkliydi.

«Şimaldakı ədəbi dil normativliyi Cənubda intensiv şəkildə təbliğ olundu. İnqilab imkan verdi ki, bu baxımdan cənub şimala yaxınlaşın.

Cənubda da, şimalda da eyni ədəbi dil fəaliyyət göstərir, deməli, bədii üslubun da potensialı eynidir, mövcud potensialdan istifadənin ictimai imkanı, keyfiyyəti eyni deyil» [23, s. 79].

«Necə oldu ki, bir neçə on il qadağan olunmuş, ictimai siyasi həyatdan uzaqlaşdırılmış bədii üslub
İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

bir-iki il ərzində cənubda ictimai həyata bu cür qovuşa bildi. Hətta siyasi mübarizə vasitəsinə əvvəl oldu. İş burasındadır ki, hər şeydən əvvəl üslubun ictimai həssaslığı potensial olaraq mövcud idi. XX əsrin əvvəl-lərində, eləcə də demokratik hərəkatın yarandığı dövrdə bədii üslubun mübarizəlik keyfiyyətini görürük... İran inqilabı isə onu ictimai-siyasi həyata da-ha möhkəm bağladı. Şübhəsiz, şimalın təcrübəsi də kömək etdi...» [23, s. 88].

«Publisistik dil ardıcıl şəkildə ictimai siyasi həyata daxil olur: göründüyü kimi, publisist mətndə vətən, azadlıq, əsarət, mübarizə, tarix, xalq, kütlə, hərəkat, şəhid, istiqlaliyyət, inqilab və s. kimi ictimai-siyasi terminologiya işlənir və əslində, mətnin əsas məzmununu həmin terminologiya müəyyən edir [23, s. 102].

İran hökuməti Azərbaycanlıların dil uğrundakı mübarizəsinin qarşısını numayışkarənə almaqdan çəkinmiş, taktiki üsula əl atmağa başlamışdır. Artıq Azərbaycan dili yasaqlanmış, fars dili ilə güclü şəkildə qarışdırılırdı. İndi Azərbaycan dili işlədir, amma fars sözlərinin köməyi ilə cümlə qurulurdu. Bu əvvəlki qadağadan çox-çox mərkli siyasət idi. 1946-cı ildə Pişəvəri hökumətinin

yaratdığı «Təbriz» radiosunun əvəzinə 1957-67-ci illərdə Təbrizdə yeni radio verilişləri açılmışdı. Azərbaycan dilini fars sözləri ilə qarışdıraraq əcaib bir hala salmaq üçün. Bu haqda ayrıca danışacağıq. Hələlik illərin ardıcılılığı ilə Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasının fəaliyyətini izləyək.

70-ci illərdə Güney Azərbaycan redaksiyası dilin təmizliyi uğrunda mübarizəyə qalxmış oldu. Üzeyir Hacıbəyovun, Cəfər Cabbarlinin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Süleyman Sani Axundovun əsərlərinin bədii qiraətini hazırlayıv və o taya səsləndirirdilər. Bundan əlavə, Azərbaycan şairlərinin şerləri səsləndirilir. Onların özü studiyaya dəvət olunur. Azərbaycan dilinin gözəlliyyini, şirinliyini bütün dolğunluğu ilə efirdən çatdırmağa çalışırlılar.

1970-ci ildə İranda fevral inqilabından sonra vəziyyət nisbətən yaxşılığa doğru dəyişməyə başladı. Güney Azərbaycan redaksiyasında isə təbliğat özünün çoxşaxəli xarakterini alırdı. Azərbaycanın dil zənginliyi, tarixi keçmişimizin qədimliyi, musiqimizin əlvanlığı, ədəbiyyatımızın rəngarəngliyi eşidilməkdəydi.

Bundan əlavə, təkcə efirdən deyil, ədəbiyyatda və publisistikanın yazılı variantında dilin təmizliyi uğrunda mübarizə gedirdi. Azərbaycan yazıçıları İsa Hüseynov, Sabir Əhmədov, Mövlud Süleymanlı, Əkrəm Əylisli, Sabir Rüstəmxanlı, Vəqif Nəsib, Aqşin Babayev, Güneydə Cavad Heyət, Qulam Hüseyn Beqdili, Həmid Nitqi, Məmmədəli Fərzanə, doktor Məhəmmədtağı Zehtabının bu yöndə fəaliyyəti əvəzsizdir.

80-cı illərin əvvəllərində proses olduğu kimi davam edirdi. 80-cı illərin ortalarından isə sovetlərdə rəhbər dəyişiklikləri, ideologiyanın xaricdə bir qədər zəiflədiyi hiss olunurdu. 80-cı illərin sonu artıq Sovetlər birliyinə daxil olan respublikalarda milli azadlıq hərəkatları özünü göstərməyə başladı. Daxili proseslər gərginləşdi. Xarici təbliğat zəiflədi. Hətta deyərdik ki, bir mənalı xarakterdən çox mənalı xarakterə keçdi. Belə ki, əvvəl sərf sovet ideologiyası vardı. Amma indi ideologiya həm də müəyyən mənada sovetlərin özünə qarşıydı.

Məqsədli təbliğatdan həqiqəti deməyə meyl çoxalmışdı. Sosializm formasıyasının çökməyə doğru getdiyi bu zamanda milli mənafeni, milli maraqları ifadə edən verilişlər güclənə bilərdi.

Amma bu yönələ ilə cəhdilər olsa da bütövlükdə tərəddüd və susqunluq vardı. Xarici verilişlərdə gözləmə mövqeyi olsa da xalqların həyatında inqilab artıq baş vermişdi.

90-cı ildə Azərbaycanın siyasi həyatında çox gərgin hadisələr oldu. 20 yanvar Bakı qırğını baş verdi. Azadlıq, müstəqillik istəyən Azərbaycan xalqının mübarizəsini, milli ruhunu, Moskva tanklarının tırtılları altında əzmək istədi. Azərbaycan xeyli sayda şəhid verdi. Amma azadlıq dalğası səngimədi, bütün ölkəni bürüdü. Xarici verilişlərdə bir dönüş nöqtəsi yarandı. Artıq bütün şöbələr, o sıradan və daha çox Güney Azərbaycan redaksiyası Azərbaycan həqiqətlərini, Azərbaycan mövqeyini önə çəkdi. 90-cı ildən sonra Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun fəaliyyəti ayrıca bir tədqiqat mövzusudur. Bu milli azadlıq hərəkatımızın və müstəqillik yolunda mübarizəmizin zirvə nöqtəsidir. Güney Azərbaycan redaksiyası bu illərdə bütöv Azərbaycançılıq, xalqımızın indiyədək tapdalanan hüquqlarının mübarizəsi, bir-birimizin taleyinə cavabdeh olmaq, həmrəy olmaq fikirlərini önə çəkirdi. Hətta bu ağır günlərdə o tay azərbaycandan da dərdimizə şəriklik umulurdu.

Azərbaycanın özündən böyük dayağı yoxdur. 1992-ci ildə böyük və qanlı mübarizəmiz müstəqillik aktı ilə başa çatdı.

Müstəqillik illərində Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası yeni bir yaradıcılıq mərhələsinə qədəm qoydu. Əsrin əvvəllərində, 1918-ci ildə bir dəfə müstəqilliyini əldə etmiş Azərbaycan, əsrin sonunda ikinci dəfə müstəqqiliyini qazananda naşı deyildi. Amma hər halda böyük dövlətçilik təcrübəsi də yox idi. Ona görə hər şey eksperiment xarakteri daşıyırıdı. Xarici radio təbliğatı da xarici siyaset kimi bir qədər tərəddüdü və ürkək idi. Bu çox qısa vaxt çəkdi və bunu daha aktiv siyaset əvəz etdi. Belə numayışkaranə açıq siyasetin həm də təhlükəli tərəfləri vardı.

1993-cü ildə böyük siyasetçi Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlməsi ilə bağlı xarici təbliğatda tarazlaşdırılmış və balanslaşdırılmış siyaset həyata keçirilməyə başladı.

Bu az sonra xarici verilişlərin ideoloji xəttində də özünü göstərməyə başladı. 93-cü ildən Beynəlxalq status qazanmış Beynəlxalq Radio öz işində yeniliklərə can atıldı. Güney Azərbaycan redaksiyası da inkişaf edirdi. Təkcə 1995-ci ildə

Güney Azərbaycanda xeyli sayıda yeni orijinal verilişlər açıldı. «Zərif sənətlər toplusu», uşaqlar üçün «Bala dadı, bal dadı» verilişi, qadınlar üçün program «Xatun», «Yurd arası çəpər olmaz!», «Yol odur ki, haqqqa varə», «El folklor toplusu», «Örnək», «Quzeydən Güneyə», sonralar «Qan yaddaşı», «Azərbaycan dünyası», «Obalardan gələn səslər», «Sənət haqqında söhbətlər», «Ziyalı və zaman» verilişləri və sair. Bu verilişlərin önündə isə «Güneyə söz» adlı publisistik silsilə çıxışlar dururdu. Bu rubrikadan olan söhbətlərə ancaq cəmiyyətin üst qatında olan ziyalılar dəvət olunur, onların bölmənmiş Azərbaycan və onun problemləri haqqında çıxışları dinlənirdi. Verilişin girişində də deyilirdi: O insanları biz çıxışa dəvət edirik ki, onların sözünün Quzey Azərbaycanda xüsusi çəkisi var. Onlar söz demək haqlarını özləri qazanıblar. Bunlar elm, mədəniyyət, ədəbiyyat, incəsənət xadimləri idilər. Şairlərdən Vaqif Səməndoğlu, Söhrab Tahir, Ramiz Rövşən, Vaqif Bayatlı, Sabir Rüstəmxanlı, xalq artisti, bəstəkar Arif Məlikov və Şəfiqə Axundova, bəstəkar Cavanşir Quliyev, xalq artistləri Baba Mahmudoğlu, Canəli Əkbərov, akademiklər Ziya Bünyadov, İmam Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Mustafayev, Bəkir Nəbiyev, yazıçılar İsmayıł Sıxlı, Anar, Elçin, İsa Hüseynov-Muğanna, Mövlud Süleymanlı, Aqşin Babayev, professorlar Tofiq Hacıyev, Şamil Qurbanov, Nizami Cəfərov, Yaqub Mahmudov, Elməddin Elbəyzadə, Seyidağa Onullahi, İsrafil Məmmədov, Məhərrəm Qasımlı, Akif Səməd, Güney Azərbaycandan gəlmiş tərcüməçi Əli Pəyam, Aqşin Ağkəmərli, Eyvaz Taha bu tribunadan öz sözlərini demişlər «Güneyə söz» 90-cı illər boyu əsl söz tribunamız idi. Yalnız bir nümunə verək. «Güneyə söz» tribunasında bu dəfə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Milli Münasibətlər İnstitutunun əməkdaşı Cabbar Cəlilovdur:

«Sual: Sizi Güneylə bağlı nə rahatsız edir?

Cavab: Güneylə bağlı məni rahatsız edən məsələlər xeylidir. İlk öncə Güneydə yaşayan 30-40 milyon soydaşımın milli hüquqsuzluğudur. Bir ziyanı kimi bu olay məni rahatsız edir. Mən İranın türklər yaşayış ostanlarında olmuşam. Acınacaqlı haldır ki, nəinki əyalət şəhərlərində, hətta uzun zaman mədəniyət mərkəzi olmuş Təbriz şəhərində iri həcmli sənaye müəssisələri yox dərəcəsindədir. Heç şübhə yoxdur ki, bu Azərbaycanlıların yaşayış tərzinə ziyanıdır.

Statistik məlumatlara əsaslanaraq deyək ki, yeraltı və yerüstü maddi sərvətlər fars ostanlıqlarında, əsasən, Azərbaycan ərazisində yerləşir. Buna baxmayaraq, azərbaycanlılar bundan bixəbərdir. Təsəvvür edəndə ki, 30-40 milyonluq bir etnosun doğma dilində bir məktəbi, mədrəsəsi, nə mətbuatı, nə də ki, mədəniyyət ocaqları yoxdur. Adamı dəhşət bürüyür. Necə olur ki, İranda yaşayan cüzi sayıda erməninin ana dilində məktəbi, mədəniyyət mərkəzləri, kilsəsi olur, İran əhalisinin az qala yarısını təşkil edən Azərbaycan türkü isə hər cür milli imtiyazdan məhrum edilir. Bu bir həqiqətdir ki, bu gün İrandan çox sayıda Azərbaycan türkü vətənindən didərgin salınıb. Onların sorağı Avropadan, Asiyadan, Amerikadan gəlir. Güneylə bağlı məni rahatsız edən məsələlərdən biri də müstəqil bir dövlət olaraq bizlər istər dövlət səviyyəsində, istər ictimai təşkilatlar səviyyəsində Güneylə bağlı yerinə yetirməli olduğumuz işlərimizin fərli olmamasıdır. Halbuki Güneylə ilgili biz həm mədəniyyət, həm elm, eləcə də ictimai-siyasi baxımdan təşkilatlanma işləri aparmalıyıq» («Güneyə söz» verilişindən).

2000-ci illərin Beynəlxalq radiosu və Güney Azərbaycan redaksiyası: 2001-ci ildən yeni əsr XXI əsr başladı. Artıq biz iyirmi birinci yüzilliyin radiosundan söhbət açırıq. Bu dövr radio verilişlərinin mətnləri hələlik Teleradionun Dövlət arxivində saxlanılır. Və biz o verilişləri aşdırarkən yarım əsrdən beş il çox bir müddət üçün bu redaksiyaya yekun qiymət verə bildik. İyirmi birinci əsrin radiosunda əlli beş illik fəaliyyət tam dolğunluğu ilə görünməkdədi. İstər 50-ci illərin dil faktı, 60-cı illərin yeniliyə can atması, 70-cı illərin dilin təmizliyi uğrunda mübarizəsi, 80-cı illərin demokratikləşmə meylləri, 90-ci illərin inqilab radiosu, müstəqillik illəri efirimiz, nəhayət toplaşaraq iyirmi birinci əsrin kamil, mükəmməl radiosu ilə nəticələnir. Tarixi fakt olsun deyə bu illərin Güney Azərbaycan redaksiyasının verilişlərinin siyahısını izləyək.

«Tariximizin qızıl səhifələrindən», «Ədəbiyyat və incəsənət xadimlərimizin yaradıcılığından», «Əxlaqi və mənəvi dəyərlərimiz haqqında», «Sözlü, nəğməli sətirlər», «Azərbaycan dünya meridianlarında», «Dədə Qorqud», «Cənub şairlərinin yaradıcılığı», «Körpü», «Dil xalqın

sərvətidir», «Dalgalarda görüş», «Dinləyicilərimizin yaradıcılığı», «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən», «Azərbaycan qadını», sonralar «Səhər» informasiya programı, «Yeddi gün» həftəlik siyasi icmal (ictimai siyasi şöbədən), «Yeni dalğa», bədii publisistik program, «Musiqi xəzinəmizin inciləri», «Səs», «Dünya beş günlük deyil», «Elin sazı, elin sözü», «Azərbaycan dünyası», «Folklorumuz», «Görüş», «Güney ədəbiyyatı», «Güney ədəbiyyatı, güney həyatı», «Tanıdığımız adamlar», «Xatun» qadın programı, «Bu axşam» müəllif verilişi, «Quzeydən Güneyə», «Cəngi» gənclər programı, «Türkümüz – türklüyüümüz, «Bala dadı, bal dadı», uşaqlar üçün program «Zərif» sənətlər toplusu, «Soyumuz soyköküümüz», «Ziyalı və zaman», «Qan yaddaşı», «Obalardan gələn səslər», «Sənət haqqında söhbətlər», «Yurd arası çəpər olmaz», «El folklor toplusu», ululara həsr olunan «Yol odur ki, haqqaya var», «Cüneyə söz» puslisistik tribuna, «Qayıdırám Araz boyu» bədii informasiya programı.

Bu verilişlər zaman-zaman biri digərini əvəz etmiş, bir veriliş qapanmış, əvəzində yeni bir veriliş açılmışdı. «Ədəbiyyat və incəsənət» şöbəsi Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

təkcə ədəbiyyatımızı və incəsənətimizi təbliğ etməklə qalmamış, bir neçə şöbənin görəcəyi işi – folklor verilişi, gənclər verilişi, uşaq verilişi açmaqla bir neçə şöbənin işini öz üzərinə götürmüştür.

Dediyimiz kimi, verilişlər bir-birini əvəz etmişdir. Amma mahiyyət dəyiş-məyib «Güney Azərbaycan» redaksiyası Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin yaşamasında, qorunmasında, inkişaf etməsində mühüm rol oynayıb. Həm də yeri gəldikdə diplomatik münasibətlərin yol verdiyi çərçivədə siyasi hadisələrə müdaxilə edib. Azərbaycan Dövləti Güney Azərbaycanda yaşayan 30 milyondan çox Azərbaycanının tarixi taleyinə biganə qala bilməz. Bu hansısa siyasi qüvvələrin xoşuna gəlsə də, gəlməsə də.

Güney Azərbaycan redaksiyasının yarandığı ilk gündən əsas verilişi-«Körpü» verilişi (yaratıcısı Aqşin Babayev) bu missiyani yerinə yetirmişdir. 2002-ci ilin 8 iyul tarixində efirə getmiş «Körpü» verilişindən qısa bir fragmenti gözdən keçirək: «Güney Azərbaycanda Babəkin ad günü ilə bağlı keçirilən yürüşə İran hökuməti siyasi məna verir. Guya hərəkatı yatırmaq üçün iştirakçılara qarşı təzyiqlər həyata keçirilirdi. Bununla əlaqədar

ziyalılar bir sıra beynəlxalq təşkilatlara müraciətlər yollayıblar. Məsələn, DAK-a (Dünya Azərbaycanlılarının Konqresinə) məktubu yola salmaq üçün bir sıra çətinliklər yaranır. Bu səbəbdən güney Azərbaycan radiosunun «Körpü» verilişində (8 iyul 2002-ci il) həmin müraciətlər dünyaya yayılmışdır. Məktubun qısa məzmunu belədir: «Aldığımız xəbərlərdən görünür ki, Babək hərəkatının izdihamından farslar özlərini bərk itirdilər. Vəziyyət Azərbaycanın güneyində çox gərginləşir. Çoxlu soydaşlarımızı tutub həbsxanalara salıblar. Güney ziyalıları bir neçə şuarlar veriblər: «Babək Xürrəmdinin doğum günü bütün Azərbaycan türklərinə mübarək olsun!», «Yaşasın, Azərbaycan türklərinin birliyi!», «Yaşasın Azərbaycan türklərinin qurtuluş mübarizəsi!», «Rədd olsun fars şövinizmi və erməni terrorçu qüvvələri!».

Rəhim Heydəroğlunun ziyalılar adından hazırladığı bu bəyanata hər tərəfdən cavablar göndərilir. «Hörmətli Rəhim bəy! Mən Hüseyn Türk Təbrizdən sizə məlumat verirəm: «Əxtar» ruznaməsini bağladılar və Təbrizdə tutu-tut başlandı. Tehrandan əmr verilib ki, hər kəs Kəleybərə doğru getsə tutun. Təbrizin divarlarına Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

şüarlar vurulub: «Babək şıə müsəlmanlarının düşməni və qatilidir». «Babək kafirdir». Ancaq buna baxmayaraq xalq axınının qarşısını almaq olmur.

Bakıda fəaliyyət göstərən Dünya Azərbaycanlılarının Hüquqlarını Müdafiə Komitəsi də bəyanat yayıbdır. Bəyanatda deyilir: «Əziz soydaşlar, aldığımız son məlumatə görə Güney Azərbaycanda Babək qalasına milli yürüşünüzün mərkəzi hökumət müxtəlif bəhanələrlə qarşısını almağa cəhd göstərib. Azərbaycan milli hərəkatının tanınmış şəxsiyyətlərinə qarşı təzyiqlər artıb, evlər axtarılır, iş yerlərində nəzarət güclənib, zindanlara düşənlər var. Biz bu cür bütün antidemokratik basqları pisləyirik... nəticə alana qədər mübarizəmizi davam etdirəcəyimizə and içirik. Əlavə edirik ki, bu günlərdə Şimali Azərbaycandan Babək həftəsində iştirak etmək üçün gedən nümayəndələrin yollarını bağlayıblar və onları incitməyə başlayıblar. Ancaq xalq öz qəhrəmanının ad gününü qeyd etməkdən geri çəkilməyəcəkdir. Tarixi şəxsiyyətlərimizin adını tutmağı bizə qısqananlara deyirik ki, xalq öz tarixinin şərəfli keçmişini yaxşı bilir, onun

azadlığı üçün vuruşanları unutmur» («Körpü» verilişindən).

Gördüyünüz kimi Güney Azərbaycan redaksiyası ən çətin tarixi anlarda və ən səfərbəredici günlərdə Güneyli soydaşlarımızın yanında olmayı özünün şərəf işi hesab edir.

Güney Azərbaycan redaksiyasında güneyli müəlliflər, güneyli radio dinleyiciləri yaxından iştirak edir, bu redaksiyanı özlərinin söz tribunası hesab edirlər. 2000-ci ildə Güneyli Hüseyn Şərqi SotTürkün Səhəndin «Sazımın sözü» kitabı haqqında «Bu axşam» verilişində verilən yazısından bəzi sətirlər:

«Bulud Qaraçörlü Səhənd 1929-ci ildə Marağa şəhərində arenadan olmuşdur. 57 illik ömrünü Güney Azərbaycanda yaşamış, fəaliyyətini Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına sərf etmişdi. O, Pəhləvi rejiminin qadağalı illərində doğma türk dilində yazıb yaratmışdır. Buna ən yaxşı misal, üç cildlik «Sazımın sözü» adlı kitabını göstərmək olar. «Dədə Qorqud» dastanlarının xalqın doğma xüsusiyyətləri ilə zəngin olduğunu nəzərə alan qüdrətli şair Səhənd «Dədə Qorqud»u bədii əsər halına salmış – «Sazımın sözü» kitabını yazmışdır. Xalqımızın Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

doğma, insani cəhətlərini tərənnüm edən bu dastanın hər bir boyunda şairi bir xüsusiyyyət cəlb etmiş, dastanın boyalarını sıra ilə müasir şerə gətirmişdir. Şair dastanın ümumi quruluşuna, onda olan uslub və söz xüsusiyyətlərinə sadıq qalmaqla bərabər onu müasir türkcəmizdə səsləndirmiştir. Səhənd hər şeydən əvvəl insan varlığını sönülükdən, süstlükdən uzaqlaşdırmağa çalışır. O, şerlərində daima tərəqqi və inkişafi düşünür. Onun yaradıcılığında xeyirlə şər ardi-arası kəslməyən mübarizələr aparır. Şair Xeyirin işığın tərəfindədir. Yurduna sevgi, xalqına məhəbbət, insana hümanist münasibət, haqsızlığa qarşı mübarizə, haqqın qələbəsinə inam, xoşbəxt gələcəklə bağlı arzular Səhəndin yaradıcılığında geniş yer tutur. Səhəndin «Sazımın sözü» kitabı çağdaş Güney Azərbaycan şerinin zirvə kitabıdır». Qeyd etdiyimiz kimi bu Güneyli dinləyici Hüseyn Sərqi Soytürkün «Bu ax-şam» verilişində səslənən yazısındandır (verilişin müəllifi Aida Fədailqızıdır).

«Örnək» verilişindən bir örnek:

- İstəkli dinləyicilər «Örnək» verilişində «Azərbaycan musiqi nəzəriyyəsi tarixindən» adlı yeni rubrikada Əbdülqadir Mərağayidən söz

açacağıq: Əbdülfəzadə Mərağayı yaratdığı musiqi nəzəriyyəsi ilə Şərqi şöhrətləndirmiş, Qərbi heyran qoymuşdur. Məhz təkcə Şərqi deyil, Qərbdə də istənilən qədər şöhrətləndiyi üçün onun yaradıcılığından çox sayda elmi əsərlər yazılmışdır.

Böyük alim haqqında ensiklopediyada belə yazılıb:

«XV yüzulin əvvəlində yaşamışdır. Böyük türk musiqi ustadıdır. Çox zəngin bilik sahibi olduğu üçün ona «Xoca» ləqəbi vermişlər. Azərbaycanın Marağa yurdunda doğulduğu üçün özünə «Marağayı» təxəllüsü götürmüştür».

Əgbəlqədir Marağayı musiqi nəzəriyyəsi yaratmaqla sübut etmişdir ki, Azəri türkləri təkcə istedadla əsərlər yaratır, həm də o əsərləri ağılla, biliklə təhlil edən, dövrünü araşdırmaq gücündə olan alımlar yetirir.

Onun atası da musiqiçi olmuşdur. Əbdülfəzadə musiqi haqda bilgilərinin çoxunu ondan mənimsemışdır. Onun Yaxın və Orta Şərqi bütün xalqları tanıyordu. İndi də Əbdülfəzadə Marağayı bir çox Şərqi xalqları tərəfindən tanınır.

Əmir Teymur Azərbaycana hücum edəndə böyük alim Marağayı dostu Sultan Əhmədlə birlikdə Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Bağdada köçmüştür. Teymur Bağdadı tutandan sonra elm adamları ilə birgə Əbdülqadir Marağayını də Səmərqəndə gətirir. Beləliklə o bir çox mühüm mədəniyyət şəhərlərində olur, əsərləri ilə Azərbaycanın adını şöhrətləndirir.

Əbdülqadir Marağayının dörd böyük əsəri - Əmir Teymurun oğlu Şahruha həsr olunmuş bir əsəri və musiqisiyə dair üç əsəri nəsillərə örnək qalmışdır. Adı Azərbaycan adı ilə birgə çəkilən Əbdülqadir Marağayı» («Örnək» verilişindən parça).

Azərbaycan radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyası yarım əsrдən çox inkişaf tarixində deyə bilmərik ki, sərf təbliğatla məşğul olub. Bu redaksiya bilgiləndirmək, məlumatlandırmaq, maarifləndirmək, əyləndirmək funksiyalarını yerinə yetirib.

«Bütün dünyada kütləvi informasiyanın nəhəng kanallarından sayılan televiziya və radio milyonların tribunası olmaq etibarilə cəmiyyətin məlumatlandırılmasında, xalqın yaradıcı qüvvəsinin səfərbərliyə alınmasında, demokratiya və hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin genişlənməsində, tamaşaçı və dinləyicilərin estetik dünyagörüşünün formalaşmasında önəmlı rol oynayır. Bəşəriyyət informasiyalı cəmiyyətə

yaxınlaşdırıqca, informasiya-kommuni-kasiya texnologiyaları sürətlə inkişaf etdikcə bütün dünya üçün bu elektron vasitələrin rolü və əhəmiyyəti də artır [52, s. 5].

Güney Azərbaycan redaksiyası da dinləyicilərin artan tələbatları qarşılığında ən operativ məlumatları çatdırmaqla, bədii publisistik verilişlər verməklə bərabər sənət haqqında, musiqi haqqında söhbətlər də təqdim edir. Belə söhbətlərdə sənətin ən müxtəlif sahələrindən söz açılır. Nümunə olaraq həmin söhbətlərin birinin təqdimat formasına baxaq.

(Musiqi)

SƏS: «Sənət haqqında söhbətlər»

(Musiqi)

SƏS: Hər vaxtınız zeyir olsun istəkli dinləyicilər, xoş gördük sizləri. Sənət haqqında söhbətlərimizlə yenə də həmsöhbətinizik. Mikrafon önündə həmişəki kimi mənəm – Tariyel Abbaslı. Rejissor pultu arxasında Nailə xanım Hüseynbəylidir.

(Musiqi)

SƏS: Hər bir insanın şəxsiyyətini, həyat yolunu, həyatda tutduğu mövqeyi müəyyənləşdirən stimullardan biri sənətdir, onun Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

hansı peşəni, hansı sənəti seçməsidir. Bu sənət yolu ilə necə addımlamışınız, necə getmisiniz. Təbii ki, sənət yolundakı uğurlar, iri addımlar cəmiyyətdə insanın mövqeyini müəyyənləşdirir. Bu dünyada hər kəsin bir sənət yolu var. Bu yol ucaldır sənətkarı. Rəssamlıq da incəsənətin belə çox yayılmış çətin yollarından biridir. Və bu yolu hər sənətkar gedə bilmir.

(Musiqi)

SƏS: İstəkli dinləyicilər, bu gün ömrünü bu çətin yola həsr eləmiş və onunla ucalmış bir sənətkarla birlikdə sənət haqqında söhbət açacağıq. Rəssam, heykəltəraş, qrafikaçı Rafiq Məhərrəm oğlu Quliyev.

Rafiq müəllim bu il ömrünün 50-ci ilinə qədəm qoyub. Və 50 yazın zirvəsində dayanıb keçdiyi ömür yoluna nəzər salarkən özü də görüb ki, bu yolu heç də hədər getməyib O. Bu illər ərzində çoxlu rəngkarlıq əsərləri, heykələr, büstlər, qrafik əsərlər, monumental abidələr yaradıb.

Rafiq Quliyev Respublika mədəniyyət və Turizm Nazirliyi elmi metodiki mərkəzində işləməklə həm də təsviri sənət və dekorativ tətbiqi sənət sahəsində çalışıan, özünü sınayan insanların sənət

arenasına çıxmışında da yaxından yardımçı olmuşdur.

Rafiq müəllim bu gün yaradır, qurur, tikir. İstəkli dinləyicilər, Onunla yaxından tanış olmaq üçün studiyamıza dəvət etmişik. İndi onunla söhbəti təqdim edirik.

(Lent)

(Musiqi)

SƏS: İstəkli dinləyicilər, «Sənət haqqında söhbətlər» silsiləsindən tanınmış rəssam, heykəltəraş Rafiq Quliyevə həsr olunmuş verilişi dinlədiniz. Verilişin müəllifi və aparıcısı Tariyel Abbaslı, Rejissoru Nailə Hüseynbəyli.

Elm, incəsənət, ədəbiyyat, siyaset, tarix, etnoqrafiya sahəsində çalışan önemli şəxsiyyətlər redaksiya ilə əməkdaşlıq edir. Verilişlərə öz yazılarını göndərirlər.

«El folklor» verilişinə göndərilən bir əlyazmadan nümunə: Nümunə «El folklorlar verilişi»ndə səsləndirilib. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun əməkdaşı Təranə Quluzadənin «Dədə Qorqud» dastanlarında bəzi etnoqrafik məsələlər haqqında» adlı söhbəti:

«Şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri içərisində Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq dastanları xüsusi yer tutur. Bu dastanlar içərisində ən qədimi hesab olunan «Dədə Qorqud» dastanıdır. Qədim yazılı abidə olan «Dədə Qorqud» dastanları xalqımızın məişət və mədəniyyətini, adət-ənənəsini, bir sözlə bütünlükə zəngin mənəvi dünyasını özündə əks etdirən qiymətli mənbədir. Məhz buna görə də dastanın etnoqrafik baxımdan öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

«Dədə Qorqud» dastanında xalqın mənəvi mədəniyyəti, maddi mədəniyyəti, məişəti və təsərrüfat həyatı haqqında ətraflı məlumat verilir. Bu baxımdan dastanda əsas etibarilə maldarlıq və qoyunçuluq təsərrüfatı ilə məşğul olan tayfaların həyat və məişətindən, onların yaşayış tərzindən bəhs olunur. Bu at belində aranlı-yaylaqlı köç həyatı yaşadığımızdan, maldarlıqla qoyunçuluqla məşğul olduğumuzdan xəbər verir.

Dastandan həmçinin xalqımızın bir hissəsinin oturaq həyat keçirərək, əkinçiliklə, bağçılıqla, bostançılıqla məşğul olduğu aydın görünür: «O bağların qara salxımlı üzümü olur, o üzümü sıxırlar al şərab olur». Göründüyü kimi oğuz

igidləri özləri düzəltdiyi al şərabı içirdilər. Bəlkə də biz al şərab hazırlayan ən qədim tayfalarıq.

Dədə Qorqud dastanlarından atçılıq təsərrüfatında istifadə olunan üzəngi, nal, qamçı, yəhər, yüyen və s. adlarına da tez-tez təsadüf olunur. Atın ilk dəfə əhilləşdirilməsi, ondan ev heyvanı kimi təsərrüfatda istifadəsi tarixdə türklərin adı ilə bağlıdır. Dastanımız bunu bir daha sübut edir.

Qədim silah növlərindən olan qalxanın, qılincın, oxun, yayın və sair adları çəkilir. Dastanda həmçinin dəyənək, covğan, sapand kimi primitiv silahların da təsviri var. Deməli, yadelli düşmənlərə qarşı müharibədə tayfa üzvləri adları çəkilən silah növlərindən istifadə edirlərmiş.

«Dədə Qorqud» dastanlarında ailə məişət məsələləri də öz əksini tapmışdır. Buradan məlum olur ki, ailədə qadına sonsuz hörmət və məhəbbət göstərirlərmiş. Dastanda qadın – Ana, ümumiyyətlə, ailədə qadına münasibət məsələsi də etnoqrafik baxımdan maraq doğurur. Burla Xatın, Banuçığek, Sarı donlu Selcan Xatun, Dirsə xanın arvadı və s. qəhrəmanlar sırasında durmaqla, analıq şərəfi, saf məhəbbət, ailə namusu və vəfadərlıq kimi yüksək bəşəri xüsusiyyətləri özündə birləşdirirlər. Dastanda Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

«Ana haqqı», «Tanrı haqqı» bərabər tutulur və beləliklə analıq keyfiyyəti Tanrı haqqı səviyyəsinə yüksəldilib müqəddəsləşdirilir.

Dastanda toy-nişan adətləri də təsvir edilir və məlum olur ki, tayfalar arasında oğul evləndirmək, qız vermək hər iki gəncin razılığı əsasında olurmuş. Dastanı oxuduqca etnoqrafik baxımından maraq doğuran bir çox xalq adətləri ilə də rastlaşıraq.

Bu adətlərin biri yas mərasimidir. «Dədə Qorqud»da xalqın həyatında mühüm rol oynayan mövsüm-mərasimlər, ayinlər, alqış və qarşıqlar, atalar sözleri kimi nümunələr də öz əksini tapmışdır. Bu dastan türk etnosu üçün etnoqrafik mənbə kimi çox qiymətlidir».

1951-ci ildə yaradılmış, ən əvvəl Moskvadan tərcümə materiallarını efirə verən Güney Azərbaycan redaksiyası illər keçdikcə Azərbaycan maraqlarından çıxış etməyə başlamış, müstəqillik illərindən sonra isə tam müstəqil Azərbaycan radiosu olaraq radiojurnalistikyanın bütün imkanlarından istifadə edərək Güney Azərbaycana ən müxtəlif janrlarda və ən müxtəlif mövzularda verilişlər verməyə başladı. Siyasi, ədəbi, musiqili verilişlər, ədəbi əsərlərin bədii qiraəti, mühüm

www.elmler.net - Virtual Internet Resurs Mərkəzi

dövlət bayramlarında ədəbi kompozisiyalar, siyasi-analitik icmallar, ədəbi-bədii proqramlar və sair Güney Azərbaycan reaksiyasının yarımları əsrdən çox bir vaxtda qazandığı təcrübənin əyani nümunələridir.

III FƏSİL

AZƏRBAYCAN RADİOSU GÜNEY VƏ QUZEY MƏTBUATINDA

3. 1. Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyasından Güney nəyi eşidir?

«Azərbaycanda... gündəlik radio verilişlərinin ümumi həcmi 47,5 saata çatmışdır». 1981-ci ilin rəsmi məlumatında belə göstərilir. Gün ərzində 48 saat-a yaxın verilişin cəmi 2 saatı Güney Azərbaycan redaksiyasının payına düşürdü. Cəmi iki saatə Güney Azərbaycan redaksiyası radio işimizin ən vacib, ən önəmli səhifələrini yazdı. Doğma soydaşlarımıza, qanı bir, dili bir, dini bir, keçmiş bir, gələcəyi bir, arzusu, məqsədi, amalı bir xalqımıza qonşu, region dövlətin ərazisində radio verilişləri səsləndirdi. Nəzəri cəhətdən həm yerli, həm xarici verilişlərin tərkib hissəsinə daxil olan bu redaksiya siyasi cəhətdən ayrı, mənəvi cəhətdən bir olan toplumun radiosudur. Belə olmasayı radio dalğalarında əməkdaşlarımız bu qədər riskə gedib İrəndəki soydaşlarımızın

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

hüquqlarını belə müdafiə etməzdilər. 1996-cı il oktyabr ayının 25-i. «Görüş» verilişi:

«50 ildir ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına və başqa nüfuzlu təşkilatlara və komitələrə göndərilən rəsmi məlumatlarda Azərbaycanlıların bir millət kimi İranda yaşamasından xəbər verən yoxdur. Bəhanə də göstərilir ki, guya İranda Azərbaycan dövləti olmayıb. Yaziçılar, ədiblər, şairlər fars dilində yazıb-yaradıblar. Azərbaycanlıların yazılı əlifbası olmayıb. Danışq sözlərinin əksəriyyəti fars dilində ifadə olunub. Guya adət-ənənələrimiz eyni olubdur. Əlifbanın olmaması ilə əlaqədar olaraq təhsil ocaqlarının yaranmasına da ehtiyac olmayıb. Byenəlxalq İnsan Hüquqlarının Müdafiə Komitələrini inandırmaq üçün qısa müddət ərzində ölkədə dağ, dərə, çay, göl, kənd, şəhər, xiyaban, meydanların adları farslaşdırıldı. Hətta Xəzər dənizinin İran bölməsi də Mazandaran gölü adlandırıldı. Bütün bunlar, əslində, 30 milyonluq xalqı assimiliyasiyaya uğratmaq üçün geniş imkanlar açdı. Hiss olunmadan milləti əridib milli təfəkkürdən, milli düşüncədən məhrum edirlər. Millətə müəyyən vədlər verməklə arxayınlasdırmağa, başqa sözlə desək, yuxuya verməyə çalışırdılar. Ona görə də

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

etiraz mitnqlərinin iştirakçıları tez-tez «Azərbaycan oyaqdır, mil-lətimizə dayaqdır» şüarlarını səsləndirirlər». Bu sitat «Görüş» verilişindən idi.

«Görüş» verilişinin bir beşillik sonra olan sayından daha bir nümunə. Bu nümunələrə ardıcıl olaraq diqqət verdikdə görürük ki, Güney Azərbaycan redaksiyası Güney hüquqlarımızın bərpası üçün mübarizədə davamlı və israrlıdır. «Görüş» verilişi 2001-ci il 25 oktyabr:

«Xalqımız XX əsrдə də öz milli hüquqlarına nail ola bilmədi. Ona görə də bu gün Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq hərəkatının vətənpərvərləri açıq və gizli surətdə fəaliyyət göstərirlər. Onların məqsədləri heç vaxt Azərbaycanın 300 min km olan torpağını İrandan ayırmaq deyil, bəlkə İran daxilində öz insani və milli hüquqlarını əldə etmək, bir millət kimi kimliklərini, vəziyyətini müəyyənləşdirməkdir.

Odur ki, bu gün Azərbaycan millətinin varlığını danmaq qeyri-mümkündür. Bizim vəzifəmiz isə tapdalanmış, əlimizdən alınmış insani hüquqları əldə etməkdir. Bu sahədə artıq bir sıra addımlar atılıb. Bu barədə məhz ötən verilişlərimizdə məlumat vermişdim. İndi isə, əziz

dinləyicilərimizə, xatırlatmaq istəyirəm ki, hazırda İranda 65 milyona yaxın adam yaşayır. Cəmiyyətin 30 milyonu Azəri türkündür. Tehranın isə 10 milyon əhalisinin 5 milyondan çoxu turkdillidir. Bu o deməkdir ki, nisbi baxımdan İran cəmiyyətinin əksəriyyətini turkdillilər təşkil edir. Azəri türkləri əsasən Şərqi-Qərbi Azərbaycanda, Ərdəbil, Zəncan, Həmədan, Qəzvin, Qum, Gilan, Tehran, Xorasan, İsfahan, Şirvan, bir sözlə, 14 ostanda yaşayırlar.

Bir çox dövlətlərdə əqəliyyət təşkil edən millətlərin dili rəsmi dövlət dili kimi təsdiq edilir. Məsələn, Sivist kimi balaca bir ölkədə üç dildə, Kanadada iki dildə, hətta Əfqanistan kimi geridə qalmış bir ölkədə iki dildə- puştu, dəri dilləri rəsmi tanınmışdır. İranı da əgər müxtəlif dillərdə danışan millətlərin gülüstanına bənzətsək, bu gülüstanda bütün millətlərin çiçəklənməsinə dövlət tərəfindən hüquqi şərait yaradılmalıdır. İran İslam Respublikasının Qanuni – Əsasisinin 15, 19, 20-ci maddələri həqiqi mənada həyata keçirilsəydi, ölkədə yaşayan bir qrup alim, ziyalı, tələbə və jurnalistləri İran prezidenti cənab Xatəmiyə etiraz məktubları göndərməzdilər. Son zamanlar isə Azəri türkcəsində Azərbaycan

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Respublikasına yayılmışların istiqaməti də tamam dəyişdirilib. Əsasən təxribat xarakterli verilişlərə daha çox üstünlük verilir. Bir ay ərzində dinlədiyim bu verilişlərin heç birində bir dəfə də olsun Azərbaycan xalqının müstəqillik dövründə əldə etdiyi nailiyyətlərdən və beynəlxalq nüfuzu barədə bir kəlmə də söz deyilməyib.

Əziz dinləyicilər! Biz 173 ildir ki, hüquqi cəhətdən ayrılmışq. Buna baxmayaraq, bir millətə mənsub olan əsas cəhətlər dil, adət-ənənə, mədəni münasibətlər, əxlaq normaları yaşamaqdadır. Azəri türklərinin harada yaşamasından asılı olmayaraq öz milli varlıqlarını bundan sonra da daim qorumalı, yaşatmalı və inkişaf etdirməlidirlər» («Görüş» verilişi. 2001-ci il. 25 oktyabr. müəllif L.Hüseynzadə).

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu və ayrıca götürdükdə Güney Azərbaycan redaksiyası siyasi xarakter daşıyır. Baxmayaraq ki, bu redaksiyada ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, tariximiz, musiqimiz – milli-mənəvi dəyərlərimiz təbliğ olunur, siyasi şöbədə ölkə daxilində və dünyada baş verən siyasi hadisələr diqqətə çatdırılır və onların geniş şərhi verilir. Bunlarla yanaşı

redaksiya Güneydə soydaşlarımıza bağlı hər hansı bir olaya dərhal münasibət bildirir.

1995-ci ilin yayında «Güneyə söz» publisistik radiosöhbətində bu sətirlərin müəllifi Güneydə baş verən bir hadisəyə münasibət bildirmişdi. Həmin radio-söhbət sonra «Ana vətən» qəzetinin 1995-ci il 1 sentyabr sayında dərc olunmuşdu. Həmin yazışdan bəzi məqamlara baxaq. Yazı «Güneydən düşən kölgələr» adlanır:

«Uşaqlıqdan fikirlərimin bir Güney üzü var. Güney – yəni gün döyən, gün düşən. Amma bu Güney düşüncələrimiz həmişə kölgəli olub. Güney və kölgələr... Tikanlı məftillərin Güneyə düşən kölgəsi, min bir hiylə ilə dolu qanunların, qadağaların kölgəsi. Vaxtaşırı qurulan dar ağaclarının kölgəsi. Güneyin və güneylilərin üstünə düşən kölgə bizim istəyimizin – bütövlük arzumuzun da üstünə düşür.

Buradaca bir hiyləgər, ya da bir anlamaz sözümüzü ələ salmaq üçün deyə bilər: Güneyə düşən kölgələrdən sənə nə? Məsələ burasındadır ki, Vətən birbir, amma Güney, Quzey deyə bölünəndən sonra çağırılır. Bölünməyin ağrısını, acısını yaşayırıq biz. Dərd azalmır, daha da üstünə gəlir. Torpaqlarının, sərvətlərinin üstündə gedən İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

çəkişmələri, bölüşmələri demirik. Bu xalqın təkcə dil faktı üstündə başı nə qədər bəlalar çəkib. Vətənin Quzeyində böyük türk xalqının adını danıb «tatar» deyiblər, dilinə də «tatar dili». Sonra «Azərbaycan dili» adlandırıblar.

... Güneydə yaşayanlarıımızı iranlı adlandırırlar. Bununla da çox şeyi ört-basdır etdiklərini düşünürlər. Əslində isə həqiqət biz düşündüyüümüzdən də böyükdür. Axi nə istəyirlər türklərdən? Niyə ona qarşı pislik etməkdən doymurlar?

Hələ 1847-ci ildə böyük romantik yazar Alfons Lamartin – türklər haqqında 8 cildlik «Osmanlı tarixi» kitabında yazmışdı. «Türklər bir irq və millət olaraq yer üzü-ئەننۇن ən şərəfli insanlardır... Nəcabətləri alınlarda və əməllərində yazılmışdır. Onlar dünyanın birinci milləti olmaq haqqını öz namusları ilə qazanmışlar. Bütün işləri əslanədir. Vəcdlə yaşayan, duygulu bir millətdir. Onların yurdu əfəndilər diyarıdır, qəhrəmanlar, şəhidlər ölkəsidir».

Fikir verdinizmi, fransız Lamartin bu fikirdədir ki, «türklər dünyanın ən birinci milləti olmaq haqqını öz namusları ilə qazanıblar». Bu doğrudan da

belədir. Və elə belə olduğu üçündür ki, türk oğlunun başı həmişə qaldadır. Onun mədəniyyəti, qeyrəti, əxlaqi, hünəri ox olub çoxlarının ürəyinin başına sancılır. Onun ucalığını götürə bilməyənlər onu parçalayıb bir dövlətin tərkibində «tatar» adlandırırlar, bir hissəsinə «iranlı» deyib farsların içərisində əritmək isteyirlər.

Eşitdiyim bir hadisədən yan keçə bilmirəm. Tehran televiziyası bu günlərdə televiziya ilə sorğu keçirib. Sorğuda qoyulan suallar təxminən belədir: «Siz türklə dotsluq etmək istərsinizmi?», «Öz qızınızın, ya oğlunuzun türklə evlənməyinə razı olarsınızmı?», «Türklə bir otaqda oturub, işləmək istərsinizmi?».

Bu sorğunun nəticəsi nə ola bilər? Belə sualların cavabı özündədir. Bu sataşmaqdır, təhqir etməkdir. O da həqiqətdir ki, bir farsla bir erməni ya İranda, ya Ermənistanda görüşəndə bir-birini anlamış üçün türkcə danışırlar. «bəyənmədikləri» türkün böyük dilində. Bu, həmişə belə olub, bundan sonra da belə olacaq. Tehran televiziyasının həmin anket sorğusunu tərtib edənlərə isə dünyanın ən tanınmış şəxsiyyətlərindən olan imperator Napoleon Bonapartın türklər haqqında söylədiyi sözlərlə Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

cavab vermək istəyirəm. O, deyirdi: «...İnsanları yüksəldən iki böyük dəyər var: kişinin cəsur, qadının ismətli olması. Bu iki dəyərin başında, hər iki cinsi – qadınla kişini şərəfləndirən tək bir şərt var: Vətənə hər şeyi tərəddüdsüz fəda edəcək qədər bağlı olmaq. Bunlar ən böyük qəhrəmanlığı: həyatın kədərinə qarşı ümidsiz qalmamağı və ağır hadisələrə sinə gərməyi doğurur. İştə turklər bu çeşid qəhrəmanlardır və ondan dolayı turklər öldürülə bilir, lakin məğlubedilməzdirlər». Bu sözlərin həm də Quzey Azərbaycanın düşmənlərinə çatmağını istərdim» [35, s. 3].

Gətirdiyimiz misal əvvəl Güney Azərbaycan redaksiyasının «Güneyə söz» rubrikasında səslənmiş, sonra qəzətdə dərc edilmişdir.

Bu məqalə çap olunandan dərhal sonra İran İslam Respublikasının Bakıdakı səfirliyinin mətbuat xidməti «Ana vətən» qəzetinin baş redaktoruna məktub ünvanladı.

«...Xahiş olunur bu məktubu Natəvan xanıma çatdırmaqla bərabər onu səfirliyin cavabı kimi, mətbuat haqqında qanuna və mətbuat etikasına söykənərək yaxın saylarınızın birində çap edəsiniz...» Məktub olduğu kimi 29 sentyabr

1995-ci il tarixində adı gedən qəzətdə dərc olundu. Üstəlik redaksiyanın da səfirliyə məktubu həmin səhifədə verildi. «Redaksiyadan: İran İslam Respublikasının Bakıdakı səfirliyinin qəzetimizin 1 sentyabr 1995-ci il sayında Natəvan Dəmirçiçizinin «Güneydən düşən kölgələr» yazısına cavabını olduğu kimi və bizim əlavəmizi dərc etməyi vacib bildik». Qəzetiñ cavab yazısı «Kölgələr yox olacaqdır və ya İran səfirliyi niyə əsəbiləşir» adlanırdı (müəllifi Salman Vilayətoğlu). Dediyimiz kimi redaksiya cavabı da 29 sentyabr 1995-ci il tarixli «Ana vətən» qəzetində dərc olunmuşdu.

Bunları diqqətə çatdırmaqda məqsəd nədir? Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyasının İranda baş verən kiçik və böyük hadisələrə dərhal münasibətlərini izləmək və bu münasibətin reaksiya doğurduğunun fərqiñə varmaq.

Ədəbiyyat – xalqların mübarizəsində, xalqların yaşamasında, dilin qorunmasında, milli şürurun inkişaf etməsində, xalqların özəl xarakterinin nəsl-dən-nəslə ötürülməsində həmişə mühüm amillərdən biri olub. Ədəbiyyat – ideoloji mübarizənin, ideoloji təbliğatın ən böyük Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

yardımcısıdır. Ədəbiyyat hətta inqilabların yardımıcısıdır. 2005-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutunun təşkil etdiyi İranda Məşrufə inqilabının yüzillik yubleyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans keçirildi. «Kredo» qəzetiinin 2005-ci il 18 iyun tarixli sayında həmin konfransdan reportaj dərc olunmuşdu. Reportajda yazılıb: «Həm o tayın, həm bu tayın ağsaqqalı olan Cavad Heyət tribunaya qalxır... Bu inqilabda Təbrizin, təbrizlilərin böyük rolunu önə çəkən hörmətli alim sözü həmin illərin inqilabi mühitinin üstünə gətirdi. Təb-rizin 11 ay çəkən böhranlı, həm də qəhrəmanlıq nümunəsi sayıyla bilən ağır günlərini, bu günlərdə Mirzə Ələkbər Sabirin şerlərinin inqilabçıları necə vəcədə gətirdiyini, ruhlandırdığını, bu şerlərin Təbrizdə əldən-ələ gəzərək, onlara nəzir-rələr yazılaraq dillərdən düşmədiyini göstərdi [69a].

Bildiyimiz kimi İranda Məşrutə İinqilabı 1905-1918-ci illər arası baş vermişdi. Və filoloji fikrimizin ağsaqqalı doktor Cavad Heyət bu illərdə ədəbiyyatın – Sabir şerinin şüurlara təsirindən danışındı. Güney Azərbaycan redaksiyası bu illərdən çox sonra 1951-ci ildə

yaradılsa da, ədəbiyyatı bir güc olaraq heç vaxt unutmadı. Ondan dilimizin yaşaması, varlığımızın qorunması, mübarizəmizin israrlı və davamlı olması üçün istifadə etdi. İllərlə böyüyən nəsslərimiz ədəbiyyatla tərbiyə edildi.

Güney Azərbaycan radiosunun, qızıl fondunda saxlanılan bir neçə əsərin adını və fond ünvanını yada salsaq dediklərimizə əyani sübut olar: Abdulla Şaiq: «Məktub yetişmədi» 1959-cü il (№-si 17819), Cəlil Məmmədquluzadə: «Poçt qutusu» 1959-cu il, (№-si 17821), Əbdürəhimbəy Haqverdiyev: «Mirzə Səfər» 1965-ci il (V-1450), Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar: «Tanrıım mənim» 1966-ci il, Köhnə lentlər arasında bir veriliş də var: Əbülfəz Hüseynli: «Əbdülqadir Mərağayı haqqında söhbət». 1967-ci il (36856). Bu lentlər radionun qızıl fondunda qorunub saxlanır. «Pasportları» isə Güney Azərbaycan redaksiyasındadır. Bunlar Azərbaycan ədəbiyyatının və dilinin ölməz nümunələridir. «Dil nümunəsi olmadan, leksik, qrammatik faktdan kənar bir dilin mahiyyəti haqqında fikir yürütmək qaranlığa daş atmaq kimidir» [58, s.20]. Güney Azərbaycanın dil nümunələri, söz sənəti, ədəbiyyatı daim Güney Azərbaycan redaksiyasını Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

düşündürmüştür. Güney ədəbiyyatının klassik nümunələri efirdə səsləndirilmiş, Güney ədəbiyatçılarından verilişlər hazırlanmışdır. Təkcə klassiklərlə kifayətlənmək olmaz. Yeni ədəbi proses də izlənir və onun radioda səsləndirilməsi təmin edilir. «Güney ədəbiyyatı» adlı daimi rubrika mövcuddur. Bu silsilədən Güney ədəbiyyatı nümunələri, güney ədəbi şəxsiyyətləri haqqında söhbətlər və güney ədəbi prosesi haqqında verilişlər əsas yer alır. Müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı şəxslər bu rubrikanı aparmış, lakin əsas ağırlıq filologiya elmləri doktoru Sabir Əmirovun üzərinə düşmüştür.

Güney redaksiyasının fondunda bir neçə nümunə saxlanılır:

Sabir Əmirov isə 90-cı illərdə Güney Azərbaycan redaksiyasında hazırladığı silsilə verilişləri sonradan toplu halında «Azərbaycan» jurnalının 1999-cu il 4-cü sayında «Gerçəkliyin bədii inikası» (Güneydə ədəbi proses) adı ilə nəşr etdirmişdir. Məqalədən bəzi məqamlar: «Ölkədə ictimai və siyasi həyat rəngarəng və bir qədər də ziddiyyətli olduğundan təbii ki, bu gerçəkliyi eks etdirməli olan ədəbi cərəyan da çoxçalarlıdı... Son zamanlar cənubdan aldığımız iki şer kitabının

səhifələri dediyimiz həmin problemlərin bədii inikası baxımından bizə zəngin material verir. Bunlar şair Umurlunun «Gözü yaşlı küçələr» və Saminin «Təbiətin qoynunda» adlı şer kitablarıdır.

Filologiya elmləri doktoru Sabir Nəbioğlu həm radio dalğalarında, həm də onun çap variantında həmin kitabları və Güneyli yazarların yaradıcılığını təhlil edir. Ümumən Güneydə ədəbi prosesi araşdırır. Məqalənin davamında (radioda isə növbəti verilişdə) daha iki şairin yaradıcılığı təhlil edilir: «...İndi də vətəndən vətənə guzarı düşən və vətəndən qürbətə yol alan iki şairin yeni nəşr edilmiş şer kitabları haqqında danışaq.

Bunlardan biri 30 ildən bəri Avropada yaşayan və poetik istedadını məhz o aləmin ab-havası ilə yaşıdan Qulamrza Səbri Təbrizi, digəri isə ilk poe-tik addımlarını vətəndə atan və son zamanlar Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən Əlirza Miyanalıdır» [56, s.182-183]. Bu yazarların yaradıcılığı da güney ədəbiyyatı kontekstində təhlil olunur. Əbədi prosesin yeni üfüqləri müəyyənləşdirilir.

«Azərbaycan ədəbi dili dildaxili və dilxarici faktların qarşılıqlı əlaqəsi şəraitində mürəkkəb inatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

inkişaf prosesi keçərək bugünkü səviyyəyə çatmışdır...

...Təbii ki, ədəbi dilimiz bəsitlikdən dolğunluğa, qeyri-mütəhərriklikdən çevikliyə gəlmişdir» [58, s. 49].

Hörmətli professor Tofiq Hacıyevin dediyi bu fikir Quzey ədəbiyyatımıza daha çox aiddir. Amma Güney ədəbi dilimizə də müəyyən dərəcədə aid etmək olar.

Güney ədəbi dilimizin, eləcə də şifahi danışiq dilinin inkişafında Güney Azərbaycan redaksiyası böyük işlər görüb. Bu danılmazdır.

Təkcə dilin təmizlənməsində, formalaşmasında, saflaşmasında rol oynamayıb Güney redaksiyası, həm də Güneydə Azərbaycançılıq hissinin yüksəlməsinə, vətəncilik, yurdçuluq duyğularının formalaşmasına kömək edib. Coxsaylı verilişlərdən birini misal götürək: 17.08.98. tarixli «Körpü» verilişindən örnek:

«Bir daha gün aydın, xoş gördük sizləri, istəkli dinləyicilər! Xatırladaq ki, «Körpü» verilişi artıq 12 ildir ki, müntəzəm olaraq səslənir. Verilişin əsas qayəsi, məramnaməsi o taylı, bu taylı Azərbaycanımızın mənəvi birliyini təmin etmək, parçalanmış xalqımızın arasında vüsal körpüsü

yaratmaqdır. Azərbaycan bütövlüyünə, tam müstəqilliyə, birliyə aparan hər hansı bir xəbər bizi daima sevindirir və onu xalqa çatdırmağa tələsirik. Azərbaycanda baş verən son hadisələr Şimali Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsi, sonra Qarabağ müharibəsinin başlaması, illərdən bəri sükunətdə qalmış xalqı – dünya azərbaycanlılarını sanki yuxudan oyatdı. Son illər dünyyanın hər yerində azərbaycanlıların milli dirçəlişi, milli oyanışı başladı. Artıq bir çox Avropa ölkələrində azərbaycanlılar özlərinin möhkəm siyasi icmalarını, siyasi təşkilatlarını yaradırlar. Belə ki, Amerikada dünya azərbaycanlıları iki dəfə öz qurultayını çağırıdı. Birinci qurultaydan ikinci qurultayadək olan bir vaxtı nəzərdən keçirdikdə görürsən ki, dünya azərbaycanlılarında siyasi şüur, milli oyanış çox güclü şəkildə davam edir. Dünya azərbaycanlılarının birinci qurultayının iştirakçıları qeyd edirlər ki, az bir zamanda xalqın dünya görüşündə böyük bir oyanış baş verdi. Məsələn, I qurultaya gələnə qədər azərbaycanlılar müxtəlif əqidəli, müxtəlif düşüncəli idi. Orada ən adi bir məsələ böyük müzakirəyə çevrilir, hay-küyə səbəb olurdu. Deyirdilər ki, qurultayda İran Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

bayrağı altında, yoxsa Azərbaycan bayrağı altında çıxış etməli? Bildiyiniz kimi, Avropa ölkələrində daha çox yaşayan Güney Azərbaycandan gedən soydaşlarımızdır. Onların da bəzilərinin düşüncəsində hardasa bir irançılıq var. Ona görə də çoxları fikirləşirdi ki, elə dünya azərbaycanlılarının qurultayı da İran bayrağı altında keçsə daha yaxşı olar. Amma Azərbaycanın bütövlüyünü, müstəqilliyini düşünən, artıq xalqını, millətini yaxşı tanıyan soydaşlarımız isə qəti olaraq təkid etdilər ki, dünya azərbaycanlılarının bir dövləti var, o da yurdumuzun Quzey bölgəsində istiqlal tapıb. Hamımızın bir paytaxtı var, o da Bakı şəhəridir. Azərbaycan Respublikasının bir bayrağı vardır, bütün azərbaycanlılar yerindən, yurdundan asılı olmayaraq həmin bayrağa hörmət etməli, onun ətrafında sıx birləşməlidirlər. Və nəhayət ki, çox çətinliklə də olsa birinci qurultayda buna nail olundu. Ancaq dünya azərbaycanlılarının ikinci qurultayı isə daha mütəşəkkil, möhtəşəm şəkildə keçirildi. Artıq burada dünyanın hər yerində yaşayan, eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının həm müxalifətdən, həm də iqtidardan olan nümayəndələri iştirak edirdi. Təbii

ki, qurultayın əvvəlində yenə də bayraq məsələsi qabardılmışdı. Ancaq tanınmış siyasətçilərimiz qeyd etdilər ki, hamımızın içərisində bütün Azərbaycan yaşayır. Hamımızın da dilimiz bir, kökümüz bir, adət-ənənəmiz birdir. Ona görə də artıq dünya azərbaycanlılarının qlobal problemlərini müzakirə etməliyik. Bu gün dünyanın heç yerində olmayan müşküllər azərbaycanlıların taleyinə yazılıb. 50 milyondan çox Azərbaycan türkü parçalanıb, 30 milyondan çox soydaşımız öz ana dilində oxuya bilmir. Demək olar ki, Azərbaycanın bu problemlərinin həlli yolları düşünülüb, axtarılmalıdır.

İstəkli dinləyicilər, çox güman ki, dünya azərbaycanlılarının III - qurultayı xalqımızın tam istiqlaliyyəti, bütövlüyü naminə daha real işlər görəcəkdir» («Körpü» verilişindən).

Güney Azərbaycan redaksiyası ictimai-siyasi və ədəbi-bədii olmaqla iki şöbə ilə fəaliyyət göstərirdi. İctimai-siyasi şöbə hər gün efirə çıxan «Səhər» informasiya programı (səhər saat 7.00-da) və həftədə bir dəfə hazırlanan «7 gün» həftəlik siyasi icmal ilə efirə çıxırı. Ədəbi-bədii şöbə isə müxtəlif adlı və müxtəlif janrlı verilişlərlə hər gün iki saat: axşam saat (18.00-

19.57) efirdə olurdu. Bu verilişlər radionun orta dalğalarında səsləndirilirdi.

Əbədi-bədii şöbənin verilişləri, adətən bədii publisistikanın janrlarında hazırlanır. Buna bədii verilişlər, ədəbi kompozisiya, radio oçerkələr, bədii qiraət, radio teatrı, musiqili kompozisiyalar, radio hekayə və sair daxildir. Bu verilişlər nə qədər bədii hazırlanısa da xeyli dərəcədə həm də siyasi xarakter daşıyır. Əvvəldə dediyimiz kimi xarici verilişlər həm də xarici təbliğat ruporudur. Bu inkaredilməzdür.

Bir neçə verilişdən nümunə götirməklə dediklərimizin həqiqət olduğuna əminlik yarada bilərik.

1996-ci il dekabr ayının «Qan yaddaşı» verilişindən: «Yarım əsrdən çoxdur Azərbaycan xalqı 1945-ci il Azər ayının 21-i milli hökumətin yaranmasını təntənə ilə qeyd edir. 21 Azər hərəkatı bir daha əyani surətdə sübut etdi ki, xalqımız müstəqil yaşaya bilər və müstəqil dövlət qura bilər. Düzdür, Milli hökumətin ömrü cəmi 365 gün oldu. Ancaq illər ötdükcə onun əhəmiyyəti günü-gündən, ildən-ilə artdı. Xalqımız Səttarxanın, Şeyx Məhəmməd Xiyabanının davamçısı olan görkəmli dövlət xadimi Seyid

Cəfər Pişəvərinin inqilab ərəfəsində və Milli Hökumət dövründəki fəaliyyətinə yüksək qiymət verir. Bunu Seyid Cəfər Pişəvəri haqqında və Milli Hökumət barədə yazılmış əsərlər, məqalələr bir daha sübut edir. Tariximizin qızıl səhifəsinə daxil olmuş bu inqilab əsasən istibdad rejiminin İranda yaşayan qeyri-fars millətlərə qarşı apardığı mənfur siyasetin nəticəsində yarandı. Ona görə də zəruriyyətdən doğan bu inqilab xalqın qələbəsi ilə nəticələndi. Çünkü o dövrdə İran damı olmayan bir zindanı xatırladırı. Qeyri-fars millətlərin varlığı, milli kimliyi, milli heysiyyəti təhqir edildi. Bir sözlə, ölkədə yaşayan qeyri-fars millətlər, xüsusən, azərbaycanlılar adı insan hüquqlarından belə məhrum idilər.

Əziz qardaş və bacılar, Azərbaycan xalqı dünyanın ən qədim millətlərindən biri olmaqla yanaşı iftخارlı, zəngin keçmişə, yüksək mədəniyyətə malikdir. Öz varlığını, mədəniyyətini qorumaq uğrunda uzun mübarizələr yolu keçmiş, yadelli işgalçılara qarşı həmişə qəhrəmancasına vuruşmuşdur».

«Qan yaddası» verilişinin başqa bir sayında eşidilir:

«Quzey Azərbaycanına gələn cənublu soydaşlarımız və xarici ölkələrdə yaşayan həmvətənlərimizlə görüşəndə də aydın olur ki, onların əksəriyyətinin öz vətənindən, ata-baba yurdundan ayrılmاسının ən böyük və başlıca səbəbi Güney Azərbaycanın ana dilində təhsil ocaqlarının olmamasıdır.

Məsələn, əsrin əvvəllərində Azərbaycanda məskunlaşmış soydaşlarımızın əsas hissəsinin məqsədi burada neft mədənlərində çalışıb pul qazanmaq və Cənubda yaşayan ailələrini dolandırmaq idisə, amma indi Cənubi Azərbaycandan respublikamıza və xarici ölkələrə mühacirət edənlərin əksəriyyətini pul yox, təhsil düşündürür. Belə bir statistik rəqəmlə əziz dinləyicilərimizi tanış etmək yerinə düşərdi. 1946-cı ildən bəri İranın müxtəlif yerlərindən Şimali Azərbaycana köçmüş həmvətənlərimizdən iki yüz nəfəri elmi dərəyəcə layiq görülmüşdür. İndi onların çoxu Azərbaycan Elmlər Akademiyasında və Elmi Tədqiqat İnstitutlarında, ali məktəblərdə çalışırlar. Bakıdakı Nəriman Nərimanov adına Tibb Universitetini isə 600 nəfərdən çox cənublu bitirmişdir. Onlar da xəstəxanalarda, poliklinikalarda və bir sıra başqa

tibb ocaqlarında çalışırlar. Bəziləri redaksiyamızla əlaqə saxlayırlar.

Əziz dinləyicilər! Elə bu günkü «Qan yaddası» verilişinə də vaxtilə Təbrizdən gəlmış və Bakıda məskunlaşmış əczaçılıq elmləri doktoru, professor Nəsudəri Əkbəri dəvət etmişik» («Qan yaddası» verilişi, müəllif Ş.Qaraqızı).

Göründüyü kimi Güney Azərbaycan redaksiyası güneylilərin və Quzeylilərin birləşdirən tribunasıdır.

Radio yayımın növlərindən biz ictimai-siyasi təbliğat, siyasi təbliğat, gənclər üçün yayım, yeniyetmələr üçün yayım, uşaqlar üçün yayım, musiqili verilişlər, idman verilişlərini göstərə bilərik. Bir də var qadınlar üçün yayım.

Güney Azərbaycanda qadın probleminin ciddi və mühüm məsələ olduğunu nəzərə alıb ayrıca qadınlar üçün program hazırlanır. Qadın problemi Güney Azərbaycanın siyasi və sosial problemidir. Ona görə ayda dörd dəfə qadınlar üçün program – «Xatun» efirə çıxır (müəllif Aida Fədail qızı).

«Salam istəkli dinləyicilər, bir zaman məsafləsini geridə qoyub, sizinlə yenə də «Xatun» qadın programında görüşürük.

(Musiqi)

SƏS: «Qadın günəş, cocuq ay, Nuru ay
gunəşdən alır, Qadınsız ölkə çabuq məhv olur,
Zavallı qalır. Qadın gülərsə, şu issiz
mühitimiz güləcək. Sürüklənən bəşəriyyət qadınla
yükşələcək» (Hüseyn Cavid).

SƏS: Xatun – turkdilli xalqlarda hökmədar
arvadına və şahzadə qızlara verilən addır. Sonralar
diğer Şərqi xalqları arasında bu deyim geniş
yayılmışdır. Xatunlar dövlətin idarə olunmasında,
iqtisadi və siyasi həyatında mühüm rol oynayırlar.
Qadınlar cəmiyyətdə aparıcı qüvvədir. Bütün
zamanlarda qadınlarımızın cəmiyyətdə öz yerləri
olub. Bütün dövrlərin, bütün zamanların öz
xatunları var. Elə programımız da bütün dövrlərin,
zamanların xatunlarına həsr olunur. Bu verilişi
araya-ərsəyə gətirməklə çalışırıq ki, o tayda
yaşayan qadınlarımız Quzeyli xanımlarımızla
yaxından tanış olsunlar. Və o tayda yaşayan
Azərbaycan xatunları özləri də cəmiyyətdə fəal
mövqe tutmağa çalışınlar. Elmin, ədəbiyyatın,
incəsənətin, iqtisadiyyatın və istehsalatın
öncüllərindən biri olmayı özlərinə həyat tərzi
seçsinlər. Həmişə olduğu kimi bu gün görüşünüzə
cəmiyyətdə öz yeri, öz sözü olan sayılıb-seçilən
xatunlarımızdan birini dəvət etmişik...». Bu qayda

ilə veriliş davam edir. Və hər dəfə həyati, yaradıcılığı örnek olan qadınlarımızdan biri haqqında söhbət açılır.

Qadın cəmiyyətin aynasıdır. Dövlətlərdə yaşam tərzi təsadüfi deyil ki, qadının həyat tərzi ilə ölçülür. Beynəlxalq normalarda qəbul olunmayan həyat tərzinə belə deyilir: «O cəmiyyətdə yaşayış anaların, qadınların adına layiq deyil». Güney Azərbaycanda Azərbaycan qadınının taleyi bizi düşündürür.

Güney Azərbaycan redaksiyasının ədəbi-bədii şöbəsində bir neçə adda folklor verilişləri hazırlanır. Məlumdur ki, folklor elə bir qaynaq, elə bir ədəbi-bədii, ictimai-siyasi, ruhi bir ifadə vasitəsidir ki, onun köməyi ilə çox mətləblərə işıq tutmaq olur.

Folklor – xalq varlığını bütövlükdə özündə ehtiva etdirə bilir. Folklor həm də ən sivil formada təqdim etdiqdə qədim olduğu qədər də modern bir özünüifadə formasıdır. Güneyə səslənən folklor verilişləri bunlardır. «Azərbaycan folkloru Dünya meridianlarında», «El» folklor toplusu, «Elin sazı, elin sözü», «Qurbani» aşiq məclisi, «Bayatı axşamı».

1996-cı il noyabr ayının 9-da efirə getmiş «Bayati axşamı» verilişindən nümunə: «...İstəkli dinləyicilər, ötən verilişimizdə bayatıların əhatə dairəsini, mövzu-məzmun çalarlarının müxtəlifliyini qeyd eləmişdik. Bu günkü verilişimizdə mövzu-məzmun çalarlarından biri haqqında – vətən, qürbət, zülm, zorakılıq, haqsızlıq, bir sözlə, ictimai məzmunlu bayatılar haqqında söhbət açırıq.

Xalqın keçirdiyi hiss-həyəcanları, ayrı-ayrı müəlliflərin bəlkə də öz həyatından sözüllüb gələn qəribliyi, vətən həsrətini, zülmü, haqsızlığı-ümumiyyətlə, dərd-ələm qarşıq hissiyatı bayatılar qədər heç bir janrda tam-dürüst, açıq aydın şəkildə təqdim etmək mümkün deyildir. Dörd misralıq bu kiçik şer parçasındaki hiss-həyəcan nə qədər təbiidir, inandırıcıdır, həyatıdır.

Bayatıların hər biri müəyyən bir dövrlə, konkret bir tarixlə bağlıdır. Ayrı-ayrı bayatılarda ədalətsizliyə, zorakılığa, insan ləyaqətinin tapdanmasına qarşı haqq-ədalət səsi olduqca güclüdür. Ümumiyyətlə götürəndə hər bir bayati öz dövrünün möhürlənmiş poetik xasiyyətnaməsidir.

Xalqın ürək sözlərinin ifadəsi kimi ayrı-ayrı əsrlərdə tarixin yol yoldaşı tək hadisələri özündə əks etdirən bayatılar həmişə canlı yaradıcılıq yolu keçmişdir. Sadə, anlaşıqlı dildə olan bu lirik növ həmişə tarixdə baş verən hadisələrlə birləşərək xalqın bədii təfəkkürünün məhsulu kimi qiymətli sərvətə çevrilmişdir.

İctimai-siyasi motivli bayatılara inilti-sızılıtı, ah-nalə, qəm – qüssəli şerlər kimi baxmaq düzgün olmazdı. Burada xalqın zülm-sitəmdən, əsarətdən necə çıxmazı üçün çox düşünülüb-daşınılan yollar da göstərilir. Bu bayatılar sanki xalqı yadellilərin təzyiqinə, istismarına qarşı mübarizə ruhuna hazırlayırlar.

Mübarizəyə qalxanlarda güclü vətənpərvərlik ruhu, cəsareti, qorxmazlıq, qarı düşmənə boyun əyməmək hissləri aşılıyır» («Bayati axşamı» verilişi, müəllif Tariyel Abbaslı).

Güney Azərbaycan redaksiyası sadə bir xəbər materialından tutmuş, böyük ədəbi-publisistik verilişlərə qədər hər addımda boynuna götürdüyü missiyanı şərəflə daşıyır.

3.2. Güney Azərbaycan redaksiyası Güney mətbuatında.

Ötən paraqraflarda Güney Azərbaycan redaksiyasının Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun redaksiyalarından biri olduğuna və qonşu İran İslam Respublikasının ərazisində yayılmışına görə xarici verilişlərə daxil olduğunu, amma doğma dilimizdə səsləndiyinə və soydaşlarımıza ünvanlandığına görə yerli radio hesab edilə bildiyini demişdik.

Bu redaksiyanın verilişlərinin doğma dildə aparıldığını və doğma səs olduğunu nəzərə alıb səsdən başlayaq.

Burada jurnalistlərə lazım olan siyasi savadlılıq və professionallıqdan başqa həm jurnalistlərə, həm də daha çox aparıcı və diktörlərə lazım olan səsdir.

Səs danışanın birinci vasitəsi və mikrafon qarşısında çıxış edənin tamaşaçı və dinləyici tərəfindən qiymətləndirilməsinin başlıca amilidir.

Səsin diapazonu mühüm şərtlərdən biridir. Səsin diapazonu, yəni həcmi diktörlərə və radio jurnalistlərində yetərincə olsa əlavə problemlər yaratmaz.

Səsin tembri də lazımı cəhətlərdəndir. Səsin tembri, yəni ki, keyfiyyəti fərqli olsa, bu, blok şəklində efirə çıxan Güney Azərbaycan

redaksiyası işçilərinin hər birinin fərdi səs çalarları ilə verilişlər daha rəngarəng alınar. Fərqli və fərdi səs keyfiyyətləri (tembri) yeknəsəklik yaratmaz, dinləyici üçün yorucu olmaz.

Dinləyici toplamaq, auditoriyanın qazanılması, auditoriyanın ələ alınması dediyimiz əsas məqsəddir. Bu məqsədə çatmaqdə diksiya əsas vasitələrdəndir.

Diksiya – deyim tərzidir. Diksiya dedikdə birinci yazılı mətni oxuyarkən durğu işarələrini intonasiya etmək nəzərdə tutulur. Nöqtə, vergül, nöqtəli vergül, qoşa nöqtə, üç nöqtə, tire, sual, nida işarələrini dinləyici üçün «oxumalısan». Onun mətni düzgün qavraması üçün bu gərəklidir. Diksiyanın bir komponenti də pauzadır. Pauza danışanla dinləyənin nitqi təmasını gücləndirməyə xidmət edir. Eşidilən nitqdə pauza məntiqi tutmağa yardımçıdır. Həm də psixoloji cəhətdən dinləyicini növbəti fikri eşitməyə hazırlayır.

Məntiqi vurğu da burada əsas rol oynayır. Məntiqi vurğu məhz hansı sözün üzərinə qoyulmalıdır ki, fikir dinləyiciyə tam və düzgün çatsın.

Və nəhayət, nitqin tempi. Temp radio verilişlərində (eləcə də televiziyada) verilişinin məzmunundan, janrından, danişanın fərdiyyətindən asılıdır. Efirdə verilən informasiyanın, yazılı mətnin oxunuş tempi və hər bir fərdin danişiq tempi dinləyicinin qavrayış imkanlarının hüdudları ilə uyğunlaşmalıdır. Radio nitqinin tempi ən əsas janr fərqliliyində özünü göstərir. İnfomasiya, xəbər, reportaj – bunlar sürətli temp tələb edir. Bədii verilişlər mülayim, asta temp. Son dövrlər, xəbərlərin, reportajların, icmalların tempi bir qədər də sürətlənib. Bu əsrin surətinin, bəşəriyyətin yüksək inkişaf tempinin tələb etdiyi bir hal olsa da, əvvəldə dediyimiz kimi dinləyicinin qavrama imkanlarının hüdudlarını nəzərə almaq zəruridir.

Radio dinləyici üçün işləyir.

Güney Azərbaycan redaksiyasının dinləyiciləri ondan nə dərəcədə bəhrələnir, ondan nə dərəcədə razıdır. Bunu bilmək maraqlıdır. Radioya gələn qonaqlar, redaksiyaya olan zənglər bunu göstərir. Amma, biz faktiki olsun deyə Güney mətbuatına nəzər salaq. Orada rast gəldiyimiz Güney Azərbaycan radiosunun işığını izləyək. Axı həqiqətdir ki, Güney Azərbaycanda milli

mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolu çox olub.

Təbrizdə nəşr olunan «Səhər» adlı məcəllənin 2000-ci il may-iyun aylarında 11 və 12-ci sayında [53] Azərbaycan Musiqi Akademiyasını bitirmiş Təbrizli Xozrov Əmiri ilə müxbirin müsahibəsi dərc edilmişdir: Xosrov Əmiri musiqiyə olan həvəsindən, bu sahədə professional sənətkar olmaq istəyindən söz açır. Xosrov Əmiri müsahibə zamanı deyir:

«Mən Azərbaycan musiqisinin dəlisi idim. Hey yadına gəlir, o vaxt ancaq Bakı radiosuna qulaq asırdıq. Evimizdə 12 metrlik anten qaldırılmışdıq. Və hər gün Bakı televiziyonuna baxırdıq. Mən musiqi arzularımla Bakıya getdim. Əlbəttə ki, bu çox asan deyildi. Çünkü, tanımadığım, görmədiyim və heç bir tanışım olmayan bir yerə gedirdim. Baxmayaraq ki, qabaqlar Bakı radiosu ilə məktublaşırıldıq. «Körpü» verilişi ilə. Bununla belə məni orada heç bir kəs gözləmirdi. Amma, necə deyərlər, tale və mənim arzularım məndə çox böyük bir güc yaratmışdı ki, mən heç bir şeydən çəkinmədən bu sonu məlum olmayan yolu getdim və müvəffəq də oldum. Bilirsiniz, mən nəyə görə deyirəm, müvəffəq də oldum. O vaxtı heç kim

razi deyildi mənim tutduğum yola. Hərə bir söz deyirdi. Biri deyirdi orada acıdan öləcəksən. Biri deyirdi kimin ümidi ilə gedirsən? Biri deyirdi sən orada dərs oxuya bilməzsən. Amma bununla belə mən getdim. Əlbəttə, mənim üçün də orada hər şey hazır deyildi. Müəyyən çətinliklər oldu. Bilirsiniz, Şimali Azərbaycanlıların çoxunda gözəl bir xüsusiyət var idi. Görəndə ki, doğrudan da, biri alver üçün yox, təhsil üçün gəlib və az-çox o, istedada malikdir, onda adama canla-başla kömək edirlər».

Xosrov Əmiri müsahibəsinin başqa bir yerində deyir: «Bu boyda Təbriz şəhərinin və ostanının bir dövlət səviyyəsində musiqi məktəbi yoxdur və heç kim də bunu tələb etmir. Hami istəyir ki, qonşularından daha çox pul qazansın».

Xosrov Əmiri cənubi Azərbaycanda incəsənətin, musiqinin acınacaqlı vəziyyətindən danışarkən demişdir: «Mənim bədbin fikir yaymaqdan xoşum gəlmir. Amma, tənqid etməyi sevirəm. Çünkü, tənqidin bir cəmiyyətin problemlərinin düzəlməsinə nə qədər müsbət təsiri olduğunu çox gözəl başa düşürəm. Mən istəyirəm sizə və bu dərginin oxucularına belə sualla müraciət edim. Bu gün Quzeydə oxunan, çalınan mahnılar, xalq

mahnıları, bəstəkar mahnıları, rəqslər, cürbəcür melodilər, operalar, simfonik əsərlər, baletlər, ayrı-ayrı musiqi janlarının nümunələrinin hansı biri Güney Azərbaycanda yayılıb. Və ya heç olmazsa, olduğu kimi ifaçılarımız tərəfindən ifa olunub. Biz bunlara həsrətik. Nə yaxşı ki, Azərbaycan radiosunun Güney redaksiyası var».

Daha bir nümunə:

1978-ci ildə Tehranda nəşr olunan «Həsrət çələngi» adlı dərginin 92-ci səhifəsində Kərim Məşrutəcinin (ədəbi təxəllüsü Sönməz) «Bakıya səfər qeydləri»ndə maraqlı faktlara rast gəlirik.

Sönməz Bakıda qonaq olarkən «Yazıcı» nəşriyyatına da baş çəkir. Nəşriyyatın işi ilə tanış olur. İşçilərlə görüşüb söhbət edir. Nəşriyyatda tanınmış şair Zəlimxan Yaqub yeni nəşr etdirdiyi kitabından Sönməzə həsr etdiyi şeri oxuyur. Bu şerin yazılmağına səbəb Bakı radiosunun o zamankı həftəlik «Dalğalarda görüş» verilişi olub. Sönməz yazır: «Mən «Dalğalarda görüş» verilişinə məktub yazaraq xahiş etmişdim ki, Nəbi Xəzri radio vasitəslə bizimlə görüşsün. Bu arzumu, «Dalğalarda görüş barı» adlı bir şerlə ifadə etmişdim. Şeri redaksiyaya göndərmişdim. Redaksiya əməkdaşları şeri və mənim arzumu

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Nəbi Xəzriyə çatdırmışdır. O da gəlib radioda bizimlə görüşdü. «Cənubi Azərbaycan» redaksiyasında «Dalgalarda görüş» verilişində».

Kərim Məşrutəcinin bu arzusu təsadüfü deyildi. Güney sənətçiləri, ədəbiyyatçıları, təbii olaraq, Quzey Azərbaycan sənətkarları, ədəbiyyat və elm xadimləri ilə görüşlərə mənəvi bir ehtiyac hiss edirdilər. Sərhədlərin bağlı olduğu vaxtda bu görüş radio vasitəsilə olurdu. Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında radio belə vasitəçilik edirdi.

Sönməz sanki həsrət əllərini Nəbi Xəzriyə (Bakı radiosuna «Dalgalarda görüş» verilişinə) uzadıb deyir: «O görüşdən qalan izlər, Qoyma olsun yalan izlər, Çəlik alsan, haça çıxmaz, İnan dostluq heçə çıxmaz. Bir halımı soruş barı, Dalgalarda görüş barı. Dərdim nədir, biləmmirsən. Dalgalarda görüş barı. Sağ bağlıdır, sol bağlıdır. Dalgalarda görüş barı!».

Görünür bu fakt ədəbi mühitdə də danışılmış, deyilmiş. Zəlimxan Yaqub da Sönməzə şer həsr etmişdi və o şeri Sönməz Bakıya gələndə oxumuşdu.

Bizim üçün önəmli olan odur ki, Sönməz Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrini əvvəlcə radiodan tanımışdı.

«Həsrət çələngi» dərgisində Kərim Məşrutəci «Bakıya səfər qeydləri» ni davam etdirərək «Azərbaycan radio-televizion mərkəzində» bölməsində yazır [88, s.299]:

...Gecələr vaxtim olanda otaqda televiziona baxırdım. Amma verilişlər intizarım qədər məni özünə çəkmirdi.

Bakı radio – televizionunu Təbrizlə müqayisə edəndə Bakıda bu sahədə gəlişmə neçə qat yüksəkdir. Bütün programlar ana dilində verilir. Mən radio – televizionda Cənubi Azərbaycan redaksiyasının məsulu Lətif Hüseynzadə ilə görüşdüm (o vaxt L.Hüseynzadə «Güney Azərbaycan» redaksiyasının baş redaktoru idi). Ümumiyyətlə, Təbrizdə radio və televizion təşkilatının bizim milli mədəniyyətimizə, musiqimizə, ədəbiyyatımıza, dilimizə etinasız olduğuna görə biz eksərən ruhi niyazlarımızı Bakı radiosu vasitəslə təmin etmişik. Bunu kimsə dana bilməz. Çünkü, milli ruhiyyə, bizi milli musiqini, milli ədəbiyyatı dinləmək tərəfinə çəkir. Hər gün saat 3-ü azca keçəndə qısa dalgalara keçirik. Bakı İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

radiosunu tuturuq (o illərdə Cənubi Azərbaycan verilişləri saat dörddə efirə çıxırdı. İndi beş müxtəlif saatda). Radionun cənub şöbəsinin məsulu bizi qəbul etdi. O, bizə xoş gəldin deyəndən sonra gileyləndi – Siz bizimlə az yazışırsınız! Halbuki, biz bir çoxundan hər gün olmasa da, həftədə azı bir məktub alırıq. Bizə şer göndərirlər. Biz onları vaxtında səsləndiririk. Mümkün olarsa, Cənubi Azərbaycan abidələrindən, Goy məsciddən, Ərk qalasından, Şah gölündən şəkillər göndərəsiniz. Bir də bizim verilişlər haqqında nəzəriniz nədir? Yazasınız. Yazışma haqqında bunu ərz elədim ki, mən ilk növbədə arzu edərdim ki, bizim şerlərimiz Cənub radiosunda səsləndirilsin. Mən sizin verilişlərinizə əksərən qulaq asıram, onları sevirəm də».

Bu Sənməzin dedikləri idi. Şifahi olaraq deyənlərdən isə bir misal gətirək:

Bu Aşıq İsa Təbrizlinin dedikləri olacaq: Cox qəribədir ki, aşiq İsa Təbrizli Azərbaycan aşiq məktəbinin bütün qollarında çalıb-oxuya bilir. Özü Təbriz aşiq məktəbinə mənsub olan aşiq İsa Qazax-Gəncə aşiq məktəbi, Borçalı aşiq məktəbi, Şirvan aşiq məktəbi, Gədəbəy-Tovuz aşiq məktəbi sahəsində bilgilərə və hətta ifaçılıq

qabiliyyətinə malikdir. Bunun səbəbini Güney Azərbaycan redaksiyasında qonaq olan aşiq İсадan sorduqda o dedi: «Mən bunları Azərbaycan radiosundan, Güney Azərbaycan redaksiyasının folklor verilişlərindən, «Elin sazı, elin sözü» verilişindən, «El folklor toplusu»ndan dinləyib öyrənmişəm. Ümumiyyətlə bizim sənətdə müəllimimiz bu radiodu. Aşiq İsa Təbrizlinin dedikləri Güney Azərbaycan radiosunun fondunda saxlanan «El» folklor verilişində yazılı şəkildə qalır (№-A-53999).

Mətbuatda yazınlardan əlavə, Güneydən gələn insanın canlı söylədikləri: Əli Əsgərovun dedikləri: «10-11 yaşım olardı. 1959-60-cı illər idi. Biz Tehranın Rey şəhərində Şah Əbdül Əzim ziyarətgahının yaxınlığında baba yurdunda yaşayırdıq. Atam Teymur Xunbanide əslən Quzey Azərbaycandan idi. 1937-ci ildə varlıları «kulak» adı idə tutub həbs edəndə atamın atası Surxay bəy Azərbaycandan Qazaxistana, oradan da İранa qaçmışdı. Surxay bəyin oğlu babam Teymurun soy adı Əsgərov idi. Xunbanide soyadını İranda farsların təkidi ilə götürdü. Burada Təbrizli qızı Rübəb xanımla evlənmişdi. Biz dörd qardaş anadan olmuşduq.

Atam gön zavodunda mühəndis işləyirdi. Axşamlar evə iş saatı qurtarmamış tez gələrdi. Gələn kimi qədim, ağır bir radiomuzvardı. Onu işə salar, dalğaları arayaraq, Azərbaycan radiosunun dalğasını tutardı. Bakıdan Güney Azərbaycan üçün verilişlər başlayırdı. Bu verilişlər saat 4-5 də verilirdi. Ona görə də atam evə tez gəlirdi. O gələn kimi anam çayını-çörəyini hazırlayıb gətirirdi. Amma atam veriliş başa çatmamış nə çörək yeyirdi, nə də çaya əl vururdu. Bəzən dalğanı vururdular, ya nədənsə səs itirdi. Onda atam qulağını radioya söykəyirdi. Bizə işaret edirdi ki, səsiniz çıxmasın. Biz də atamın həyəcanına görə səs çıxarmırdıq. Bəzən radionu qucağına götürüb başını onun üzərinə əyirdi. Sonra radiodan eşitdiklərini qohumlarla, qonşularla bülüşürdü. Bəzən gözləri yaşarırdı. Xalamın əri vardı Hacı Ələkbər Ağa. Bir dəfə radioya qulaq asandan sonra ona dedi ki, mən vətənə qayıdacam. O vaxtkı sovet ittifaqına məktub yazdı. Bir nəticəsi olmadı. Axırda o vaxtkı sovet rəhbəri Brejnevə telegram vurdu. O telegramı vuranda mən və xalamın əri yanındaydım. Poçtdakılar qorxudan gedib lap böyük rəislərini çağırıldılar. O da telegramı

götürmək istəmirdi. Atam təkid edirdi. Sonra Tehrandakı Rus səfirliyinə məlumat verdilər. Oradan da adam gəldi. Min bir əziyyətlə teleqramı göndərə bildi.

Xalamın əri Hacı Ələkbər Ağa deyirdi ki, səni o radio yoldan çıxartdı. Dörd oğul atasısan, hər şeyi atıb Azərbaycana getmək istəyirsən. Vətən deyib ağlayırsan. Atam deyirdi: o radioya sən qulaq assan, sən də vətən üçün hətta ölümə də gedərsən. Bizi də radioya qulaq asdırırdu. Səməd Vurğun tez-tez radioda çıxış edirdi. Şer oxuyurdu. Vətən sevgisindən danışındı. Bülbül, Rübəbə Muradova, Sara xanım oxuyurdular, bir dünya ləzzət alırdıq.

Sonradan biz – atam, anam və dörd qardaş Azərbaycana gəldik. Bizə icazə verdilər.

Mən Xalq Təsərrüfatı İnstitutunda əmtəəşünaslıq fakültəsində oxudum. Biz İranda olanda Azərbaycana gəlmək istəyəndə, qohumlar etiraz edəndə deyirdi ki, mən bu dörd oğulu qapıdan bayıra yola salanda bilmirəm onların başına nə gələcək. Onların həyatına İran hökuməti təminat vermir. Amma mən radioda qulaq asıram, Şimaldakı vəziyyəti bilirəm. Onlar insanların həyatına təminat verir. Mən bu oğulları nə dilində Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

oxudacam. Amma orada ana dilində danışıb, oxuyub-yazacaqlar. Mən oxudum. Burada ailə qurdum. Bir oğul, bir qız atası oldum. 1993-cü ildə Kəlbəcərin ağır günlərində Kəlbəcərə könüllü getdim. Azərnəşrin binasında yiğincaq vardı. Küçədə kimə rast gəlirdilər ora toplamışdılar. Bir mayor dedi: – Kim Kəlbəcərə könüllü getmək isteyir, mənim sağ tərəfimə keçsin! Birinci mən keçdim. Mayor soruşdu ki, üstündə sənədin varmı? «Var» – dedim. Aldı baxdı. Təəccüblə gözünü qaldırdı. «Sən o tay Azərbaycandansan?» – deyə soruşdu. Dedim: «bəli!» Yeri gəlmışkən deyim ki, biz Güneydə yaşayanda radio verilişlərinə qulaq asa-asə tam ürəkdən inanırdıq ki, o tay – bu tay Azərbaycan birdi. Vahid vətəndir. İndi mənim Vətən üçün döyüşə getməyə şansım yaranmışdı. Mayor məni göstərib dedi: – Ey kəlbəcərlilər, baxın! Təbrizli – Tehranlı könüllü gedir. Sizə nə olub?

Kəlbəcərdə Murovdağ uğrunda vuruşlarda iştirak etdim, orda oğullarımız hünərlə, vicedanla vuruşurdu. Bir erməni vertalyotunu vurub saldıq. Yoxsa o vertalyot o hissəni darmadağın edəcəkdi. Bağırlı kəndində, həmin vertalyotun qalıqları indi də durur.

Biz Bakıya «Pioner» adlı gəmidə gəldik. Bizi Bakı limanında o vaxt Bakının məri Əliş Ləmbəranski qarşılıdı.

Radiodan jurnalist gəlmişdi. Atam Azərbaycan radiosunun o vaxtkı əməkdaşlarını bacı-qardaşı, oğlu-qızı hesab edirdi elə bil. Jurnalisti qucaqlayıb bağırına basdı. Doluxsundu. Jurnalist soruşdu ki, siz kimsiniz, haradan gəlmisiniz? Atam dedi: «Mən vətənə dörd əsgər gətirmişəm».

Həqiqətən mən Azərbaycanda Qarabağ döyüşlərinin əsgəri oldum və buna görə özümdə təsəlli hissi keçirirəm. Əgər Ali Baş Komandanımız – İlham Əliyev Qarabağın xilası üçün səfərberlik elan etsə yenə gedərəm. Çünkü mənim ürəyimdə Azərbaycan eşqi var. Bunun üçün atama və Güney Azərbaycan radiosuna borcluyam» (Əli Əsgərovun dedikləri).

Göründüyü kimi, Güney Azərbaycan redaksiyası azərbaycanlılıq, yurdçuluq, vətəncilik, eyni zamanda, dünyəvilik hissələrinin təbliği ocağıdır. Güney Azərbaycan redaksiyası haqqında Güney mətbuatında yazılırlar, Güneyli dinləyicilərin söylədikləri bunu sübut edir.

3.3. Güney Azərbaycan redaksiyası Quzey mətbuatında.

Dünyaya səpələnmiş, sayı 50 milyonu ötmüş azərbaycanlılar vahid kimliyə, vahid bir millət olaraq vahid dövlətə sahib ola bilərmi?! Bunu tarix göstərəcək. Amma tarixdə bunun iki dəfə real imkanı yaranıb. Sadəcə biz bir millət olaraq bu imkanlardan lazıminca yararlana bilməmişik. Birinci imkan 1910-1920-ci illərdə olub. Onda Quzey Azərbaycanda böyük Məhəmmədəmin Rəsulzadənin başçılığı ilə Azərbaycan Demokratik Respublikası yaradılmışdı. Güney Azərbaycanda isə ölməz Şeyx Məhəmməd Xiyabanının başçılığı ilə Azərbaycan Hökuməti qurulmuşdu. Bu iki gənc dövlətin vahid, böyük Azərbaycan dövləti ola bilmək şansı çox idi. Təəssüf, bu şans qaçırlıdı. Və hələ üstəlik hər iki dövlət süqut etdi. Ayrılıqların birləşməsi üçün ikinci imkan 1945-ci ildə oldu. Quzey Azərbaycan 1941-1945-ci il müharibəsindən çıxmış, Almaniyaya qələbə çalsada, gücünü tamamilə sərf edib zəifləmiş, kasıblaşmış, problemləri başından aşan Sovetlərin tərkibində idi. Güney Azərbaycan isə Seyid Cəfər Pişəvərinin başçılığı ilə Azərbaycan Milli hökumətini qurmuşdu.

İkinci imkanın da real programı qurulmadı və həyata keçirilmədi.

Üçüncü imkan tarixin ixtiyarındadır. Bizim ixtiyarımızda olan, hələlik mədəni, elmi, ədəbi müstəvilərdə birlik, vahidlik, bütövlük əldə etməkdir. Bu ədəbiyyatımızın, elmimizin, incəsənətimizin işidir. Bir də yarım əsrənən çox zaman kəsiyində fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyasının üzərinə düşən vəzifədir. Güney Azərbaycan redaksiyasının bu işi necə görməsinin bəzi izlərinə Quzey mətbuatımızda rast gəlirik.

«Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti 1981-ci il 20 noyabr sayı. səh. 6. «Təbrizdən məktub».

Balaş Azəroğlunun 60 illiyi münasibətilə bu məktubu Təbrizdən Əhməd Azərli göndərib: «Hörmətli Balaş Azəroğlu! Qardaşım, Cənubi Azərbaycandan mənim hərarətli salamımı qəbul et. Sizi Xalq Şairi adı almağınız və anadan olmağınızın 60 illiyi münasibətilə səmimi qəlbdən təbrik edirəm... Arzu edirəm Sizin kimi söz ustaları, Azərbaycanın adını və onun şirin dilini ucaldıb zir-vələrə çatdırınsın. Hörmətli Azəroğlu, Arazın o tayından gələn belə xoş xəbərlər bizi sevindirir. Fəxr ilə deyim ki, mən də

İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

azərbaycanlıyam. Elimizi, dilimizi sevib həmişə onun eşqilə yaşayıram. Onu da deyim ki, o taylı – bu taylı Arazın sahil-lərində yaşayan kim varsa, hamısının ürək döyüntülərinin ahəngi birdir. Qulağımız həmişə Bakı radiosunun dalğalarındadır. Azərbaycan xalqının nailiy-yətlərini izləyib həmişə sevinirik. Radionun köməyi ilə sizinlə birgə yaşayırıq». Güneydən göndərilmiş bu məktubda Güneydə radiomuzun insanlara nə qədər doğma və yaxın olduğu hiss olunur.

«Bu da elimizin dalğa «Körpü»sü (1988. N10, s.42-41, «Gənclik» jurnalı).

«Keçən il (yəni 1987-ci il) radionun Güney Azərbaycan redaksiyasında efirə «göz açan» verilişlərdən birinin də məhz bu cür adlandırılması təsadüfi deyil. Artıq bu dalğa «körpü»sü... efirdə yolu gözlənilən verilişlərdən birinə çevrilib. Yeri gəlmışkən deyək ki, «Körpü» verilişinin qonararı – Sühl fonduna keçirilir».

O zaman Teleradio komitəsində sədr müavini işləyən Aqşin Babayev həm də «Körpü» verilişinin yaradıcısı və müəllifi idi. O jurnal əməkdaşının sualına belə cavab verir. «Cənubi Azərbaycan redaksiyasının verilişlərinə daha çox

qayğı ilə yanaşmağımız təbiidir. Çünkü xalqımızın taleyi elə getirib ki, onun bir qismi Arazın o tayındadır. Üstəlik cənubdakı azərbaycanlıların bəziləri müxtəlif səbəblər üzündən öz milliyetini danmağa məcbur olur. Hətta tarixin müxtəlif dövrlərində azərbaycanlılar ana dilində danışlığı üçün cərimə veriblər. Şəhərdə, nəqliyyatda, dükan və bazarlarda ana dilində danışan azərbaycanlılara həqarətlə baxıblar... Bakıdakı uşaq bağçasından hazırladığımız verilişdə bir uşaq şer söyləyir, ana dilində birdən ona qədər sayırdı. Çox keçmədi ki, Təbrizdən məktub aldıq. Dinləyicimiz Yaşar Həqqi soruşurdu: «Görəsən nə vaxt bizim uşaqlar da öz ana dilində saya biləcək?» Bu sual bəlkə də primitiv səslənə bilər. Amma onun arxasında böyük bir xalqın tapdalanmış haqları durur.

Redaksiyaya gələn məktublardan söz açan Aqşin Babayev yazar: «Cənublu dinləyicimiz Aslan Şərifin məktubu: «Sabah cəbhəyə yola düşürəm. Əgər müharibədən sağ-salamat qayıtsam, yenə sizə məktub yazacağam. Mənim ümid yerim sizsiniz. Bəri başdan deyirəm: Şəhid olsam, məni unutmayın. Sağ ol, Cənubi Azərbaycan redaksiyası!». Aqşin Ağkəmərli isə yazar: «Mən İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

daha çox «Körpü» verilişinə maraqlıyam. Çünkü bu veriliş Cənubi Azərbaycanla Şimali Azərbaycanı birləşdirir».

Bu günü dəyərlərlə yanaşsaq KİV-in əsas funksiyası xəbər çatdırmaqdır. Elektron informasiya vasitələri ən fəal operativ xəbər daşıyıcısıdır. Radiomuzun Cüney Azərbaycan redaksiyasının vaxtilə daha çox ideoloji məqsəd daşımıası, bəlkə də, bugünkü dəyərlərlə yanaşdıqda bir qədər anlaşılmaz təsir bağışlayır. Amma bu bir həqiqətdir ki, elektron informasiya vasitələri həm də ideoloji məqsədlərə xidmət edir. Ötən illərdə Güney Azərbaycan radiosu hansı işləri gördü, dinləyicilərin həyatında nə kimi rol oynayırdı, onun tarixi keçmiş hansi işləri görməyi ilə səciyyələnir. Bunu redaksiyaya göndərilən və Quzey mətbuatında çap olunan bir nesə məktubdan izləyək.

1981-ci il, 8 sentyabr, «Kommunist» qəzeti yazır: «Son illər Azərbaycan radiosunun xarici verilişlər baş redaksiyalarının fəaliyyəti daha da genişlənmişdir. Məktubların sayı xeyli artmışdır. Bu ilin əvvəlindən bəri Azərbaycan radiosunun ünvanına xarici ölkələrdən mindən artıq məktub gəlmişdir... Maraqlı verilişlərdən biri də Cənubi

Azərbaycanda yaşayanlar üçün hazırlanan «Efirdə görüş» programıdır. Bu programda görkəmli sənət xadimləri, yazıçılar, şairlər, bəstəkarlar, müxtəxəssislər çıxış edir, müxtəlif suallara cavab verirlər». Qəzet məktublardan qısa sətirlər çap edir: «Təbrizdən məktub: «Sizin sayənizdə öz ana dilimi öyrənməyə başlamışam. Siz mənə elə yaxşılıq etmişiniz ki, onu ömrün boyu unutmaram». Başqa bir məktub isə Londondan göndərilib və qəzet onu da həmin məqalədə dərc edib:... «Böyük məmnuniyyətlə radionuzun Cənubi Azərbaycan üçün hazırladığı musiqili-ədəbi verilişləri dinləyirik. Bülbül, Rəşid Behbudov, Zeynəb Xanlarova ən çox sevdiyimiz sənətkarlardır. Azərbaycan xarici verilişləri radiosunu dinləmək bizə böyük zövq verir. Verilişlərinizin və musiqi proqramlarınızın yüksək professional səviyyədə olmasına biz dinləyicilərin rəğbətini qazanmışdır. Biz necə bir musiqiyə sahib olduğumuzu eşidirik və burada öz dostlarımıza bu Azərbaycan musiqisidir deyirik».

Qəzeti yazdığını daha bir məktubdan nümunəni də biz olduğu kimi yazmağı vacib bilirik. Bu məktub Kaliforniyadandır.

«...Mən Azərbaycan musiqimizin, xüsusilə, Rəşid Behbudovun və Lütfiyar İmanovun ifasında səslənən mahnıların həvəskarıyam. Mən çox istərdim ki, onların ifasında opera və xalq mahnılarından ibarət tam bir kolleksiya toplayım. Bu Amerikada çox qiymətli bir təşəbbüs olar» [12].

Güney Azərbaycan redaksiyasının Arazın o tayına ünvanlanan verilişləri Güneylə Quzey əlaqələrini genişləndirməkdə, Güneydə bütöv Azərbaycanı təbliğ etməkdə qiymətli olduğu qədər, Azərbaycan diasporunun milli kimlik şürurunun formalaşmasında da mühüm rol oynayır. Azərbaycan diasporunun böyük bir qismi Güney Azərbaycan yurdalarımızdan dünyaya səpələnən insanlardır. Onlar Güney Azərbaycanda Azərbaycan Radiosunun verilişlərini audiokasetlərə köçürərək xaricdə yaşayan doğmalarına göndərir, bəzən özləri ilə aparırdılar. Bu faktları Güney Azərbaycan redaksiyasında qonaq olan insanlar söyləyirlər. Söylənilənlərə deyil, dəqiq yazılı faktlara bir daha müraciət etmək istəyirik: «Azərbaycan» jurnalının 2002-ci il 8-ci sayında xalq yazıçısı Əzizə Cəfərzadənin

«Güney Azərbaycan qadın aşiq və şairləri» məqaləsində oxuyuruq:

«İndinin özündə də biz iddia edirik ki, bir çox qadın şairələrimizin əsərləri, qadın aşıqların qoşma və gəraylıları müəyyənləşməyə möhtacdır, daha doğrusu, ümumiyyətlə, qadın şairlərimizin və aşıqlarımızın yaradıcılığı olduqca ciddi, xüsusi, ayrıca tədqiqat mövzusu olmalıdır. Hər biri ayrı-ayrılıqda və küll halında. Bu məsələ Güney Azərbaycan poeziyasının öyrənilməsində xüsusi çətinlik törədir. Bir tərəfdən Cənubda islamiyyətin, xüsusilə farslaşdırma siyasetinin dərin kök saldığı yerlərdə qadınların əsərlərinin XX əsrin son çərəyində belə nəşri, üzə çıxması müşkül hal almışdır.

Klassik poeziyadan Güneydən demək olar ki, Heyran xanım, Pərvin xanım Ehtisamidən başqa bir nəfər də məlum deyil. Bunu belə qəti demək üçün əlimizdə əsas vardır: 1986-cı ildə yanvar ayının 16-da dinləyicilərin xahişilə Güney Azərbaysan redaksiyasının verilişi «Dalğalarda görüş» ilə çıkış edir, suallara cavab verirdim. Suallardan biri belə idi: «Nə üzərində işləyirsiz?...«Azərbaycanın aşiq və şair qadınları» kitabını davam etdirirsinizmi?» Əlbəttə, mən bədii İnatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

yaradıcılıq planlarından başqa buna da geniş cavab verdim, təəssüfümü bildirdim ki, Güney Azərbaycan şairə və aşiq qadınları haqqında materialım yox kimidir. Xahiş etdim ki, kitabımın tam dolğun çıxmazı, heç kəsin kənarda qalmaması üçün tanıqları aşiq və şair qadınlar haqqında dinləyicilər mənə məlumat yazsınlar. Fevral ayında çıxışından cəmi on beş gün keçmiş cənublu qardaşımız Əhməd Azərludən məktub aldım. Məktubda yazılırdı: «...bu məktubu sizə Təbrizdən yazıram. Sizin nəzərinizə müvafiq olaraq Cənubi Azərbaycanda olan şairlərin kitab, yaxud bir kiçik şerini də əldə edib Sizə göndərəcəyəm. Bu, mənim qəti qərarımdır. Qeyd etməliyəm ki, Gənubi Azərbaycanda Pərvin Ehtisamidən başqa bir şairə bu günədək aşkar olmayıb, xüsusən qadın aşığı yoxdur. Amma bir xanım var ki, təbrizlidir, Tehranda yaşayır, mənim dostumun qızıdır. Bir kiçik şer kitabı var, fars dilində yazıb, istəsəniz – yazın göndərim. Amma buna baxmayaraq, yenə də öz axtarışlarımı davam etdirəcəyəm. Bu məktubla bərabər «Füruxi – azadi» qəzetini göndərirəm. Bu qəzetdə bir naməlum şairənin – Əzizcanın şeri yazılıb. Güman edirəm, sevinəcəksiniz...». Əzizə xanım

məqalənin davamında yazır: «Məktubda adı çəkilən Əzizcan yaradıcılığı haqqında irəlidə danışılacaq. Hələlik bizi maraqlandıran mövzunun bu mehriban məktubda inikasından danişaq. Əhməd Azərlu dostumuza verdiyi maraqlı məlumatlar üçün səmimi təşəkkürümüzü bildirib, deməliyəm ki, Güney Azərbaycan şairəsinin fars dilində yazmağı təəccüblü deyildi. 50 ildən ziyadə hüququ alınmış bu qızlar doğma dildə yazıb, oxuya bilmirdi. Siyasi əməllər qurbanı olaraq onlar hakim fars dilində təhsil almışdır. XX əsrin görkəmli şairləri Pərvin Ehtisami, Nımtac xanım, Mümirə Taha və başqaları belə idi. Bunlarla yanaşı həm fars, həm də azərbaycan dilində yazan, inqilabın atəşin qızı, həyatı çox erkən savakçılar əlində məhv edilmiş Mərziyə Üsküvi belə idi. İstər 1945-46-cı illər inqilabının meydana çıxardığı Mədinə Gülgün, Hökümə Billuri, Xavər Qəhrəmanı, istərsə də Pəhləvi şahın vətəndən qovulmasından ilham alan şairələr tamamilə doğma ana dilində yazırdılar. O cümlədən də Əzizcan və hələ adı, əsəri əlimizə keçməyən, lakin varlığına, yaradıcılığına şübhə etmədiyimiz başqa cənublu bacılarımız».

Əzizə xanımın yazdıqları böyük işlərdən bir ştrix olsa da, hər halda razılıq doğurur. Güney Azərbaycan redaksiyası mənəvi birliyimizin rəmziidir. Təsadüfi deyil ki, verilişlərdən biri belə adlanır «Yurd arası çəpər olmaz».

Yurdların, dövlətlərin, xalqların taleyində radio mühüm bir amildir. Biz Güney Azərbaycan radiosundan danışırıq. Təbriz radiosunun verilişləri radio tariximizdə qızıl bir səhifədir... Cənubi Azərbaycan redaksiyasından beş il əvvəl yaradılmış ömrü çox qısa olmuş, lakin çox şərəfli olmuş Təbriz radiosu, Güney soydaşlarımızın doğma ana dilində dinlədikdəri ilk radiodur. Radio verilişləri tariximizdə heç adı unudulmayacaq, Təbriz radiosunun tarixini dəyərli tədqiqatçı, publisist, pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Qulu Məhərrəmli: «Danışır Təbriz» kitabında əbədiləşdirdi [2004].

«...Təbrizdəki hadisələri diqqətlə izləyən və Moskvanın xüsusi tapşırıqlarını demokratlara çatdırıran və bu məsələlərdə bir növ vasitəçi rolunu oynayan Azərbaycan KPMK-nin birinci katibi M.C.Bağirov həmin dövrdə Güney Azərbaycanla bağlı iki mühüm məsələni həll etməyə çalışırdı: birincisi, Azərbaycan Milli

hökuməti ilə etibarlı rabitə xəttinin yaradılması, ikincisi isə radioverilişlər üçün lazımi qurğuların alınması və təcili qaydada Təbrizdə radioyayımin başlanması» [72, s.30]. Bu sətirlərdən radionun nə qədər ciddi və lazımlı vasitə olduğu görünür...

...1946-cı il aprel ayının 7-də Təbriz radiosu müntəzəm yayımı başladı. Bu, Azərbaycan milli – azadlıq tərəkatı tarixində unudulmaz bir gün idi [72, s.31]. Həm də dediyimiz kimi radio verilişləri tarixində.

«...Təbriz radiosu fəaliyyət göstərdiyi 8 ay 5 gün ərzində Cənubda yaşayan Azərbaycanlıların milli şürurunu, milli mənlik ruhunu yüksəltmək, onların tarixi yaddasını bərpa etmək, soydaşlarımıza milli varlıq uğrunda daim mübarizə hissəleri aşılamaq sahəsində misilsiz iş görmüşdür. Efirə çıxan hər bir efir materialı məhz bu ali məqsədə xidmət edirdi [72, s. 44].

1946-cı il aprelin 7-də Təbrizdə efirə çıxan, Seyid Cəfər Pişəvərinin başçılığı ilə qurulan Milli hökumətin radiosu olan Təbriz Radiosu Milli hökumət suqut etdiyi gün 1946-cı il dekabr ayının 12-də sanki susdu.

Təbriz Radiosunun taleyini vətəndaş və alim yanğısıyla araşdırın Qulu Məhərrəmli yazar:

«Azərbaycan Milli hökumətinin gur səsi olan Təbriz radiosu da yad əllərə keçmişdi. İndi o, başqa dildə və başqa tərzdə danışırı.

«Hələ hökumətin suqutundan bir gün əvvəl şah ordusu Təbrizə girənə qədər general Haşiminin başçılığı ilə bir alay Təbrizə daxil olmuş və ilk növdəbə radiostansiyani zəbt edərək onu tam nəzarətə götürmüdü» [72, s. 52].

Bir məsələyə diqqət edək ki, hakimiyyətlər dəyişəndə, inqilablar baş verəndə, çevrilişlər olanda ilk önce ən mühüm strateji obyekt kimi radio-televiziya yada düşür. Ən yaxın yeni tarix kimi 90-cı il 20 yanvar Bakı qırğını yada salaq. Azərbaycanın paytaxtı Bakıya hücum edib dinc əhalinin arasında qırğın törətməmişdən əvvəl rus qoşunu televiziyanın enerji blokunu partlatmış və dövlət radiosunu ələ keçirmişdi. O qanlı hadisələr dövrü Azərbaycan Beynəlxalq radiosunun mübarizliyinin təsdiqi dövrüdür. Əli silahlı rus əsgərləri binaya girişi qadağan edərkən Beynəlxalq radionun əməkdaşları bir partizan fəhmi və cəsarəti ilə hasarı aşış özlərini redaksiyaya çatdırıldılar, xaricə çıxan efirimizi susmağa qoymadılar.

Təbriz radiosundan misal gətirdik. Təbriz radiosu Pişəvəri hökuməti suqut etdikdə susduruldu. Az sonra Şimali Azərbaycanda yenidən dirçəldi. «Sənədlər göstərir ki, hadisələrdən az sonra Cənubi Azərbaycan üçün radio verilişlərini «Danışır Təbriz!» adı ilə dirçəltmək mümkün olmuşdu. Bu radiostansiya Naxçıvanda təxminən 20 gün fəaliyyət göstərdikdən sonra 1947-ci ilin yayında Bakıya köçürülür. Burada da fəaliyyət göstərmək çətinlik törədirdi. Yeni verilişlər silsiləsi Bakıdan deyil, təxminən Neftçala-Salyan rayonu əzarisindən, özü də güman edildiyinə görə, daim hərəkətdə olan gəmidən yayılmışdır» [74, s.59]. Təbriz radiosunun çox şərəfli və çox kədərli taleyi belə olub... «Təbriz radiosu 1946-ci ildə dekabrın 12-dən başlayaraq cəmi bir neçə gün Azərbaycan dilində danışdı [74, s.61]. 46-ci ildən sonra fars sovinizminin ideoloji ruporuna çevrilərək azərbaycanlıların milli şüurunu zəhərləyən, onların milli duyğularını kütləşdirən, ən əsası isə Azərbaycan dilini eybəcərləşdirib gözdən salan zərərli bir vasitəyə çevrilmişdir» [74, s. 60].

Güneydə 1946-ci ilin aprel ayının 7-də fəaliyyətə başlayan Ş.C.Pişəvərinin başçılığı ilə qurulan Natəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Milli hökumətin radiosu olan «Təbriz radiosu» 46-ci ilin dekabr ayının 12-dən sonra zamanın keşməkeşində parçalanıb dağılsa da əvəzində vətənin Quzeyində 1951-ci ildə fəaliyyət göstərən «Cənubu Azərbaycan» redaksiyası var.

İndiki Təbriz radiosunun fars tərkibləri ilə eybəcərləşdirdiyi Azərbaycan dilinin bütün təmizliyini, gözəlliyini, axıcı və lakonikliyini, musiqili və əzəmətli olduğunu qulaqlara, könüllərə çatdırıran Güney Azərbaycan redaksiyası. Güney mətbuatında adı çəkilən redaksiyanın gördüyü işlərə dair daha bir nümunə: «Üç nöqtə» qəzetinin 2003-cü il oktyabrın 31-i sayında «Ədəbiyyatımıza, dilimizə qoyulan qadağalar ayna üzərindəki toz kimidir. Zaman gələcək bu tozu silib atacağıq» – deyən güneyli şair Aqşin Ağkəmərli qəzetiñ müxbirinin ... «Son on ildə Güney ədəbiyyatı müəyyən inkişaf mərhələsi keçib. Hansı formada inkişaf edir Güney ədəbiyyatı? sualına cavabında deyir:

- «Təbii ki, irəliləyiş var. Əsasən bu inkişaf Quzeydə əlaqələrimizin bərpasından sonra müşahidə olunur. Yəni ədəbiyyatımız 20 il əvvəlki deyil. Amma istədiyimiz səviyyədə də deyil.

Bir vacib məsələni də qeyd etməliyəm ki, bizim «bölgə televiziyaları» deyilən telekanalların və radioların, həmçinin, Şimal Azərbaycanın bizdə yayılmış televiziya və radioları bizə çox kömək edir. Şəxsən mənim öz dilimdə savadlanmağa meylimi 80-cı illərdə şimaldan gedən «Körpü», «Sözlü-nəğməli sətirlər» kimi radio verililəri artırıb. Bu verilişlər bizə dilimizin saflaşdırılması, təmizlənməsi üçün çox kömək edib. Belə verilişlərin yaradıcısı olan Mehman Vəliyev, Şamil Vəliyev, Natəvan xanım, Sabir Əmirov kimi müəlliflərə böyük təşəkkür borcluyuq. Ümumiyyətlə, biz daim Quzey ədəbiyyatından faydalananmışıq. Onu da qeyd edim ki, farsların bizə təzyiqi bir neçə istiqamətdə – ərazi bütövlüyüümüz, mədəniyyətimiz, dilimiz və s. istiqamətlərdə olub» [«Üç nöqtə» qəzeti, 2003-cü il, 31 dekabr].

Güneyli şair Aqşin Ağkəmərlinin sözlərinə qüvvət Azərbaycan Beynəlxalq radiosunun fars şobəsinin əməkdaşı Səid Zəncanlı həmişə minnətdarlıqla bildirir ki, mən azərbaycan dilində təmiz danışmağı Cənubi Azərbaycan radiosundan öyrənmişəm. Yazmayı da hələ sizlərdə kiril əlifbası olan vaxtlarda redaksiyaya məktub yaza-Natəvan Atamoğluanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

yaza öyrəndim. Sizdən aldığım cavab məktublarında baxıb hərfləri dəqiqləşdirirdim.

Səid Zəncanlının yurddaşı və dostu Bəşir İbadı elə Onun vasitəslə Güney redaksiyasına bir məktub göndərmişdi. O məktubda yazıb:

«Uzun illərdir ki, Bakı radiosunun Cənub verilişlərini izləyirəm. Etiraf etməliyəm ki, məni ədəbiyyata, saza, sözə, vətənə vurğun etməkdə bu verilişlərin rolü böyük olub. Məndə böyük bir hiss yaradıb. O da vətən hissidir. Mən Güney verilişlərini dinləyəndə elə bilirom ki, itirdiklərimin çoxunu onda tapıram. Güney Azərbaycan redaksiyasının verilişləri dinləyiciləri vəcdə gətirir və onlarda inqilab ruhu yaradır. Güney programının başlangıcında səslənən Üzeyir bəyin «Üvertura»sı sanki bizim azadlıq himnimizdir. Biz cənub verilişlərinə ümid nöqtəsi kimi baxırıq. Buna görə ki, bu verilişlərdə xalqın ürəyindən olan mövzulardan söz açılır. Arzularımızı gerçəkləşdirir. Və bizi gələcəyə ümid var edir. Bu verilişlər xalqımızın milli şürurunun oyanmasına təkan verir. Redaksiyanızın hər bir əməkdaşı Güneydə yaşayan soydaşlarımız arasında xüsusi hörmətə layiqdi. Verilişlərinizin daha dolğun olmasını arzulayır və səsinizin daha

gur eşidilməsini diləyirik. Sonda Güney Azərbaycan redaksiyasında çalışan bütün əməkdaşlarınıza xüsusi təşəkkürümüz bildirirəm. İmza: Bəşir İbadi».

Bu məktubda əsas diqqətimizi çəkən onun belə səlist Azər türkcəsində yazılmasıdır. Doğrudan da qadağalara, təpkilərə baxmayaraq xalqın dili yaşayır. Çünkü dil Tanrı hadisəsidir, təbiət hadisəsidir. Cəmiyyət hadisəsi deyil. Hökmələr, qanunlar dili idarə edə bilər, amma nə yarada bilməz, nə də yox edə bilməz.

«...Azərbaycan ədəbi dilini bu və ya digər dövlət qurumu yaratmamışdır ki, məhv də edə bilsin. Ona görə də Cənubda ədəbi dilin hər hansı şəkildə qadağan olunması onun inkişafını ancaq ləngidə bilər, dayandırıa bilməz – ümumiyyətlə, elə bir qüvvə yoxdur ki, millətin iradəsi əleyhinə onun ədəbi dilini məhv etsin». Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Nizami Cəfərovun «Cənubi Azərbaycanda ədəbi dil: üslublar, normalar» kitabında ədəbi dil haqqında söylənmiş bu fikri bütövlükdə dilə aid edə bilərik.

Mətbuatımız «Quzey Azərbaycan radio kanallarını maraqla izləyirik» deyən başqa bir Güneyli inatəvan Atamogianova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

soydaşımız haqqında məlumat verir. «Ədəbiyyat qəzeti» 20 iyul, 2007-ci il:

«Son zamanlar Azərbaycanın Güneyindən Quzeyinə gələnlərin arasında ədəbiyyat adamlarının, şair və yazıçıların sayı günü-gündən çoxalır

... Arazdan o tərəfdə yaşayan soydaşlarımızın – azərbaycanlıların arasında mili-mədəni dəyərlərə qayıdış prosesi get-gedə güclənir ki, onun da ön sıralarında intellektuallar, ziyalılar, bədii söz sahibləri durur». «Ədəbiyyat qəzeti» belə yazır: «Ədəbiyyat qəzeti» redaksiyasının növbəti güneyli qonağı Araz Əhmədoğlu vurğuladı:

«Biz hələ sabiq Sovetlər İttifaqı zamanı bu taydakı televiziya kanallarına baxırdıq. Quzey Azərbaycan radio kanallarını maraqla izləyərdik. Bu tayda çıxan kitabları oxumaq üçün özümüz sərbəst kiril əlifbasını öyrənirdik. Şəxsən mən Azərbaycan yazıçılarının, şairlərinin, alimlərinin, tarixçilərinin əsərlərini həm kiril, həm də latin əlifbasıyla oxuyurdum. İndi də mütaliə edirəm. Bilirsiniz ki, o tayda ana dilimizə qarşı həmişə güclü basqlılar olub. Hətta kiril əlifbası ilə nəşr olunan Azərbaycan dilindəki kitablara kommunist ədəbiyyatı dam-ğası vurmuşdular. Halbuki Lenin,

Marks, Stalin kimi kommunizm ideoloqlarının əsərləri farscaya tərcümə edilərək İranda sərbəst satışa buraxılırdı.

Güneydə Azərbaycan türkcəsində yalnız poetik kitablar nəşr olunur. Ana dilimizdə nəsr, publisistika, elmin müxtəlif sahələrinə aid ədəbiyyatlar, siyasi kitablar demək olar ki, yox dərəcəsindədir» (20 iyul, 2007-ci il. «Ədəbiyyat» qəzeti. «Güneydən gəlmış qonaq». Aydın Xan).

Beynəlxalq radionun Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası Güneyli qonaq Araz Əhmədoğlunun «Ana dilimizdə nəsr, publisistika, elmin müxtəlif sahələrinə aid ədəbiyyatlar, siyasi kitablar demək olar ki, yox dərəcəsindədir» dediyi boşluğu doldurmağa çalışır. Redaksiya müstəqillikdən sonrakı fəaliyyət dövründə buna tam əməl etməyə çalışmış və demək olar ki, nail olmuşdur. Proqramlaşdırımda hər gün verilişlər blokuna günün aktual mövzusunda siyasi şərh salınması bu ehtiyacdən doğur. Klassik əsərlərin və müasir ədəbiyyatın ən dəyərli nümunələrinin bədii qiraətini vermək isə güneyli dinləyicilərin Azərbaycan ədəbiyyatı ilə böyük bağlılığını yaratır. «Elm aləmində», «Azərbaycan elmi dünya meridianlarında», «Dünya elmi və

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Azərbaycan», «Elm xadimlərimiz» (müəllif Şamxəlil Məmmədov) adlı verilişlər elmi yenilikləri, elmin müxtəlif sahələrinə dair ədəbiyyatları, Azərbaycan və Dünya elm xadimlərinin uğurlarını Güneyli soydaşlarımıza çatdırır.

Quzey mətbuatında Güney Azərbaycan radiosu haqqında Güneyli soydaşlarımızın yazdıqlarını və söylədiklərini oxuduqda radionun nailiyyəti haqqında bir daha düşünmək gərək olur.

1993-cü ildə Teleradio Şərkətinin həftəlik qəzeti «Ekran-Efir» 6-12 noyabr, N-44 sayında Radio günü münasibətilə bu sətirlərin müəllifi haqqında təbrik yazısında qəzətin əməkdaşı yazır: «Gənc həmkarım Xarici ölkələrə verilişlər studiyasının Güney Azərbaycan redaksiyasına ədəbi-bədii proqramlar şöbəsinə müdir təyin olunduqdan sonra minbir əziyyətlə araya-ərsəyə gətirdiyi veriliş də belə adlanır: «Yol odur ki, haqqqa varsa». Məsələ belədir ki, sənəti, mənəviyyatı, əməli ilə ölüməzlük qazanmış türk dahilərinin nurundan bəhrələnən bu verilişin haqq işığı çoxlarının gözünü qamaşdırır. Yüz illər boyunca o işığın qarşısına cədd çəkənlər bu gün də işığı boğmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Bircə şeyi

unudurlar ki, haqdan yanan çıraqı söndürməyə kimsənin gücü yetməz. Yanacaq o işiq zülmətin bağrını əridəcək, o atəş keçilməz sədləri, tikanlı məftilləri keçəcək. Qismətinə o işıqdan pay düşənlər həmin işıqdan yapışib öz haqlarına doğru gedəcəklər. Mütləq gedəcəklər («Ekran, efir» 1993, noyabr, Salman Vilayətoğlu).

Bu yazıda bədii təsvir vasitələrindən, epitetlərdən, metaforadan, metanomiyadan, mubaliğədən bir sözlə bədii təyinlərdən gen-bol istifadə edilsə də fikrin canı budur ki, Güney Azərbaycan redaksiyasının fəaliyyəti farsların heç də ürəyincə deyil. Bu radionu sevməyən İran tərəfi onun susmasına çalışsa da, dalğaları texniki vasitələrlə istəsə də, Güney Azərbaycan soydaşlarımız ondan özlərinə gərək olan xeyiri götürürlər və götürəcəklər. Bu radio onların öz böyük məqsədlərinə – azərbaycançılığa doğru getmələrinə yardımçı olacaq.

Radio yaranandan bir neçə onillik sonra radio haqqında nəzəriyyəçilər deyirdilər ki, publisistikanın səsli növü olaraq, radio ən operativ təbliğat vasitəsidir. İndi isə nəzəriyyəçilər söyləyir ki, virtual kommunikasiya növü olan radio informasiya vasitəsidir. Fərq ondadır ki.

Radio əvvəllər təbliğat, indi isə informasiya vasitəsi hesab olunur. Digər tərəfdən, əvvəllər radionun fəaliyyətində üç əsas məsələyə əhəmiyyət verilirdi: bilgiləndirmək, əyləndirmək və maarifləndirmək. İndi isə bilgiləndirmək və əyləndirmək əsas məqsəddir.

Bu nəzəri mövqelərdən yanaşlıqda görürük ki, Güney Azərbaycan redaksiyası nə əvvəlki illərdəki kimi sərf təbliğat xarakteri daşıyır, nə də nəzəriyyəçilərin iddia etdikləri kimi yalnız bilgiləndirməyə və əyləndirməyə xidmət edir. Güney Azərbaycana verilişlər redaksiyası bilgiləndirmək, əyləndirmək və auditoriyanın tələbatına uyğun maarifləndirmək missiyasını daşıyır.

NƏTİCƏ

Elmi və bədii təfəkkürün sintezi sayılan publisistika çox gərəkli sahədir. Səsli publisistika (radio və televiziya) başqa sözlə desək, elektron informasiya vasitələri bu gün daha mühüm məna kəsb edir. Elektron informasiya vasitələrindən radio, televiziya ilə ancaq internet rəqabət apara

bilər. Kütləvilik baxımından götürdükdə radio öz üstünlüyünü hələ kompüterə də vermir.

Zaman-zaman radio mədəniyyət vasitəsi kimi, təbliğat vasitəsi kimi, geniş xalq kütlələrinin müəllimi və tərbiyəçisi kimi funksiyalar daşımışdır. Bu gün də radio ən aktiv təbliğat vasitəsidir və fəaliyyəti yeni keyfiyyətlər kəsb edir... «Müasir dövrdə elmin, texnikanın təsəvvürəgelməz dərəcədə inkişaf etdiyi və ictimai-siyasi fikrin ən yüksək zirvəyə yaxınlaşdığı bir vaxtda kütləvi informasiya və mübadilə vasitələrinin vəzifələri də artır, şaxələnir. Kütləvi informasiya vasitələrinin şifahi formalarından televiziya və radio nitqi bu mənada daha çox iş görür. Bunların xidməti yazılı publisistik janrlar ilə müqayisəyə belə gəlməz [83, s. 10].

Göründüyü kimi səsli informasiya danılmaz üstünlüklərə malikdir.

Böyük öndər Heydər Əliyev elektron informasiya vasitəleri haqqında demişdi: «Radio və televiziya insanları təsirləndirir, onların təkmilləşməsinə, mənəviyyatca inkişafına kömək edir, dünyaya gözünü açır, onları bütün dünya ilə birləşdirir».

Böyük dövlət xadimi, dünya səviyyəli siyasetçi Heydər Əliyevin meyarı ilə yanaşsaq, doğrudan da radio, televiziyyaya insanların mədəni inkişafına kömək edir, onları dünya ilə birləşdirir.

Azərbaycan Beynəlxalq Radiosu da bu funksiyani uzun illər daşımışdı. Konkret olaraq Güney Azərbaycan redaksiyası Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Beynəlxalq Radionun redaksiyaları arasında yalnız Güney Azərbaycan Azərbaycan dilində verilişlər verir. Qalan redaksiyalar dünyanın müxtəlif dillərində. Lakin Azərbaycan dilində veriliş vermək bu redaksiyanın dəyərini azaltmır, əksinə sayı 50 milyondan artıq olan xalqın mənəvi ehtiyacı xeyli dərəcədə bu radio ilə təmin olunur.

Radio dili ədəbi dillə danışq dili arasında müstəsna bir mövqedə yerləşir. Güney Azərbaycan redaksiyasının ən böyük missiyalarından biri Güneydə dilin yaşamasına yardımçı olmasıdır. Doğrudur, Güneydə dil məhəlli çərçivədə onsuz da yaşayır. Amma Güney mədəniyyəti, ədəbiyyatı inkişaf etməlidir. Dilin yaşaması və inkişafi üçün Güney redaksiyası

böyük işlər görür. Dil qəribəliklərlə dolu canlı orqanizmdir.

Ədəbi dil, radio-televiziya dili və xalq danışiq dili bir-birinə təsir edir. «Ədəbi dil daha sürətli inkişafa meyllidir. Lakin ümumxalq dili bütövlükdə nisbətən mühafizəkardır. O öz mühafizəkarlığı ilə ədəbi dili çəkir, ənənəyə bağlayır və bununla da nəsslər arasındaki ünsiyyəti təşkil edir. Ədəbi dil xalq dilini intellektuallaşdırır, xalq dili isə onun yaşaması, varlığı üçün baza təşkil edir. Bu iki təzahür arasında daimi ahəngdarlıq qalır. Ədəbi dillə xalq dili arasındaki cazibənin dialektikası belədir» [58, s.58].

Əlavə edək ki, mətbuat dili hər iki dil cəbhəsinə yardımçıdır. Ədəbi dilin canlılığını, xalq dilinin intellektuallığını kömək edir. Bu baxımdan Güney Azərbaycan radiosu Güneydə ədəbi mühitə və xalq arasında dilin yeniş yayılmasına təsir edir. «Azərbaycan ədəbi dili, dil daxili və dil xarici faktorların qarşılıqlı əlaqəsi şəraitində mürəkkəb inkişaf prosesi keçərək bugünkü səviyyəyə çatmışdır. ...Təbii ki, ədəbi dilimiz bəsitlikdən dolğunluğa, qeyri-mütəhərriklikdən çevikliyə gəlmişdir [58, s.49].

Bu deyimlər ədəbiyyatımızın Güney qanadına da addır. Burada ərəb və fars sözlərindən uzaqlaşmağa, onların türk sözləri ilə əvəz olunmasına Güney radiosunun yardımçı olduğu danılmazdır. Çünkü Güneydən gələn ədəbiyyat adamları bu faktı özləri etiraf edirlər. Güneyli şair Aqşin Ağkəmərli deyir ki, mən bir çox sözlərin türk qarşılığını radio verilişlərindən öyrənirəm.

Azərbaycan şifahi ədəbi dilinin canlı tribunası olan – radioda dilimizin intonasiya zənginliklərinə, ədəbi tələffüz qaydalarına əsasən əməl olunur. Nəticədə Güneyin qələm adamları bu radiodan nəsə götürə bilirlər.

«...Radio nitqi mahiyyətcə sinkretikdir. Buradan səslənən müxtəlif publisist janrlı verilişlərin dili Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbi dilinin, canlı danışiq və məişət nitqinin, elmi-kütləvi, ədəbi-bədii üslublarda təzahürü kimi təqdim olunur, rəsmi, elmi, publisist, bədii və məişət üslubları materialların xarakterinə uyğun şəkildə işlənir, bəzən bir neçəsi qovuşur da. Məhz bu keyfiyyət – radio nitqinin sinkretikliyini yaradır. Burada publisist nitqini, natiqlik nitqinin elementləri olmadan təsəvvür etmək çətindir» [83, s.70].

Bütün bunlar ümumiləşərək güneyli dinləyicinin mədəni səviyyəsinin və intellektinin artmasına kömək edir.

«Radio səhnə deyil, qəzet və jurnal səhifəsi deyildir. Onun orijinal xüsusiyyətləri var [49. s. 15].

Doğrudur, radio səhnə deyil, onu dinləmək üçün teatra getmək, kinoya baxmaq lazım gəlmir. Radio qəzet və jurnal da deyil. Radio hər gün insanlarla canlı ünsiyyətdə olan səsli informasiya qaynağı və mədəniyyət-incəsənət təbliğçisidir.

Güneyə səslənən radio verilişləri Güney musiqimizin öz ana yolunda inkişafına inanılmaz yardımçı olmuşdur. Radiodan muğamlarımızın, xalq mahnılarımızın, aşiq musiqimizin və bəstəkar mahnılarının son illər estrada, caz, rok musiqilərinin ardıcıl, davamlı səsləndirilməsi və Güneyli dinləyicilərin radioya bir məktəb kimi baxması onların Azərbaycan musiqi ənənələri üzərində qalmasına kömək etmişdir. Güneydən redaksiyaya gələn dinləyici, sənətçi Rəhim Şəhriyarı redaksiya əməkdaşına öz ansamblının ifasında Azərbaycan musiqiləri yazılmış üç audio kasset bağışlamışdır. Soruşanda ki, siz bu mahnıları, muğamları – sözlərinə, ifa tərzinə

Natəvan Atamoğlanova Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

qədər bu qədər düzgün harada öyrənmisiniz, Bakıdamı təhsil almışınız? O cavab vermişdir ki, bizim müəllimimiz, universitetimiz, ustadımız Güney Azərbaycan radiosudur.

Güney Azərbaycan redaksiyası Güneydə qadın məsələlərinə də diqqəti yönəldir. Qadınların təhsil alması vacibliyini vurğulayır, təhsilli qadınların işləmək hüquqlarını dəstəkləyir. Qadın sənətkarların təbliğ olunmasına, tanıdılmasına yardımçı olur. Onların arzu və istəklərini efirdə səsləndirir. Yaradıcılıq nümunələrini təhlil edir. Onlara ayrıca verilişlər həsr edir.

Qadın məsələsi cəmiyyətdə çox mühüm məsələdir. Cəmiyyətin demokratikliyi, sivil inkişafı qadına münasibətlə şərtlənir. Cəmiyyət anaların, qadınların şərəfinə layiq olmalıdır. O üzdən Güney Azərbaycan redaksiyası Güney Azərbaycan qadınlarının ölkə daxilində hüquqlarının qorunmasına maraqlıdır. Çünkü Güney Azərbaycanda milyonlarla qadınımız yaşayır. Onların öz hüquqlarını bilməsi bizim üçün önemlidir. Ona görə Güney Azərbaycan redaksiyasının qadınlar üçün ayrıca verilişləri var. Son illər «Xatun» qadın programı (müəllif A.

Fədailqızı) gərəkli işlər görür. Qadın məsələsi incə diplomatiya tələb edir.

Son illər Bakıda səfərdə olan güneyli yazar Lalə Cavanşir Güney redaksiyasının onun yaradıcılığına xüsusi veriliş həsr etdiyinə görə təşəkkür edirdi. Redaksiya Lalə Cavanşirin yaradıcılığından danışmış, şərlərini səsləndirmişdi. Lalə xanım deyirdi ki, bu mənə yox güneyli qadın dinləyicilərə xüsusi mesaj kimi səsləndi. Yəni ki, həyatda, cəmiyyətdə fəal olun, prinsipial, dönməz olun, öz yaradıcılığınızın üzə çıxmasına çalışın. Qadın cəmiyyətdə öz yerini tutanda cəmiyyət də demokratik prinsiplərlə idarə olunur deyə düşünmək müüm-kündür.

İranda azərbaycanlıların əlifba problemi uzun illər Güney Azərbaycan redaksiyasının mübarizə apardığı, məsələlərdən biridir. Güneyli soydaşlarımızın əlifba məsələsi və orta məktəblərdə ana dilində təhsil alması həmişə önə çəkilmiş. Sonralar bir sıra dərgilər latin qrafikası ilə Azərbaycan dilində nəşr olunmağa başladı. «Varlıq», «Azəri» azəri varlığını gösterdi. Doğrudur, biz doğma dildə məktəb və əlifba mübarizəsini apararkən bir faktın da əsas olduğunu unutmuruq. Əsas milli ruhdur. Əgər

Natəvan Atamoğlanova   Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

Azərbaycan övladı ərəb əlifbası ilə yazıb, oxuyub, fars dilində təhsil alırsa, eybi yox, qoy o fars dilində təhsil alan, ərəbcə yazıb oxuyan, sərf azərbaycanlı ruhunda, azərbaycanlı doğmaliğında böyüyə bilsin.

Bunun üçün ədəbiyyatımızın, tariximizin, millimənəvi dəyərlərimizin öyrədilməsinə, yaşıdalmasına çalışılır. Buradan Güney Azərbaycan radiosunun məhz bu istiqamətdə apardığı işlər çox dərəcədə öz işini görür.

Bunlardan əlavə bu redaksiya siyasi məsələlərin açıqlanmasına, dərk edilməsinə, qavranılmasına kömək edir. Məsələn, daimi mövzulardan biri: İranda yaşayan azsaylı xalqlara verilən imtiyazlar, daha çox ermənilərə yaradılan şərait və bunlardan digər tərəfdə azərbaycanlılara münasibət. Çox ciddi məsələdir. Redaksiya daim bu məsələlərin yoluna qoyulmasına çalışır. Nəyə görə ölkə daxilində azərbaycanlılardan qat-qat az olan ermənilərə azərbaycanlılardan üstün imtiyazlar verilməlidir? Ümumiyyətlə Ermənistan-İran, Azərbaycan-İran münasibətlərindəki fərqlər daim diqqətdə saxlanır. Müəyyən haqsızlıqlar açıqlanır. Kəskin münasibətlər bildirilir. Bu da Güneylilərin

həm siyasi, həm hüquqi, həm də mənəvi cəhətdən dəstekləndiyini sübut edir.

Güney Azərbaycan redaksiyasının illərcə mübarizə apardığı məsələlərdən biri də siyahıda Güney Azərbaycan əhalisinin sayının daim gizli saxlanılması, saxtalaşdırılmasıdır. Bu da onların bir toplum kimi siyasi haqları olsa da, həm də mənəvi haqlarıdır.

İranda sayca fasrların özündən belə üstün olan azərbaycanlıların mətbu orqanlarına (onlar çox az olsalar da) qoyulan məhdudiyyətlər redaksiyanın həmişə araşdırıldığı, öyrəndiyi, müdaxilə etdiyi məsələlərdən biridir.

İranda öz dil və azadlıqları uğrunda mübarizə aparan demokratik qüvvələrə göstərilən təpkilər daim verilişlərdə pislənir, qonşu dövlət daha demokratik, sivil siyaset yeritməyə dəvət olunur. Bu da insan haqlarının qorunmasına yardım kimi sonda yenə də mədəniyyətlərin inkişafına yardım deməkdir.

Ən nəhayət, folklor verilişləri vasitəslə İranda Azərbaycan xalq sənətinin təbliği, Azərbaycan miniatür sənətindən tutmuş, xalçaçılıq sənəti, oyma, tikmə sənəti, şəbəkə yaradıcılığı, nəqqəşlik, zərgərlik nümunələrimiz, geyim

Natəvan Atamoğlu
Güney Azərbaycan mədəniyyəti...

mədəniyyətimiz, mətbəximiz, aşiq yaradıcılığı, qədim «Novruz» adətləri, rəqslərimiz haqqında söhbətlər və sair və ilaxır etnos üstünlüklerimiz təbliğ olunur. Bütün bunlar nəticədə Güney yurdlarımızda radio dinləyicilərinin milli-mənəvi dəyərlərimiz üzərində qalmasına və inkişaf etməsinə kömək edir.

Demək, Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Güney Azərbaycan redaksiyasının Güneydə milli mədəniyyətin inkişafındakı rolunu aşağıdakı istiqamətlərdə müəyyənləşdirmək olar:

- I. Dilin yaşamasına yardımçı olması.
- II. Güney musiqimizin öz ana yolunda inkişafına kömək etmək.
- III. Qadın hüquqlarının təbliği.
- IV. Azərbaycanlıların əlisba məsələləri, ana dilində təhsil məsələsini demək, yada salmaq.
- V. Azəri dilində mətbuatın yaradılmasının zəruriliyini gündəmə gətirmək.
- VI. Ədəbiyyatımızın, tariximizin, milli – mənəvi dəyərlərimizin öyrədilməsi.
- VII. Siyasi məsələlərin açıqlanmasına, dərk edilməsinə, qavranılmasına kömək.

VIII. İranda azsaylı xalqlara verilən imtiyazlar, o sırada azərbaycanlıların hüquqları haqqında bilgiləndirmə.

IX. Güney Azərbaycan əhalisinin sayını süni şəkildə gizlədənlərə qarşı davamlı mübarizə.

X. Azərbaycan dilli mətbuata olan təpkiləri önləmək.

XI. Folklor verilişləri vasitəslə milli dəyərlərin – etnos varlığımızın təbliği.

Bunlar Güney Azərbaycan redaksiyasının gördüyü işlərdir.

Bu redaksiyada elmi cəhətdən dəyərli dini verilişlərin açılmasını zəruri hesab etmək olar. Uzun illər bu redaksiyada dini verilişlər qadağan olunub. Görünür bu sovet dövlətinin ateist mövqeyi ilə bağlı idi. Həm də İranın dini dövlət olmayı o taya dini verilişlərin verilməsinə qadağa qoymağa səbəb olub. Çünkü belə bir tendensiya uzun müddət qüvvədə olub ki, İrandakılar dini bilir. Biz onların bildiklərindən artıq onlara nə deyəcəyik. Tamamilə səhv mövqedir.

Güney Azərbaycana dini verilişləri açmaq təklifini irəli sürərkən qətiyyən o fikirdə deyilik ki, dini adət-ənənələrə həsr olunmuş verilişlər verək və

ya mollaları, din xadimlərini redaksiyaya dəvət edək. Əsla yox.

Müasir dövrде dinə münasibət və dinin təbliği – tamam yeni mahiyyət kəsb edir. Hal-hazırda qloballaşan dünyada dini dəyərlərimizi bir çox riyazi və texniki elmlərin, təbiət elmlərinin, humanitar və kosmos elmlərinin, tibb elminin kontekstində öyrənmək və təbliğ etmək gərəkdir. Çünkü, Quran və Sünə İslami dəyərlərin toplusu kimi hazırda çox böyük mənəvi qaynaq, maddi sərvət deməkdir. Mümkündür ki, bundan sonra Avropa mədəniyyəti ilə Şərq mədəniyyətinin rəqabətində biz islami dəyərlərlə daha güclü olaq. Avropanın tarix boyu qidalandığı Şərqdən üstünlüyü mədəniyyətini, elmini, dini dəyərlərini daha şüurlu şəkildə gəlişdirməyinin nəticəsidir. Kompüter əsrində Şərqi öz mənəvi dəyərləri ilə geri qalmasının səbəbi isə özünün sahib olduğu dəyərləri lazımlıca qiymətləndirə bilmədiyinin və onu öyrənərək öyrətmədiyinin nəticəsidir.

Ona görə dinə münasibətdə bundan sonra sivil bir mövqe tutmalı, onu elmi şəkildə öyrənərək təbliğ etməliyik.

Avropanın son dövrlərdə müsəlman dini üzərinə bu qədər gəlməsi də bizim dini dəyərlərimizin

möhtəşəm olduğuna və qarşı tərəflərdən güclü olduğuna görədir.

Güney Azərbaycan redaksiyasının elmi, dünyəvi, analitik mövqedən dinə həsr olunmuş verilişləri də yaradılsa, bu redaksiyanın yarım əsrdən çox gördüyü böyük işin mənzərəsi tamamlanar. Böyük tarixi missiyani yerinə yetirən redaksiyaya müəyyən təkliflər vermək olar.

«Səhər» informasiya programı ilə efirə çıxan ictimai-siyasi şöbənin hər gün verilişlərinin hazırlanmasında bir əməkdaş iştirak edir. Bunu kollektiv halda hazırlamaq daha məqsədə uyğun olardı. Eyni zamanda, əksərən, siyasi şərhədən, söhbət və müsahibədən təşkil olunan bu blokda müxtəlif janrlardan istifadə etmək gərəklidir. Məsələn, informasiya və publisistika ünsürlərini özündə birləşdirən, ən operativ janr kimi reportajdan istifadənin üstün cəhətləri var.

Reportaj ictimai-siyasi, maraq doğuran hadisə barədə sənədli və dinamatik janrdır.

«Səhər» ictimai-siyasi programın «mədəniyyət» bölümündə, bəzən, bədii-publisistik janrların elementlərindən məharətlə, qısa şəkildə istifadə etmək olar.

İctimai-siyasi şöbənin profilində olan, ictimai xadimlərin, siyasi fiqurların haqqında radiooçerkələr yazmaq məqsədə uyğundur.

Bütün bunlar efirdə forma rəngarəngliyi yaradar, dinləyici auditoriyası qazanmağa kömək edər.

«Ədəbiyyat və incəsənət» şöbəsinin blok halında efirə çıxan verilişlər toplusuna isə irad olaraq onu demək olar ki, verilişlərarası musiqilərin səslənməsini qısa etmək gərəklidir. Efir vaxtına qənaət etmək, hər dəqiqənin qədrini bilmək professionallıqdandır.

Professional jurnalistika jurnalistikanın biliklərinə, elmi-praktik təcrübəsinə sahib olmaqdır. Bu sahədə qeyri-peşəkarların işləməsi jurnalistikani peşə səviyyəsinə endirir.

Xarici verilişlərdə qeyri-peşəkarların işləməsi məqsədə uyğun deyil.

Onu da əlavə edək ki, Beynəlxalq Radionun redaksiyalarını, o sıradan, Güney Azərbaycan redaksiyasının verilişlerinin dünya radiolarının müasir tələblərinə uyğun yeni təqdimat formalarını işləyib hazırlamağa ehtiyac var.

Güney Azərbaycan redaksiyasının Güneydə müxbir postlarının yaradılması məqsədə uyğundur.

Güney Azərbaycana verilişlər hazırlayan studiyaları müasir texniki standartlara çatdırmaçı, xairici ötürücü stansiyaların gücü artırılmalıdır.

Güney Azərbaycan redaksiyasının efir müddətini hətta yenə da artırmaq və gələcəkdə bu redaksiyanı ayrıca Güney Azərbaycan Radiosu kimi qurmaq olar.

Radionun mədəni və ictimai, o cümlədən siyasi həyatın aparıcı amillərindən birinə çevrilməsi üçün müəyyən ictimai tələbat olmuşdur. Bu tələbata görə radio cəmiyyətdə mövqə qazanmışdır. Bu gün radionun cəmiyyətdə mövqeyi əvvəlki kimidirmi? «Bəli» deyə düşünə bilmərik. Sürətli elektron informasiya, kommunikasiya axını radionu bir qədər arxa plana keçirib. Amma radio cəmiyyətin həyatından tamamilə çıxmayıb və yəqin ki, bu heç vaxt baş verməyəcək. Çünkü radio dinlənilmə imkanları ilə əvəzsizdir. Evdə, yolda, maşında, təyyarədə, qatarda, dağda, meşədə, gəmidə radio bizimlədir. Və onu dinləmək üçün xüsusi vaxt ayırmaq lazım deyil. TV-yə baxmaq üçün onun qarşısında oturmaq lazımdır. Radio isə belə bir vaxt itkisi tələb etmir.

Radio vaxtı keçmiş elektron informasiya vasitəsidir, yoxsa vaxtı yenidən gələcək KİV vasitəsidir? Bunu qəti demək çətindir. Çünkü bəşəriyyətin inkişaf sürəti vaxtı, daha çox «qızılı çevirməkdə»dir. Vaxt itkisi yaratmadan insanları məlumatlandırmaq, əyləndirmək-bunu radiodan daha ideal heç bir vasitə hələlik bacarmır. Daha bir səbəb: Dünyada televiziya xəstəliyi deyilən bir xəstəlik sürətlə yayılmaqdadır. Bunun qarşısını həmin insanları radioya meylləndirməklə almaq olar. Televiziya və başqa vizual elektron informasiya vasitələri ifrat suallanmalarla insanların səhhətində müəyyən problemlər yaradır. Sinir sistemi ilə bağlı, görmə ilə bağlı problemlər. Radio unikal kommunikasiya vasitəsi kimi bu yerdə köməyə gələ bilər. Və nəhayət radionun gələcəkdə də yaşayacağına daha bir sübut: mobil telefonlarla bu günü gənclik daha çox radioları dinləməkdədir.

Mobil dinlənilən radio jurnalisti bu gün necə etməlidir ki, onun təmsil etdiyi radio daha çox eşidilən olsun? Radio jurnalisti özü bir fərd kimi milyonların tanıdığı və sevdiyi insana çevrilsin? Bunun üçün radio jurnalistika tarixinin nəzəri və praktik təcrübəsini öyrənib, yeni dünyanın mobil

düşüncə tərzinə və ritminə cavab verən formada işləmək gərəkdir!

Bütün bu araşdırımlardan, əzab-əziyyətli tədqiqatlardan sonra çox kiçik həyatı bir hadisəni də mütləq diqqətinizə çatdırmağa gərək duyuram.

Bir dəfə dövlət radiosunda müsahibəm səslənmişdi. Mən o verilişi olduğu kimi audio kasetə köçürdüm. Atamgilə gedəndə apardım. Onların radio cihazının maqnitafon hissəsinə bu kaseti qoydum ki, atam da qulaq assın. Yarım saat razılıq və şadlıq içində atam qulaq asdı. Axırda düyməni basıb kaseti götürdüm. Kişinin çöhrəsinə kədər qondu. Dedi, mən də elə bılırəm radioda danışırsan. Ha dedim ki, bu veriliş radioda gedib, efirdən köçürmüşəm, xeyri olmadı. Sevinci geri qayıtmadı ki, qayıtmadı. Mən onda efirin qüdrətini bir daha və bir daha dərk etdim!

Radionu nəinki televiziya, kompüter və onlarla digər viziual və virtual kommunikasiya vasitələri əvəz edə bilər. Radionun efirini heç özündən köçürülmüş lentlər də əvəz edə bilməz. Efirin əvəzedilməz dəyəri var. Qloballaşan dünyani birləşdirən efir müqəddəsdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov Ş. Azərbaycan radiosunun tarixindən Təşviqatçının gündəliyindən, N-8, 1950, səh. 39-41.
2. Abdullayev A. Nitq mədəniyyəti və natiqlik məharəti haqqında. Bakı, Azərnəşr, 1968, 250 s.
3. Adilov M. Təbliğatçının dili haqqında Nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, Elm, 1969, 114 s.
4. Ağayeva T.F. Azərbaycan danışq dili. Bakı, Azərnəşr, 1987, 190 s.
5. Ağayeva T.F. Azərbaycan dilinin intonasiyası. Bakı, API, 1978, 92 s.
6. Ağayeva T.F. Şifahi nitqin sintaksisi. Bakı, Maarif, 1975, 118 s.
7. Ağkəmərli A. Ədəbiyyatımıza, dilimizə qoyulan qadağalar ayna üzərindəki toz kimidir Üç nöqtə, 31 oktyabr, 2003.
8. Axundov A. Dil və mədəniyət. Bakı, Yaziçi, 1992, 189 s.
9. Axundov A. Televiziya və radionun xalqın nitq mədəniyyətinin inkişafında rolü. Bakı, Elm, 1985. 99 s.

10. Azərbaycan Diasporuna dövlət qayğısı. Bakı, 2003.
11. Azəroğlu B. Danışır Təbriz «21 Azər», №1, 2000, səh. 9-10.
12. Babayev A. Azərbaycanı dünya eşidir. Respublika haqqında həqiqətlər Kommunist, 8 sentyabr, 1981.
13. Babayev A. Azərbaycanın səsi (Radio günü). Bakı, 6 may 1988.
14. Babayev A. Bizim dinləyicilər Ədəbiyyat və İncəsənət, 9 sentyabr, 1981.
15. Babayev A. Cənub haqqında düşüncələr (Azərbaycan Radiosunun Cənubi Azərbaycan verlişləri) Novruz, 19 sentyabr, 1991.
16. Babayev A. Cənuba istiqamətlənən verilişlər «Odlar Yurdu» qəzeti, №11, 1989.
17. Babayev A. Prezident H. Əliyevin jurnalistika dərsi Heydər Əliyevin jurnalistika məktəbi. Bakı, Azərnəşr, 2001.
18. Babayev A. Hələbdən məktub Ədəbiyyat və İncəsənət, 2 may, 1969.
19. Babayev A. Qələm və mikrafon. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəşiriyyatı 2002.

20. Babayev A. Müsahibələr «Bu da elimizin dalğa körpüsü» («Körpü» verlişi haqqında) Gənclik, №10, 1988 (Azərb., rus dililində).
21. Babayev A. Telekamera, mikrafon nüfuz edir Bakı, 7 may, 1984.
22. Bəşirli A. Azad mətbuatın çərçivəsində. Bakı, Şərq-Qərb, 2007, 223 s.
23. Cəfərov N. Cənubi Azərbaycanda ədəbi dil: normalar, üslublar. Bakı, Elm, 1990, 126 s.
24. Cəfərov N. Cənubi Azərbaycanda ədəbi dilin inkişaf tarixindən Azərbaycan müəllimi, 3 fevral, 1986.
25. Cəfərzadə Ə. Güney Azərbaycan qadın aşiq və şairləri Azərbaycan, N-8, 2002, 44-46 s.
26. Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri. Bakı, Elm, 1989, 193 s.
27. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası, I cild, Bakı, Elm, 1981, 383 s.
28. Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri. Bakı, Elm, 1989, 193 s.
29. Cənubi Azərbaycan tarixinin ocerki (1829-1917). Bakı, Elm, 1985, 316 s.
30. Çəşmazər M. Azərbaycan Demokrat Partiyasının yaranması və fəaliyyəti. Bakı, Elm, 1986, 160 s.

- 31.Cirifli İnceoğlu Yasemin. Uluslararası media. İstanbul, 2000.
- 32.Dehqani M. On il Qəsri-Qacarda. Bakı, Yaziçi, 1988, 139 s.
- 33.Dəmirçiqızı N. Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun tarixindən Bakı Universitetinin xəbərləri, N-4, 2005, s.331-338.
- 34.Dəmirçiqızı N. Güney Azərbaycana verilişlər: faktlar, həqiqətlər, mülahizələr Elmi axtarışlar, N-11, AMEA, 2004, s.150-153.
- 35.Dəmirçiqızı N. Güneydən düşən kölgələr Ana vətən, 1995, 1 sentyabr.
- 36.Dəmirçiqızı N. Radioonun linqivistikası: yerli və xarici verlişlər 3, 45 «Dil və Ədəbiyyat», 2005, s.167-168.
- 37.Dəmirçiqızı N. Yurd arası çəpər olmaz və ya Guney Azərbaycana verilən radio verlişlərinin tarixindən Elmi axtarışlar, VI toplu. Bakı, 2001, s.228-232.
- 38.Əfəndizadə Ə. Azərbaycan ədəbi tələffüzü haqqında Nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, Elm, 1969, 114 s.
- 39.Əhmədli N. Azərbaycan ədəbiyyatının xarici ölkələrdə təbliğində Bakı radiosunun rolü Bakı Universitetinin xəbərləri. N-3, 2004, s. 301-304.

40.Əhmədli N. Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun şərəfli yolu «Azərbaycan» qəzeti, 18 iyul, 2006.

41.Əhmədli N. Jurnalistin nitq mədəniyyəti. Bakı, Elm, 2005, 164 s.

42.Əhmədli N. Kütləvi informasiya vasitələri xaricə siyasi təbliğat sistemində. Bakı, 2004, 75 s.

47.Əhmədli N. Səslər içində. Bakı, İşıq, 1990, 111 s.

48.Əhmədli N. Ekran, Efir, dil Azərbaycan müəllimi» 19 sentyabr 1990.

49.Əlibəyli Ə. Danışır Bakı, Azərnəşr, 1968, 19 s.

50.Əlizadə Y. Azərbaycanda radiojurnalistikasının təşəkkülü və inkişafı (nam. dissertasiyası), 1974.

51.Əlizadə Y. Radiojurnalistikyanın əsasları. Bakı, BDU, 1991, 132 s.

52.Əlizadə Y., Məhərrəmli Q. Azərbaycan Efiri: Tarix və müasirlik. Bakı, Nurlan, 2006, 182 s.

53.Əmiri X. «Səhər» məcəlləsi, N-11-12, Təbriz, 2000.

54.Əmirov S. Bu karvanın yolu güneyədir. Bakı, Nurlan, 2007, 438 s.

55.Əmirov S. Gerçekliyin bədii inikası (Güneydə ədəbi proses) Azərbaycan, N-4, 1999.

- 56.Əmirov S. Güneydə ədəbi proses (2000-2001-ci illər) Azərbaycan, N-11, 2002.
- 57.Güney Azərbaycan. Şeyh Muhammet Hiyabani ve Azadistan Devleti (1920), Ankara, İlkbahar nəşriyyatı, 2005, 110 s.
58. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dil tarixi. I hissə. Bakı, Maarif, 1977, 188 s.
59. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dil tarixi. II hissə Bakı, Maarif, 1987, 292 s.
60. Həsənli C. Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri. Bakı, Elm, 1989, 193 s.
61. Həsənli C. Güney Azərbaycan: Tehran-Bakı-Moskva arasında (1939-1945). Bakı, Diplomat, 1998, 324 s.
- 62.Həsənov H. Nitq mədəniyyəti və üslubiyatın əsasları. Bakı, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1999, 278 s.
- 63.Xiyabani M. Azərbaycan və Azərbaycan demokratik qüvvələri. Azərbaycan ruznaməsinin nəşriyyəsi 1340-1961, Ərəb əlifbasında, 1961, 29 s.
- 64.Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dilinin zənginləşmə yolları. Bakı, V.İ.Lenin ad API, 1987, 83 s.

65. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dilinin təşəkkülü. Bakı, APU, 1991, 448 s.
66. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı, Maarif, 1995, 490 s.
67. Xudiyev N. Radio-televiziya və ədəbi dil. 2001. 658 s.
68. İbrahimov M. Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq haqqında İngilab və mədəniyyət, N-1, 1947, səh. 10-11.
69. İbrahimov T. (Şahin). İranda siyasi cəmiyyətlər və təşkilatların yaranması. Bakı, Azərb. SSR EA., 1964, 261 s.
- 69a. «Kredo» qəzeti, 2005, 18 iyun.
70. Quluyev Ə.R. Vahid ədəbi tələfüzə nail olmaq Dil mədəniyyəti. I. Bakı, Elm, 1972, 88 s.
71. Qurbanov A. Bədii mətnin linqivistik təhlili. Bakı, Maarif, 1986, 480 s.
72. Məhərrəmli Q. Danışır Təbriz. Bakı, Nurlan, 2004, 79 s.
73. Məhərrəmli Q. Kino, televiziya, radio terminləri. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. Bakı, 2002, 348 s.
74. Məhərrəmli Q. Radio dalgalarında. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1999, 443 s.

75. Məhərrəmli Q. Audiovizual nitq. Bakı, Elm, 2000, 443 s.
76. Məhərrəmli Q. Radiodramaturgiya dili. Bakı, Elm, 1990, 106 s.
77. Məhərrəmli Q. Şifahi nitqin gözəlliyyinə diqqət verək Dil mədəniyyəti. IV. Bakı, Elm, 1985, 78 s., s.131-134.
78. Məmmədli C. Elektron Media. Bakı, Hüquq, 2002, 150 s.
79. Məmmədli C. Jurnalistikanın müasir inkişaf meylləri. Bakı, Elm, 2006, 464s.
80. Məmmədov Z. Danışan güzgünün sırrı. Bakı, İşıq, 1985, 104 s.
81. Məmmədov Ə. Səhnə dili (nam. dissertasiyası). Bakı, 1981.
82. Məmmədov İ. Azərbaycan dilinin semantikası. Bakı, Xəzər, 2006, 370 s.
83. Məmmədov İ. Ekran, efir və dilimiz. Bakı, Elm, 1989, 70 s.
84. Məmmədov İ. Televiziya və radio verilişlərinin dili haqqında Azərbaycan EA xəbərləri. Ədəbiyyat, dil və incəsənət şeriyası, N-1, 1979, Bakı, «Xəbərlər», 2006.

85.Məmmədov İ. Ədəbi tələffüz qaydalarını gözləyək Dil məsələləri, IV cild, Bakı, Elm, 1985, 65 s.

86.Məmmədova P. «Varlıq» jurnalında ədəbiyyat məsələləri. Bakı, Elm, 2000, 198 s.

87.Məmmədov K. Yad səslərin avazı Ədəbiyyat və incəsənət, 9 aprel, 1984.

88.Məşrutəçi K. Bakıya səfər qeydləri; Azərbaycan radio-televiziya mərkəzində «Həsrət çələngi ruznaməsi» qəzeti, Tehran, 1978, s.92-299.

89.Muradov B. Şifahi nitq və informasiya Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Bakı, API, 1988, 225 s.

90.Mustafayev V. «Cənubi Azərbaycanlılar milli şür». Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri» Bakı, Elm, 1998, 203 s., s.143-175.

91.Mustafayev V. Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri. Bakı, Elm, 1989, 193s.

92.Mustafayev V. Cənubi azərbaycanlıların milli şüuru haqqında bəzi qeydlər. Cənubi Azərbaycan tarixi məsələləri. Elm, Bakı, 1989, s. 176-185.

93.Nərimanoğlu K. Azərbaycanda dövlət dili və siyasəti Azərbaycan, N-8, 2003, s.140-143.

- 94.Nəzərli İ. Danişir dinləyici. «Kommunist» qəzeti. 26 iyul 1940.
- 95.Onullahi S. Diqqət, diqqət! Danişir Təbriz! 21Azər, №1, 1998, s. 30-40.
- 96.Onullahi S. Dünyada nə qədər Azərbaycanlı var Elm, N-5,19, 11, 1989.
- 97.Pişəvəri S.C. Seçilmiş əsərləri. «21 Azər», «Azərbaycan» ruhnaməsinin (1340-1961) nəşriyyəsi. Ərdəbil, 1965.
- 98.Rüstəmov A. Jurnalistika. Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı. Bakı, 2005, 307 s.
- 99.Rüstəmov T. Danişir və göstərir Bakı. Bakı, Azərnəşr, 1987, 190 s.
- 100.Rüstəmov T. Efirdə addımlar. Bakı, Azərnəşr, 1962, 17 s.
- 101.Rüstəmov T. Ədəbi redaktə nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı, Maarif, 1981, 165 s.
- 102.Rüstəmov T. Ədəbi redaktənin əsasları: ADU, 1975, 170 s.
- 103.Tağıyeva Ş., Rəhimli Ə., Bayramzadə S., Məmmədli P. Güney Azərbaycan. Bakı, «Orxan», 2000, 514 s.
- 104.«TV Plyus» jurnalı, №1, yanvar, Azərbaycan Televiziyasının tarixində yeni mərhələ başlanır, 2007, s. 2-4.

105. Vilayi M. Cənubi Azərbaycanda milli-azadlıq uğrunda demokratik mətbuatın mübarizəsi. Azərnəşr, Bakı, 1963, 102 s.
106. Zehtabi M. İran türklərinin əski tarixi. Təbriz, 1993.
107. Zərinəzadə N. Fars dilində Azərbaycan sözləri. Bakı, Az SSR EA, 1962, 436 s.
108. Ziya K. Səhnə dili haqqında. Bakı, Az SSR EA nəşriyyatı, 1947, 77 s.

Rus dilində

109. Ахмедли Н. Азербайджанское международное радиовещание на Ближний и Средний Восток: история, практика, теория. Баку, 2003, 219 с.
110. Горохов В. Мастерство журналиста. Москва, 1977.
- 111.Горохов В. Основы журналистского мастерства. Москва, 1989.
- 112.Магерремли Г. Действие у микрофона. Баку, Элм, 1998, 184 с.
- 113.Основы радиожурналистики. Москва, 1984, 232 с.

- 114.Проблемы телевидения и радио. Москва,
Искусство, 1971, 246 с.
- 115.Прохоров Е., Гуревич С., Ибрагимов А.,
Привалова Е. Введение в теорию журналистики.
Москва, Высшая школа, 1980, 286 с.
- 116.Рустамов Т. Шаги в эфире. Баку, Азернешр,
1969, 17 с.